

**Міністерство освіти і науки України
Інститут філології
Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка**

ЄРЕМЕНКО О.Р.

**На шляху літературознавчого аналізу текстів: «Єрусалим на
горах»**

Р. Федоріва і «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного

**Навчально-методичний посібник (у двох частинах) зі спецкурсу
«Сучасний історичний роман і його вивчення у школі»**

На допомогу філологам-магістрантам

Суми 2010

УДК 371.3+372.8:82-311.6:821.161.2

ББК 83.3 (4 УКР) Я 72

Є 69

Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
(Протокол № 5 від 30.11.2009 р.)

Рецензенти: **Колошук Н.Г.**, доктор філологічних наук, професор Волинського університету імені Лесі Українки;
Романенко О.В., кандидат філологічних наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Єременко О.Р.

Є 69 На шляху літературознавчого аналізу текстів: «Єрусалим на горах» Р. Федоріва і «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного. Навчально-методичний посібник (у двох частинах) зі спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення в школі». На допомогу філологам-магістрантам. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2010. – 128 с.

У першій частині навчально-методичного посібника подано розроблені за кредитно-модульною системою робочі плани з означеного курсу, завдання для самостійної роботи, тести. У другій частині запропоновано статті літературознавчого характеру за романами «Єрусалим на горах» Р.Федоріва і «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного, що покликані поглибити знання філологів-магістрантів з окремих аспектів спецкурсу.

Призначений для магістрантів спеціальностей «Українська мова та література», «Українська мова і література та іноземна мова».

УДК371.3+372.8:82311.6:821.161.2

ББК83.3 (4 УКР) Я 72

© Єременко О.Р., 2010

© Вид-во СумДПУім.А.С. Макаренка,2010

Зміст

Передмова.....	4
----------------	---

ЧАСТИНА 1

Робоча програма зі спецкурсу „Сучасний історичний роман і його вивчення в школі” (для магістрантів)	5
--	----------

Тести	32
-------------	----

ЧАСТИНА 2

На шляху літературознавчого аналізу текстів: „Єрусалим на горах” Р.Федоріва і „Тисячолітній Миколай” П.Загребельного	39
---	-----------

„Єрусалим на горах” Р.Федоріва: національне буття крізь призму часопростору	39
---	----

Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману „Єрусалим на горах” Р.Федоріва.....	48
--	----

„Коваль, що виковує душі” (Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом „Єрусалим на горах” Р.Федоріва).....	54
---	----

Семантична множинність трактування образу вчителя в романі „Єрусалим на горах” Р.Федоріва.....	59
--	----

Антропоніми у романі „Єрусалим на горах” Р.Федоріва: семантико-функціональний аспект.....	67
---	----

Топоніміка роману „Єрусалим на горах” Р.Федоріва	75
--	----

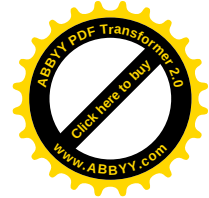
„Наша земля хрещена давніми іменами...” (Художньо-зображальні функції мікротопонімів у романі „Єрусалим на горах” Р.Федоріва)	83
---	----

„Це роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність (Урок перший)	91
--	----

„Це роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність (Урок другий)	101
--	-----

Аперцепція характерів і семантика власних імен та прізвищ у романі-дилогії „Тисячолітній Миколай” П.Загребельного	112
---	-----

Герої-книжники і їх творець за романом-дилогією „Тисячолітній Миколай” П.Загребельного	120
--	-----

Передмова

Художній світ історичного роману кінця ХХ – початку ХХІ століття не тільки захоплюючий, але й багатий у хронотопних вимірах, розмаїтості сюжетних ходів, у типах характеротворення та осмислюваних авторами проблемах. Сучасні романісти звертаються до історичної теми з метою переосмислення минувшини, осягнення концепції людської особистості у світлі історії народу та української державності.

Історичну романістику сучасності репрезентовано творами Р.Іваничука «Орда» (1992), «Рев оленів нарозвидні» (1999); М.Вінграновського «Северин Наливайко» (1996); О.Лупія «Падіння давньої столиці» (1996); Р.Іванченко «Отрута для княгині» (1995); В.Малика «Горить свіча» (1992), «Чумацький шлях» (1993); Д.Міщенко «Бунтівливий князь» (1993), «Згубні вітри над оазою» (1997) та іншими. Однак предметом літературознавчого дослідження на заняттях зі спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення в школі» стали відомі, художньо довершені твори П.Загребельного «Євпраксія», «Роксолана», «Диво», «Тисячолітній Миколай»; Р.Іваничука «Мальви», «Орда»; Р.Федоріва «Отчий світильник», «Єрусалим на горах», в яких прозаїки виокремили і художньо змодельовали зламні моменти в історії українського народу, порушили важливі проблеми національного поступу, морального вибору, співвіднесеності людини й довколишнього світу.

Перша частина пропонованого навчально-методичного посібника містить розроблені за кредитно-модульною системою робочі плани, запитання і завдання для самостійної роботи, тести за текстами історичних романів та список основної і допоміжної літератури.

До другої частини увійшло одинадцять статей к.філол.н., доцента кафедри української літератури СумДПУ ім.А.С.Макаренка Єременко О.Р. (дві з них написано у співавторстві з випускницею Сахно Н.Ю.), у яких запропоновано власне бачення і розуміння історичних романів «Єрусалим на горах» Р.Федоріва і «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.

Навчально-методичний посібник зі спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення в школі» допоможе філологам-магістрантам денної і заочної форм навчання не лише добре підготуватися до практичних занять і складання заліку, а й краще засвоїти програму з новітньої української літератури.

ЧАСТИНА ПЕРША

Робоча програма зі спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення у школі» (для магістрантів)

Пояснювальна записка

Історичні романи другої половини XX – XXI ст. є явищем цілком закономірним і оригінальним, оскільки у ході складних і неоднозначних процесів демократизації суспільства стало можливим критично-художнє осмислення сфальсифікованих або замовчуваних фактів історії України та вилучених із неї або викривлено зображуваних постатей.

Мета спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення у школі» полягає у всебічному розгляді розвитку історичного роману другої половини XX – XXI ст. під кутом зору його жанрової своєрідності та художньої вартості; у визначенні оригінальних індивідуально-авторських рис романів П. Загребельного («Євпраксія», «Роксолана», «Диво», «Тисячолітній Миколай»), Р. Іваничука («Мальви», «Орда»), Р.Федоріва («Отчий світильник», «Єрусалим на горах») у зв'язку з сучасним літературним процесом.

Головні завдання спецкурсу :

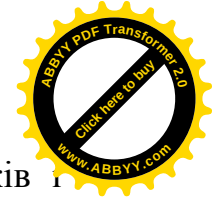
- осмислення минулого України, художньо змодельованого в історичних романах;
- з'ясування співвідношення наукової достовірності й художнього домислу та вимислу, особливості їх синтезу в історичних романах;
- готовність до сприйняття нового і водночас дбайливе ставлення до того, що вже має свою літературну долю;
- висвітлення новаторських підходів прозаїків у зображенні історичних подій і постатей;
- з'ясування жанрово-стильових домінант сучасного історичного роману.

Важливими особливостями курсу є нове прочитання творів, переосмислення історичних подій, а також орієнтація на програму з української літератури, зокрема для 9-11 класів.

У результаті вивчення спецкурсу «Сучасний історичний роман і його вивчення у школі» студенти повинні:

Знати:

- головні етапи життєвого і творчого шляху письменників;
- сюжет, особливості композиції, систему образів прочитаних історичних романів;
- жанрово-стильову специфіку історичних романів;
- особливості індивідуального стилю письменника;

- найголовніші літературознавчі, публіцистичні праці письменників і критиків літератури.

Вміти:

- критично оцінювати художні твори, обґрунтовуючи власну позицію, враховуючи думку літературних критиків;
- складати план-конспект уроку-бесіди з позакласного читання, на якому вивчається історичний роман (9-11 кл);
- виявляти жанрово-стильові особливості історичних романів;
- зіставляти історичний фактаж із художньо реконструйованими подіями у романах;
- пояснювати й обговорювати внутрішній світ героя у єдності його світоглядних та ціннісних чинників.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальне навантаження		Кількість годин								
					Аудиторні заняття				Самостійна робота студента	Контроль самостійно роботи	Перевірка ІНДЗ	Консультації	Залік
			Кредити ECTS	Години	Всього	Лекції	Практичні	Індивідуальна робота студента					
Стандартна	Магістри		2	34		12	18	12	30			2	2

Шкала оцінювання

60-100 – «зараховано»,

35-59 – «не зараховано з повторним перескладанням»,

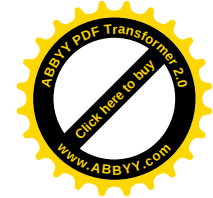
1-34 – «не зараховано з обов'язковим повторним курсом».

Методи навчання

Лекція, самостійне ознайомлення з художніми текстами, їх аналіз, опрацювання списку рекомендованої літератури.

Методи контролю

Усне та письмове опитування, тести, перевірка самостійної роботи та ІНДЗ.

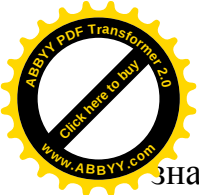
Критерії оцінювання знань студентів зі спецкурсу «Сучасний історичний роман та його вивчення в школі»

Оцінку **«відмінно»** за відповідь студент отримує, коли він здатен повно і змістовно розкрити суть поставленого запитання і продемонструвати досконале зі стильового боку логічне мовлення. Студент повинен знати найважливіші відомості про письменників, історичне тло їхньої творчості, розуміти і самостійно та аргументовано тлумачити художні тексти. Відповідь має відзначатися глибиною аналізу творів, наведенням необхідних прикладів, умінням порівнювати, дискутувати, робити слушні посилання на літературно-критичні, наукові праці. Студент повинен формулювати належні висновки і виявляти власне ставлення до прочитаного. При розгляді конкретного твору студент має показати належне розуміння літературознавчих понять, термінів, жанрово-стильових особливостей, ідейного змісту чи підтексту твору. Відповідь повинна бути чіткою, послідовною, логічною, науковою, у мовленні студента мусять бути відсутні мовленнєві помилки /русизми, жаргонізми, слова-паразити, штампи тощо.

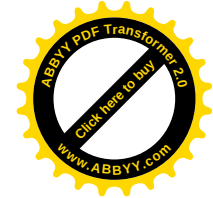
Оцінка **«добре»** за відповідь студента ставиться у тому разі, якщо, дотримавшись в основному вимог до відмінного результату, він припускається певних незначних помилок фактичного плану, допускає неточність чи неповноту в окремих визначеннях понять, коли має незначні труднощі у вияві особистого ставлення до історичного роману і схильний здебільшого покладатися на авторитетні оцінки літературознавців. У відповіді можуть спостерігатися поодинокі мовленнєві незначні помилки, не достатня аргументація, яка в цілому свідчить про загальну ерудицію студента. Загалом володіючи навчальним матеріалом, умінням робити висновки, узагальнення і аналізувати конкретні історичні романи з урахуванням світогляду автора, студент може допустити у відповіді на оцінку «добре» незначну помилку чи не досить глибоку обізнаність із суттю питання, що розглядається.

Оцінка **«задовільно»** заслуговує загалом правильна відповідь, однак позбавлена належної аргументації, послідовності, включення аналізу наукових літературознавчих джерел, власної думки, критичного об'єктивного підходу до певного літературного явища чи твору. Відповідь на задовільну оцінку не має належного творчого аспекту, характеризуються наявністю помилок у визначеннях, мовленнєвими хибами, хоча факти і загальні тенденції розвитку літератури студентом в основному з'ясовуються і аналізуються.

Оцінка **«незадовільно»** передбачається у тому випадку, коли студент не володіє фактичним матеріалом, плутається у визначеннях, не вміє систематизувати й узагальнювати, нездатний висловити власну думку з приводу прочитаного, має поверхнєве уявлення про світогляди письменників та

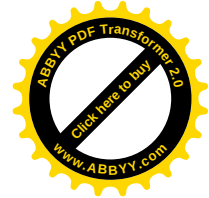

значення їхньої творчості. У відповіді на вказану оцінку відсутня логічність, аргументація, вона позбавлена необхідних прикладів і висновків, рясніє мовленнєвими помилками. Студент не читав історичних романів, рекомендованих для обов'язкового прочитання, не має чіткого уявлення про методи літературознавчих досліджень.

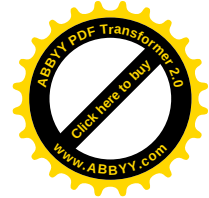
Структура залікового предмета

№	Тема	Кількість годин			
		Лекції	Практ.	Самост. робота	Індивід. робота
	Змістовий модуль I. Специфіка історичного роману. Сенсаційні романи П.Загребельного.				
1.	Специфіка історичного роману в контексті його духовного потенціалу.	2			
2.	«Диво» – це доля таланту» (П.Загребельний).	2	4	4	
3.	«Євпраксія» – «роман про долю людини» (П.Загребельний).	2	2	4	
4.	Примхи долі: від упослідженої полонянки до всемогутньої султанші («Роксолана»).			4	4
5.	Художньо-психологічна реконструкція минулого у діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.	2	4	4	
	Змістовий модуль II. Жанрово-стильова специфіка історичних романів Р.Іваничука та Р.Федоріва.				
6.	Варіативність форм буття у романі «Мальви» Р.Іваничука.	2	4	4	
7.	Химерність історіософського роману «Орда» Р.Іваничука.			4	4
8.	Художньо-філософський зміст та поетика роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.	2	4	6	
9.	Історико-філософська концепція роману Р.Федоріва «Отчий світильник».				4
	Всього	12	18	30	12

Теми лекційних занять

№	Тема	Кількість годин
	ЗМ – І. Специфіка історичного роману. Сенсаційні історичні романи Павла Загребельного.	
1.	Специфіка історичного роману в контексті його духовного потенціалу.	2
2.	«Диво» – це доля таланту» (П. Загребельний): – головні етапи життєвого і творчого шляху романіста П.Загребельного; – фабульно-сюжетний час роману «Диво»; – «триповерхова» композиція роману; – специфіка образної системи.	2
3.	«Євпраксія» – роман про долю людини: – історична основа роману «Євпраксія» П. Загребельного; – особливості композиції роману; – доля головної героїні історико-психологічного роману П. Загребельного.	2
4.	Диалогія П.Загребельного «Тисячолітній Миколай»: національне буття крізь призму часопростору: – художньо-образна інтерпретація П.Загребельним часів Київської Русі у діалогії; – період гетьманування у художньому баченні романіста; – відтворення у романі «Тисячолітній Миколай» голодомору 1932–1933рр., 1947р. в Україні; – авторське осмислення новітньої історії України.	2
	ЗМ-ІІ. Жанрово-стильова специфіка історичних романів Р.Іваничука та Р.Федоріва.	
5.	Варіативність форм буття у романі «Мальви» Р. Іваничука: – основні віхи життєвого і творчого шляху Р. Іваничука; – історія створення, тема, проблематика роману; – художньо-образна система «Мальв» Р. Іваничука.	2
6.	Художньо-філософський зміст та поетика роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва: – часопросторовий континуум роману; – художньо-образна система «Єрусалиму на горах»; – семантико-функціональний аспект антропонімів і топонімів у романі; – жанрово- та індивідуально-стильова специфіка роману «Єрусалиму на горах» Р.Федоріва.	2

Теми практичних занять

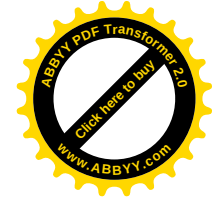
№	Тема	Кількість годин
ЗМ-I	1-2. «Замкнене коло нашої історії – ось це я мав на увазі» (за романом «Диво» П.Загребельного.	4
	3. «Розкоші короточасні, гідність вічна» (за романом «Євпраксія» П.Загребельного.	2
	4. Художньо-психологічна реконструкція минулого у диалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.	4
ЗМ-II	5. Художня реконструкція минулого у романі «Мальви» Р.Іваничука.	4
	6. Художньо-філософський зміст та поетика роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.	4

Самостійна робота

№	Теми для самостійного опрацювання	Кількість годин
	ЗМ-I	
1.	Дати аргументовані відповіді на запитання за романами П.Загребельного: «Диво»; «Євпраксія».	4 4
2.	Примхи долі: від упослідженої полонянки до всемогутньої султанші («Роксолана»).	4
3.	Опрацювати статті (див. план) і дати відповіді на запитання за романом «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.	4
	ЗМ-II	
4.	Дати відповіді за романом «Мальви» Р.Іваничука.	4
5.	Химерність історіософського роману «Орда» Р.Іваничука.	4
6.	«Вчорашнє – це теж сьогоднішнє, бо воно було, жило, живе в кожному з нас» («Єрусалим на горах» Р.Федоріва).	6

Індивідуальна робота

№	Тема	Кількість годин
1.	Жанрово-стильова специфіка роману «Роксолана» П.Загребельного.	4
2.	Поліваріантність інтерпретації історичної істини в романі Р.Іваничука «Орда».	4
3.	Історико-філософська концепція роману «Отчий світильник» Р.Федоріва.	4

Модуль І
Специфіка історичного роману.
Сенсаційні романи П.Загребельного

№	Модуль І Специфіка історичного роману. Сенсаційні романи П.Загребельного.	Лекції	Практ.	Сам. роб.	Індивід. роб.
1.	Специфіка історичного роману в контексті його духовного потенціалу.	2			
2.	«Диво» – це доля таланту» (П.Загребельний).	2	4	4	
3.	«Євпраксія» – «роман про долю людини» (П.Загребельний).	2	2	4	
4.	Примхи долі: від упослідженої полонянки до всемогутньої султанші («Роксолана»).			4	4
5.	Художньо-психологічна реконструкція минулого у діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.	2	4	4	

Розподіл балів
ЗМ – І

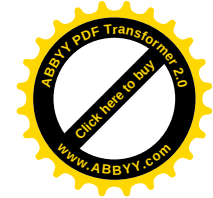
Тема 1	Тема 2			Тема 3			Тема 4		Тема 5		
год. Лекція	год. Лекція	год. Практ.	год. С./р.	год. Лекція	год. Практ.	год. С./р.	год. С./р.	год. Інд.	год. Лекція	год. Практ.	год. С./р.
2	2	4	4	2	2	4	4	4	2	4	4
16.	1 б.	8 б.	2 б.	1 б.	4 б.	2 б.	2 б.	2 б.	1 б.	8 б.	2 б.
				ЗМ-І max 34 бали							

** Примітка.*

Присутність на лекції – 1 бал.

Робота на практичному – max 4 бали; індивід. – 2 год. – 1 бал.

Виконання завдань самостійної роботи: 2 год. – 1 бал.

МОДУЛЬ І. СПЕЦИФІКА ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ. СЕНСАЦІЙНІ РОМАНИ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Практичне заняття № 1 – 2 (4 години)

«Замкнене коло нашої історії – ось це я мав на увазі» (за романом «Диво» П.Загребельного)

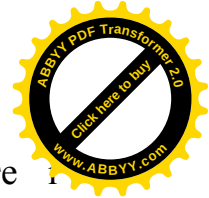
План

1. Темарій та проблематика роману «Диво» П.Загребельного. Автор про ідейний задум роману.
2. Художньо-образна система роману
 - а) «Диво» – це доля таланту» (образ Сивоока);
 - б) історичний герой у романі «Диво» – фотографія, зібрана з літописних документів, художній вимисел автора чи їх поєднання? (Образ князя Ярослава). Обов'язково опрацюйте статтю: Осадча І. «А що історія? Історія – коріння... Чим глибше, тим міцніше стоїмо» (Образ Ярослава Мудрого в романі Павла Загребельного «Диво») // *Дивослово*. - 1999. – № 2. – С. 34-41);
 - в) жіночі образи у романі;
 - г) професор Гордій Отава і його син Борис – спадкоємці справ і духовної величі Сивоока;
 - д) Софія Київська – головна вісь композиції, наскрізний образ роману, диво, що «ніколи не кінчається й не переводиться» (знайдіть у тексті кілька описів собору).
3. Семантична наповнюваність антропонімів і лінія поведінки персонажів роману (послугуючись текстом, з'ясуйте семантику власних імен: Сивоок, Родим, Величка, Лучук, Ягода, Ярослав, Будий, Ситник, Ульв, Торд, Забава, Золоторукий, Божидар, Шуйця, Бурмака, Отава, Гордій, Борис, Бузина та ін.). Опрацюйте статтю: Осадча І. Ім'я літературного героя як характеротворчий засіб (За творами Павла Загребельного про Київську Русь) // *Дивослово*. – 2000. – № 7. – С. 5-7.
4. Двовір'я українців у художній інтерпретації П.Загребельного.
5. Жанрово-стильові особливості «Дива».
6. Специфіка часопросторового континууму роману.
7. Роман «Диво» П.Загребельного в оцінці критики.

Самостійна робота (4 години – 2 бали)

Дати аргументовані відповіді на запитання
(за романом «Диво» П.Загребельного)

1. Що дало підстави літературознавцю М.Слабошпицькому стверджувати: «Великий книжник Загребельний допоміг прозаїкові Загребельному»?

2. Які функції у романі «Диво» виконують пейзажі? Зачитайте і прокоментуйте кілька пейзажів.

3. Доведіть слушність або спростуйте думку Таї: «Вічність – не в твоїх соборах, а в кожному з нас, тільки треба вміти її виявити і добути».

4. Прокоментуйте кілька авторських афоризмів (на вибір), вживаних у романі:

«Хто хоче жити, повинен перемагати».

«Бійся посередності, о княже!»

«Малодушшя є лежати, коли можеш підвестися».

«Деспотизм часто буває усміхнений».

«Що ж то за держава, де талант беруть під підозру?»

«Історію народу не можна знищити».

«А краса – лише в неоднаковості».

«Християнство починалося з смерті Ісусової».

5. Яке «воскове диво» і кому принесли вночі Сивоок і Гюргій?

6. Як пояснює автор семантику топонімів Радогость і Ярославль?

7. Розкажіть про трагедію болгарських бранців. Чому Сивоок, потрапивши у полон до ромеїв, вперто і гордо прорік: «Болгарин есм'я»?

8. Прокоментуйте один із уривків роману:

«А грішні всі ми суть. Кожен народжується з бісами і живе з ними, а до Бога йде все життя. Але ж чи дійде?»

«Людина талановита нагадує квітку, яка піднімається найвище, її хочуть зрізати першою. А що ж інші квітки? А ті повняться заздрощів, їм досить краси власної, іншої вони визнавати не хочуть».

«Сини йдуть або ж далі батьків, або й нікуди не йдуть, всяко буває».

9. Складіть власні цікаві завдання за романом «Диво» П.Загребельного.

Література

1. Загребельний П. Спроба автокоментаря // Урок української. – 2001. – № 11–12. – С. 38–42.

2. Осадча І. «А що історія? Історія – коріння... Чим глибше, тим міцніше стоїмо» (Образ Ярослава Мудрого в романі Павла Загребельного «Диво») // Дивослово. – 1999. – № 2. – С. 39–41.

3. Осадча І. Ім'я літературного героя як характеротворчий засіб (За творами Павла Загребельного про Київську Русь) // Дивослово. – 2000. – № 7. – С. 5–7.

4. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт Павла Загребельного (Шкіц до портрета) // Дивослово. – 2000. – № 2. – С. 57–59.

5. Слабошпицький М. Тризе, або таємниця творчості // Київ. – 1991. – № 7–8. – С. 147–156.

6. Слабошпицький М. З книги століть, з голосу історії (Історичні романи П. Загребельного) // УМЛШ. – 1986. – № 4. – С. 12–18.

7. Слабошпицький М. Художнє обличчя історії й сучасності (Надшеститомником творів Павла Загребельного) // Дніпро. – 1981. – № 8. – С. 142–150.
8. Фащенко В. Павло Загребельний: Нарис творчості. – К.:Дніпро, 1984. – 206с.
9. Шпиталь А. Диво від Загребельного (мандрівки лабіринтами творчості) // Українська мова та література. – 1999. – № 37. – С. 5-7.
10. Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 60–61.

Практичне заняття № 3

«Розкоші короткочасні, гідність вічна» (за романом «Євпраксія» П. Загребельного)

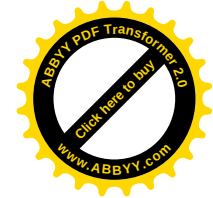
План

1. З'ясуйте роль преамбули та двох епіграфів, поданих до роману «Євпраксія» П.Загребельного. Розкрийте алегорично-символічний образ «чеберяйчиків».
2. «Євпраксія» – «роман про долю людини» (П. Загребельний). Дайте характеристику головної героїні твору.
3. Трагізм життєвої історії Журини і воєводи Кирпи.
4. «Бінарна опозиція»: Конрад – Журило та Генріх IV – Заубуш.
5. Відшукайте у тексті роману афоризми, портрети, пейзажі, ліричні відступи, вставні новели, елементи «химерної» прози і з'ясуйте, які їх функції.

Самостійна робота (4 год. – 2 бали)

Дати аргументовані відповіді на запитання
(за романом «Євпраксія» П.Загребельного)

1. Прокоментуйте слова: «Багато мертвих живуть і досі, натомість безліч живих слід вважати давно вмерлими. Дехто вмирає, так і не народившись».
2. Знайдіть, зачитайте і прокоментуйте кінцівку розділу «Підлягає оскарженню», що починається словами: «Земле рідна! Лежиш ти без меж, незмірима й незглибима, як цілий світ, багата, прекрасна, добра і єдина. Поля і сонце...» Яку функцію виконує цей ліричний відступ?
3. Знайдіть у тексті роману кілька описів природи. З'ясуйте роль пейзажів у романі.
4. Відшукайте у тексті кілька афоризмів. З якою метою їх вжито?
5. Прокоментуйте вислів автора: «Ганьби в літописи не заносили».
6. Які епізоди роману «Євпраксія» вразили вас найбільше? Чому?
7. З'ясуйте семантику імен – Журило, Ясень, Євпраксія, Хундертхемде, Заубуш.
8. Чи наявні у романі «Євпраксія» П.Загребельного елементи «химерної» прози? Дайте розгорнуту відповідь.

Література

1. Загребельний П. Євпраксія. Роман. – К.: Дніпро. – 318с.
2. Загребельний П. Спроба автокоментаря // Урок української. – 2001. – № 11-12. – С. 38-42.
3. Козуля О. Жінки в історії України. – К., 1993. – С. 24-29.
4. Луговий О. Визначне жіноцтво України. – К., 1994. – С. 52-54.
5. Осадча І. Ім'я літературного героя як характеротворчий засіб (За творами П. Загребельного про Київську Русь) // Дивослово. – 2000. – №7. – С. 5-7.
6. Слабошпицький М. З книги століть, з голосу історії (історичні романи П. Загребельного) // УМЛШ. – 1986. – №4. – С. 12-18.
7. Слабошпицький М. Художнє обличчя історії й сучасності (Над шеститомником творів П. Загребельного) // Дніпро. – 1981. – № 8. – С.142-150.

Прокоментуйте афоризми із «Євпраксії»:

- «Ніщо так не знищує часу, як нещастя».
- «Мудрість – це обмеження».
- «Розкоші короточасні, гідність вічна».
- «Слова іноді мають злі крила».
- «Мертвих завжди люблять більше, ніж живих».

Поясніть епіграфи, дібрані автором до роману:

1-й з «Ізборника» 1073: «Поруганіє же є слово лицемірно, от супротивного супротивноє явленіє являє;

поруганіє же образі: поруганіє, похухнаніє, поіграніє, посміяніє;
і поруганіє єсть слов с укором глаголемо».

2-й із поезії П.Тичини:

«Тільки й єсть у нас ворог –
наше серце.
Благословіть, мамо,
шукати зілля.
Шукати зілля на
людське божевілля».

Індивідуальна робота (4 год. – 2 бали)

Тема: Жанрово-стильова специфіка роману

«Роксолана» П.Загребельного

- 1.Розкрийте ідейно-сміслові навантаження назв частин роману «Роксолана» П.Загребельного – «Вознесіння» і «Страсті».
- 2.Уважно прочитайте розділ «Лелечка» (– Кн. 1) і з'ясуйте, яку функцію він виконує.
- 3.Фольклорні ремінісценції в романі «Роксолана» П.Загребельного.

4.З'ясуйте, яку семантичну наповненість мають імена головної героїні роману.

5.Який епізод роману вразив вас найбільше? Чому?

6.Випишіть із тексту роману кілька афоризмів, прокоментуйте їх.

Самостійна робота (4 год. – 4 бали)

Тема: Примхи долі: від уполісвідженої полонянки до всемогутньої султанші (за романом «Роксолана» П.Загребельного)

1. З'ясуйте історичну основу роману «Роксолана» П.Загребельного.

2. Складіть тести за текстом роману.

3. Напишіть план-конспект уроку-бесіди з позакласного читання за романом «Роксолана» П.Загребельного.

4. Укладіть список рекомендованої літератури до означеної теми самостійної роботи.

Практичне заняття № 4-5 (4 години)

**Художньо-психологічна реконструкція минулого у діалогі
«Тисячолітній Миколай» П. Загребельного**

План

1. Жанрово-стильова своєрідність історичного роману «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.

2. Історія України як об'єкт художньо-психологічного осмислення в романі «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного:

а) художньо-образна інтерпретація П.Загребельним часів Київської Русі;

б) період гетьманування у художньому баченні автора;

в) відтворення у романі «Тисячолітній Миколай» голодомору 1932–1933рр., 1947р;

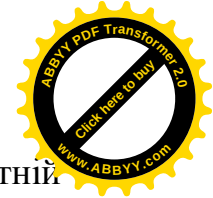
г) художньо-світоглядне переосмислення повоєнних подій. Авторське бачення новітньої історії України у «Тисячолітньому Миколаї».

3. «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного в оцінці літературознавців.

Самостійна робота (4 год. – 2 бали)

1. Прокоментуйте слова Віталія Дончика, спираючись на тексти історичних романів П. Загребельного:

«Домінанта творчого світосприйняття П.Загребельного, як і, зрештою, всього його життєвого світогляду, – незаспокоєність, активна енергійна вдача, темпераментність або ще: антибайдужість... У творчу чи позатворчу справу він укладав свою пристрасть, неодмінно виступав за щось або проти, без обтічностей і заокруглень, захоплювався, обурювався, полемізував».

2. З'ясуйте, яку роль виконує кольористика у романі «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного.

3. Чи можна вважати діалогію «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного автобіографічною?

4. Знайдіть у тексті «Тисячолітнього Миколая» історизми та архаїзми, з'ясуйте різницю між цими термінами. Яку функцію вони виконують?

5. У яких романах і чому П. Загребельний ставав на захист язичництва?

6. Як співвідносяться у діалогії семантика імен і лінія поведінки персонажів?

7. Як ви розумієте вислів П. Загребельного: «Роман вибудовується, як велике багатолюдне місто або ціла держава»?

8. Назвіть риси індивідуального стилю П. Загребельного.

9. Хто з українських письменників звертався до теми голодомору? У яких творах?

10. Опрацюйте статті:

- Єременко О. Аперцепція характерів і семантика власних імен та прізвищ у романі-діалогії «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного // Зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного Авіаційного університету. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2004. – Вип. 8. – С. 265–273.

- Єременко О. Герої-книжники і їх творець (за романом-діалогією «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного) // Філологічні науки. Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – С. 98-106.

- Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – №8. – С.60–61.

Література

1. Дончик В. Павло Загребельний // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. - Кн. 2: Друга половина ХХ століття / В. Дончик – К.: Либідь, 1998. – С. 289–296.

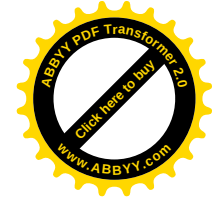
2. Єременко О. Аперцепція характерів і семантика власних імен та прізвищ у романі-діалогії «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного // Зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного Авіаційного університету. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2004. – Вип. 8. – С. 265–273.

3. Єременко О. Герої-книжники і їх творець (за романом-діалогією «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного) // Філологічні науки. Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – С. 98–106.

4. Нестерук С. Образи-символи творчості Павла Загребельного // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 62–65.

5. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт Павла Загребельного: Шкіц до портрета // Дивослово. – 2000. – № 2. – С. 57–59.

6. Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – №8. – С.60–61.

Модуль II
Жанрово-стильова специфіка історичних романів
Р.Іваничука та Р.Федоріва

№	Модуль II Жанрово-стильова специфіка історичних романів Р.Іваничука та Р.Федоріва	Лекції	Практ.	Сам. роб.	Індивід . роб.
6.	Варіативність форм буття у романі «Мальви» Р.Іваничука.	2	4	4	
7.	Химерність історіософського роману «Орда» Р.Іваничука.			4	4
8.	Художньо-філософський зміст та поетика роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.	2	4	6	
9.	Історико-філософська концепція роману Р.Федоріва «Отчий світильник».				4

Розподіл балів
ЗМ – II

Тема 6			Тема 7		Тема 8			Тема 9
2 год. Лекція	4 год. Практ.	4 год. С./р.	4 год. С./р.	4 год. Інд.	2 год. Лекція	4 год. Практ.	6 год. С./р.	4 год. Інд.
1 б.	8 б.	2б.	2 б.	2 б.	1 б.	8 б.	3 б.	2 б.
ЗМ II – max 29 б.								

ЗМ I + ЗМ II = 34б.+29б.= 63б.

ІНДЗ max 37 б. : Завдання I – 5б.

II – 6б.

III – 10б.

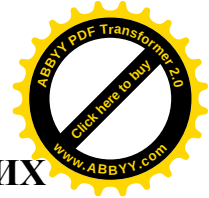
IV – 16б.

** Примітка.*

Присутність на лекції – 1 бал.

Робота на практичному – max 4 бали; індивід. – 2 год. – 1 бал.

Виконання завдань самостійної роботи: 2 год. – 1 бал.

МОДУЛЬ II. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ Р.ІВАНІЧУКА ТА Р.ФЕДОРІВА

Практичне заняття № 6-7(4 години)

Художня реконструкція минулого у романі «Мальви» Р. Іваничука

План

1. Відступництво та збереження національної свідомості – основні проблеми роману «Мальви» Р. Іваничука.
2. Художньо-образна система роману:
 - а) жіночі образи роману;
 - б) духовне пробудження і національне самоусвідомлення Селіма (Семена);
 - в) моральне звиродніння яничара Аліма;
 - г) художнє моделювання історичних постатей.
3. Часопросторовий континуум роману «Мальви» Р. Іваничука.
4. Жанрово-стильові особливості роману.
5. Роман Р.Іваничука в оцінці критики.

Самостійна робота (4 год. – 2 б.)

1. З якою метою було змінено первісну назву роману «Яничари» на «Мальви»?
2. Чому партійна критика проголосила «Мальви» ідеологічно шкідливим «історичним романом без історії»?
3. Доведіть, що автор роману «Мальви» – знавець історії і культури турецького народу.
4. Доведіть, що Р. Іваничук належить до когорти шістдесятників.
5. Прокоментуйте вислів Д. Павличка:

«Іваничук – письменник, який, безперечно, залишиться в нашій літературі назавжди. Він насамперед письменник-історик, який у своїй творчості охопив майже всі найважливіші періоди історії України. Він пройшов дуже нелегку школу життя. Він виробив власний неповторний письменницький стиль, головною прикметною рисою якого є таке знання матеріалу і щирість письма, що читач довіряє йому. Він великою мірою належить до шістдесятників – письменників, які змінили духовну атмосферу в Україні і спричинилися до створення Народного Руху та інших організацій, що були безпосередніми учасниками проголошення незалежності України».
6. Розкажіть життєву історію Хюсама і Нафіси.
7. Прокоментуйте вставну легенду про дві гори – Аман-Кая і Балан-Кая.

8. Як скінчилося життя Аліма, Селіма, Мальви, Марії, Стратона, полковника Самійла?

9. За що отруїла Мальва Іслам Гірея, батька своїх дітей?

Література

1. Андрусів С. Роман Іваничук // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. – Кн. 2: Друга половина ХХ століття / В.Дончик. – К.: Либідь, 1998. – С. 315–318.

2. Іваничук Р. Мальви (Яничари). Орда: Романи. – К.: ТАСТ, 2000. – 416с.

3. Бічуя Н. Розімкнути коло слова або ж свято визнання: Кілька роздумів про нові твори Р. Іваничука // Дзвін. – 1995. – № 3. – С. 127–129.

4. Бічуя Н. Роман Іваничук: Світ зловив мене, і я тішуся тим: До 70-річчя від дня народження письменника // Дзвін. – 1999. – № 7. – С. 130–137.

Індивідуальна робота (4 год. – 2 бали)

Тема: Поліваріантність інтерпретації історичної істини у романі «Орда» Р.Іваничука

1. Триєдність часопросторового континууму роману «Орда» Р.Іваничука.
2. Велемовність назв частин роману.
3. Застосування техніки синтезу реального і фантастичного дискурсів у романі «Орда». Архетип метаморфози у творі.
4. Система образів роману:
 - а) центр «романної території» – образи Єпіфанія і Мотрі;
 - б) другорядні образи роману (Полуботок, Орлик, Петро І, Меншиков, козак Мамай).
5. З'ясуйте, у чому полягає оригінальність художньої моделі «карлицької держави».

Самостійна робота (4 год. – 2 бали)

Тема: Химерність історіософського роману «Орда» Р.Іваничука

1. Доведіть або спростуйте твердження: «Орда» – це роман-притча, повчальна алегорична оповідь, у якій фабула підпорядкована моралізаційній частині.
2. Поміркуйте, чому автор дає роману власну дефініцію – «псалом».
3. Законспектувати статтю М.Слабошпицького «Дорога до Храму: Погляд на «Орду» Романа Іваничука» (// Літературна Україна. – 1992. – 4 червня).
4. Ґрунтуючись на аналізі II розділу роману, підготуйте повідомлення на тему: «Особливості трактування образу Івана Мазепи у романі «Орда» Р.Іваничука».
5. З'ясуйте, у чому полягає «химерність» «Орди» Р.Іваничука.

Література

1. Іваничук Р. Орда: псалом. – Львів: Просвіта, 1992. – 199с.

2. Андрусів С. Роман Іваничук // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн.. – Кн.. 2: Друга половина ХХ століття / В.Дончик. – К.: Либідь, 1998. – С.315–318.

3. Слабошпицький М. Дорога до Храму: Погляд на «Орду» Романа Іваничука // Літературна Україна. – 1992. – 4 червня.
4. Слоньовська О. Чи виросла у нас уже Голгофа? (Погляд на роман «Орда» Романа Іваничука) // Дивослово. – 1994. – №5-6. – С.45–46.
5. Чуб Д. Засторога проти зради: (нотатки про роман Р.Іваничука «Орда») // Вечірній Київ. – 1993. – 20 січня.

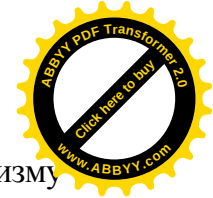
Практичне заняття № 8-10 (6 годин)
**Художньо-філософський зміст та поетика
роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва**

План

1. Специфіка часопросторових локусів роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва:
 - а) відступ військ Б. Хмельницького (осінь 1648р.);
 - б) «Золотий вересень звільнення» 1939р. і його наслідки для жителів Західної України;
 - в) художнє переосмислення подій 60-80рр. ХХ ст.
2. Ономастикон роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва:
 - а) велемовність антропонімів, вжитих у романі;
 - б) метафорично-символічний зміст топонімів і мікротопонімів у романі «Єрусалим на горах».
3. Образна система історіософського роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва:
 - а) роман «Єрусалим на горах» – осанна Матері-берегині;
 - б) братовбивче протистояння, у якому одні гинули за «червону» (Сашко Козаченко, Роман Гайдаш), а інші – за «синьо-жовту» Україну (Зеник Ключар, Петро Когутяк, брати Корчуваті, Іван Слободян);
 - в) образи старого Апостола Горопах – учителя Гайдаша та його достойного учня, хранителя церкви Святого духа Павла Ключара;
 - г) художньо-життєві біографії Данила Вербеня, Юстини Монашки, Василя Бережана, Михаська, Хмурої Насті, Богдана Плетуна.
4. Жанрово-стильові особливості історіософського роману «Єрусалим на горах» та риси індивідуального стилю Р. Федоріва.
5. Оцінка роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва критикою.

Література

1. Єременко О. Антропоніми у романі «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: семантико-функціональний аспект // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький нац. університет, 2007. – Вип. 31. – С.270–275.

2. Єременко О. «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: національне буття крізь призму часопростору // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 94–104.
3. Єременко О., Сахно Н. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 104–112.
4. Єременко О., Сахно Н. Семантична множинність трактування образу вчителя у романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С.84–88.
5. Єременко О. «Коваль, що виковує душі» (Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва) // Українська література в ЗОШ. – 2008. – №10. – С.6–7.
6. Єременко О. «Наша земля хрещена давніми іменами...» (Художньо-зображальні функції мікротопонімів у романі Р.Федоріва «Єрусалим на горах») // Вісник Запорізького нац. університету: Зб. Наук. статей. Філологічні науки. – № 2. – Запоріжжя: Запорізький нац. університет, 2008. – С.68–72.
7. Єременко О. Топоніміка роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва: семантико-функціональний аспект // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2008. – С.181–187.
8. Єременко О. «Це роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність». Матеріали до бінарного уроку за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва. 10 клас // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 2. – С. 30–34; – № 3. – С. 21–25.
9. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1983. – 150.
10. Масляник О. Дорога до Єрусалиму (Роздуми над новою книжкою Романа Федоріва) // Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С. 11.
11. Неборак В. Приналежний до касти трудівників // Дзвін. – 2005. – №12. – С. 133–137.
12. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Салига Т. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. – Львів: Світ, 1997. – С. 249–257.
13. Сидоренко Б. Єрусалим на горах або Книга про Голгофу нашого народу: Перше враження // Голос України. – 1994. – 16 вересня. – С. 9.
14. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

Самостійна робота (6 год. – 3 б.)

Тема: «Вчорашнє – це теж сьогоднішнє, бо воно було, жило і живе в кожному з нас» («Єрусалим на горах» Р.Федоріва)

Дати відповіді на запитання:

1. На прикладі роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва з'ясуйте можливості «химерної» прози.

2. Чому Павло Ключар всупереч своїм переконанням стає кандидатом у члени Компартії? Яке партійне доручення дає йому секретар парторганізації Пиндилик?

3. Кого і чому зобразив на стіні церкви Святого Духа древній ізограф?

4. Автор ставить ігумена Данила перед нелегким вибором: здатися на милість полякам і бути рабами на своїй землі чи померти героями. Який вибір робить ігумен?

5. Поясніть алегорично-символічний зміст лексеми «єфрейтори», часто вживаної у романі «Єрусалим на горах» Р. Федоріва.

6. Які факти, художньо змодельовані у творі, жахають своєю жорстокістю та натуралістичністю?

7. Поясніть, чому у багатьох родинах західноукраїнців «... син крадькома клав на батькову могилу квітку й крадькома молився за татову душу»?

8. Чи характерні роману «Єрусалим на горах» певні риси автобіографічності?

9. Доведіть, що сповідальність є визначальною художньо-стильовою особливістю цього твору.

10. Доберіть із «густонаселеного» роману «Єрусалим на горах» 6–7 антропонімів і топонімів із прозорою семантикою.

11. Випишіть із тексту роману діалектні слова, архаїзми та історизми, з'ясуйте, яку функцію вони виконують.

12. Розкажіть про трагедію життя Івана Слободяна.

13. Чому автор добирає епіграф до роману зі «Слова о законі і благодаті» 1140р. Митрополита Іларіона? Яка ідея роману?

14. Які свята описує у «Єрусалимі на горах» Р. Федорів? Зацитуйте і прокоментуйте відповідні уривки тексту.

15. Як ви розумієте вислів Бережана: «Ми всі... живемо з горбатими душами»?

16. Яку відповідь на питання вчительки Одарки Пилипівни – «Що ж ти розумієш під Україною?» – дав малий Данилко?

Література

1. Єременко О. Антропоніми у романі «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: семантико-функціональний аспект // Нова філологія. Зб. наук. праць – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – № 31. – С. 270–275.

2. Єременко О. «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: національне буття крізь призму часопростору // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 94–104.

3. Єременко О., Сахно Н. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 4–112.

4. Єременко О. «Коваль, що виковує душі» (Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва) // Українська література в ЗОШ. – 2008. – № 10. – С.6–7.
5. Єременко О. «Наша земля хрещена давніми іменами...» (Художньо-зображальні функції мікротопонімів у романі Р.Федоріва «Єрусалим на горах») // Вісник Запорізького нац. університету: Зб. наук. статей. Філологічні науки. – № 2. – Запоріжжя: Запорізький нац. університет, 2008. – С.68–72.
6. Єременко О., Сахно Н. Семантична множинність трактування образу вчителя у романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С.84–88.
7. Єременко О. Топоніміка роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва: семантико-функціональний аспект // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2008. – С.181–187.
8. Єременко О. «Це роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність». Матеріали до бінарного уроку за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва. 10 клас // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 2. – С. 30-34; – № 3. – С. 21–25.
9. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис. – Рад. письменник, 1983. – 150с.
10. Масляник О. Дорога до Єрусалиму (Роздуми над новою книжкою Романа Федоріва) // Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С. 11.
11. Неборак В. Приналежний до касти трудівників // Дзвін. – 2005. – № 12. – С. 133–137.
12. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Салига Т. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. – Львів: Світ, 1997. – С. 249-257.
13. Сидоренко Б. Єрусалим на горах або Книга про Голгофу нашого народу: ерше враження // Голос України. – 1994. – 16 вересня. – С. 9.
14. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

Індивідуальна робота (4 год. – 2 бали)

**Тема: Історико-філософська концепція роману
«Отчий світильник» Р.Федоріва**

1. Підготуйте коротку історичну довідку на тему: «Постать галицького князя Ярослава Осмомисла».
2. Зіставте історичні дані про князя Ярослава і його художньо трансформований образ у романі «Отчий світильник» Р.Федоріва.
3. Образи-антиподи: літописець Русин і печатник Ян.
4. Типологія домислу і вимислу у романі «Отчий світильник» Р.Федоріва.

5. Використання автором фольклорних ремінісценцій на сюжетно-композиційному та характеротворчому рівнях.

Література

1. Погрібний А. Жага черпати з витоків // Р.Федорів. Твори: У 3-х т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – С.5–28.
2. Слабошпицький М. Роман Федорів // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. – Кн. 2: Друга половина ХХ століття / В.Дончик. – К.: Либідь, 1998. – С.350–355.

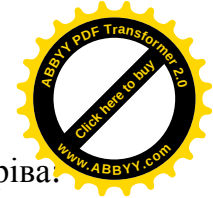
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Аркас М. Історія України-Русі. – К. : Вища школа, 1991. – 456с.
2. Гуляк А. Становлення українського історичного роману. – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 293с.
3. Ільницький М. Людина в історії: Сучасний історичний роман. – К. : Дніпро, 1989. – 356с.
4. Історія української літератури ХХ століття : У 2-х кн. – Кн. 2 :Друга половина ХХ століття / В.Дончик. – К. : Либідь, 1998. – 510с.
5. Крип'якевич І. Історія України. – Львів : Світ, 1991. – 520с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко – К. : Академія, 1997. – 752с.
7. Мельничук Б. Випробування істиною : Проблема історії та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення). – К. : Академія, 1996. – 272с.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова : Вступ до літературознавства. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 448с.
9. Чумак В. Минуле – очима сучасника : Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1980. – 184с.

Додаткова

1. Андрусів С. Роман Іваничук // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. - Кн. 2: Друга половина ХХ століття / В. Дончик – К.: Либідь, 1998. – С. 315–318.
2. Бічуя Н. Розімкнути коло слова або ж свято визнання: Кілька роздумів про нові твори Р. Іваничука // Дзвін. – 1995. – С. 127–129.
3. Бічуя Н. Роман Іваничук: Світ зловив мене, і я тішуся тим: До 70-річчя від дня народження письменника // Дзвін. – 1999. – № 7. – С. 130–137.
4. Дончик В. Павло Загребельний // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. – Кн. 2: Друга половина ХХ століття / В. Дончик. – К.: Либідь, 1998. - С. 289–296.
5. Єременко О. Аперцепція характерів і семантика власних імен та прізвищ у романі-дилогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного // Зб. наук. праць факультету лінгвістики Гуманітарного інституту Національного Авіаційного університету. – К.: ІВЦ Держкомстату України. – 2004. – Вип. 8. – С. 265–273.

6. Єременко О. Антропоніми у романі «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: семантико-функціональний аспект // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2007. – Вип. 31. – С.270–275.
7. Єременко О. Герої-книжники і їх творець (за романом-диалогією «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного) // Філологічні науки. Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. – С. 98–106.
8. Єременко О. «Єрусалим на горах» Р. Федоріва: національне буття крізь призму часопростору // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2007. – С. 94–104.
9. Єременко О. «Коваль, що виковує душі» (Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва) // Українська література в ЗОШ. – 2008. – №10. – С.6–7.
10. Єременко О. «Наша земля хрещена давніми іменами...» (Художньо-зображальні функції мікротопонімів у романі Р.Федоріва «Єрусалим на горах») // Вісник Запорізького нац. університету: Зб. наук. статей. Філологічні науки. – № 2. – Запоріжжя: Запорізький нац. університет, 2008. – С.68–72.
11. Єременко О. Топоніміка роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва: семантико-функціональний аспект // Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2008. – С.181–187.
12. Єременко О. «Це роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність». Матеріали до бінарного уроку за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва. 10 клас // Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 2. – С. 30-34; – № 3. – С.21–25.
13. Єременко О., Сахно Н. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва // Філологічні науки. Зб. наук. праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – С. 104–112.
14. Єременко О., Сахно Н. Семантична множинність трактування образу вчителя у романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. статей. Педагогічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – С.84–88.
15. Загребельний П. Євпраксія. Роман. – К.: Дніпро. – 318с.
16. Загребельний П. Спроба автокоментаря // Урок української. – 2001. – № 11–12. – С. 38–42.
17. Іваничук Р. Мальви (Яничари). Орда: Романи. – К.: ТАСТ, 2000. – 416 с.
18. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1983. – 150с.
19. Козуля О. Жінки в історії України. – К., 1993. – С. 24–29.
20. Луговий О. Визначне жіноцтво України. – К., 1994. – С. 52–54.
21. Масляник О. Дорога до Єрусалиму (Роздуми над новою книжкою Романа Федоріва) // Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С. 11.
22. Неборак В. Приналежний до касти трудівників // Дзвін. – 2005. – № 12. – С.133-137.

23. Нестерук С. Образи-символи творчості Павла Загребельного // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 62–65.
24. Осадча І. «А що історія? Історія – коріння... Чим глибше, тим міцніше стоїмо» (Образ Ярослава Мудрого в романі Павла Загребельного «Диво») // Дивослово. – 1999. – № 2. – С. 39–41.
25. Осадча І. Ім'я літературного героя як характеротворчий засіб (За творами Павла Загребельного про Київську Русь) // Дивослово. – 2000. – № 7. – С. 5–7.
26. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Т.Салига. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. – Львів: Світ, 1997. – С. 249–257.
27. Сидоренко Б. Єрусалим на горах або Книга про Голгофу нашого народу: Перше враження // Голос України. – 1994. – 16 вересня. – С. 9.
28. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт Павла Загребельного (Шкіц до портрета) // Дивослово. – 2000. – № 2. – С. 57–59.
29. Слабошпицький М. З книги століть, з голосу історії (історичні романи П. Загребельного) // УМЛШ. – 1986. – №4. – С. 12–18.
30. Слабошпицький М. Художнє обличчя історії й сучасності (Над шеститомником творів П. Загребельного) // Дніпро. – 1981. – № 8. – С.142–150.
31. Слабошпицький М. Тризе, або таємниця творчості // Київ. – 1991. – № 7-8. – С. 147–156.
32. Фащенко В. Павло Загребельний: Нарис творчості. – К.:Дніпро, 1984. – 206с.
33. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.
34. Шпиталь А. Диво від Загребельного (мандрівки лабіринтами творчості) // Українська мова та література. – 1999. – № 37. – С. 5–7.
35. Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 60–61.

Список текстів для обов'язкового прочитання

П.Загребельний. «Диво», «Євпраксія», «Роксолана», «Тисячолітній Миколай».

Р.Іваничук. «Мальви» («Яничари»), «Орда».

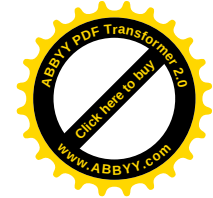
Р.Федорів. «Отчий світильник», «Єрусалим на горах».

Питання до заліку

1. Специфіка історичного роману в контексті його духовного потенціалу.
2. Головні етапи життєвого і творчого шляху романіста П.Загребельного.
3. Фабульно-сюжетний час роману П.Загребельного «Диво».
4. Темарій та проблематика роману «Диво» П.Загребельного.
5. Художньо-образна система роману «Диво» П.Загребельного.

6. Двовір'я українців у художній інтерпретації П.Загребельного (за романами «Диво» і «Тисячолітній Миколай).
7. Семантична наповнюваність антропонімів і лінія поведінки персонажів роману «Диво» П.Загребельного.
8. «Євпраксія» – роман про долю людини» (П.Загребельного).
9. Трагічність життєвої історії Журини і воєводи Кирпи (за романом «Євпраксія» П.Загребельного).
10. «Бінарна опозиція» : Конрад – Журило та Генріх IV – Заубуш (за романом «Євпраксія» П.Загребельного).
11. Жанрово-стильова специфіка роману «Роксолана» П.Загребельного.
12. Ідейно-стильове навантаження назв частин роману «Роксолана» П.Загребельного.
13. Художньо-психологічна реконструкція минулого у діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.
14. Жанрово-стильові особливості історичного роману «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.
15. Система образотворення роману «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.
16. «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного в оцінці літературознавців.
17. Аперцепція характерів і семантика власних імен та прізвищ у романі-діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.
18. Афористичність як визначальна риса індивідуального стилю П.Загребельного (на прикладах історичних романів).
19. Проблематика роману «Мальви» Р.Іваничука.
20. Жіночі образи роману «Мальви» Р.Іваничука.
21. Духовне пробудження і національне самоусвідомлення Селіма.
22. Ідейно-сміслові навантаження назви роману «Мальви» («Яничари») Р.Іваничука.
23. «Химерність» історіософського роману «Орда» Р.Іваничука.
24. Система образотворення роману «Орда» Р.Іваничука.
25. Архетип метаморфози у романі «Орда» Р.Іваничука.
26. Поетика роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.
27. Специфіка часопросторових локусів роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.
28. Велемовність антропонімів, вжитих у романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.
29. Метафорично-символічний зміст топонімів у романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.
30. Образна система історіософського роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.

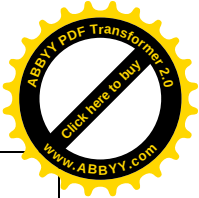
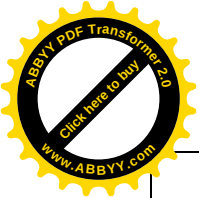
31. Оцінка роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва критикою.

32. «Химерність» історіософського роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.

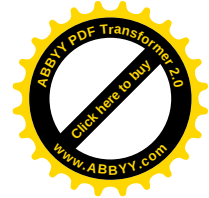
33. Система образотворення у романі «Отчий світильник» Р.Федоріва.

Індивідуальне науково-дослідне завдання (max 37 бал)

Форма	Завдання
Письмова аргументована відповідь (5балів)	<u>Завдання 1.</u> Варіант 1. Розкрити ідейно-сміслові навантаження назви роману «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного. В.2. Розкрити ідейно-сміслові навантаження назви роману «Мальви» Р.Іваничука. В.3. Розкрити ідейно-сміслові навантаження назви роману «Орда» Р.Іваничука. В.4. Розкрити ідейно-сміслові навантаження назви роману «Отчий світильник» Р.Федоріва. В.5. Розкрити ідейно-сміслові навантаження назви роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва.
Тести (6 балів)	<u>Завдання 2.</u> Варіант 1. Дати відповіді на тестові завдання за романом «Диво» П.Загребельного. В.2. Дати відповіді на тестові завдання за романом «Євпраксія» П.Загребельного. В.3. Дати відповіді на тестові завдання за романом «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного. В.4. Дати відповіді на тестові завдання за романом «Єрусалим на горах» Р.Федоріва. В.5. Дати відповіді на тестові завдання за романом «Мальви» Р.Іваничука.
Тези, рецензія (10 балів)	<u>Завдання 3.</u> Прочитати статтю, скласти тези і написати рецензію на неї: Варіант 1. Жила С. Мистецькі та історичні коментарі у процесі вивчення роману Павла Загребельного «Євпраксія» // Українська література в ЗОШ. – 2004. – № 11. – С. 22–26. В.2. Насмінчук Г. Історіософська концепція роману «Орда» Р.Іваничука та її мистецька реалізація // Українська література в ЗОШ. – 2004. – № 7. – С. 55–58. В.3. Єременко О. Герої-книжники і їх творець (за романом-диалогією «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного) // Філологічні науки. Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ

	ім.А.С.Макаренка, 2004. – С.98–106. В.4. Єременко О., Сахно Н. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва // Філологічні науки. Зб. наук. праць: 41 – Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2007. – С.104–112. В.5. Чумак Т. Духовний світ наших предків та сучасників // Українська мова та література. – Число 13-14 (509-510), 2007. – С. 28–31.
Наукова стаття (16 балів)	<u>Завдання 4.</u> Напишіть наукову статтю за текстом історичного роману, що імponує вам найбільше.

Тести за романом «Диво» П.Загребельного

1. Про кого автор пише: «... стала твердою і мудрою за ці роки. А може, й тоді була такою? Коли не хотіла міняти своєї волі, коли рвалася й до нього водночас, коли пускала й не пускала до себе »

- а) княгиню Ірину;
- б) Шуйцю;
- в) Іссу.

2. Кого й чому було названо: «... професор, що пісок краде»:

- а) Бориса Отаву;
- б) Адальберта Шнурре;
- в) Гордія Отаву.

3. Про кого у тексті сказано: «Дивовижне поєднання: енергійність вислову з боягузливістю думок»:

- а) Бузину;
- б) Какору;
- в) Ситника.

4. Кому належать слова: «Треба бути впертим в усякому ділі – і в зненависті, і в любові, і навіть у дріб'язку». Чи справедливі вони, на вашу думку?

- а) князю Ярославу;
- б) Сивооку;
- в) Борису Отаві.

5. За яких обставин і хто з героїв роману «Диво» сказав: «Ніхто за тебе не дозбирає і не довершить»

- а) князь Ярослав;
- б) Бузина;
- в) Борис Отава.

6. Про кого з героїв автор зазначив: «... привчений до солодкої отрути книжної»:

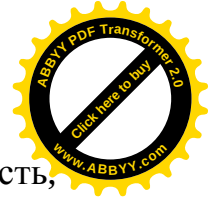
- а) Гордія Отаву;
- б) князя Володимира;
- в) князя Ярослава.

Тести до тексту роману «Євпраксія» П. Загребельного

1. Що в перекладі з грецької означало ймення Євпраксія?

- а) вперта;
- б) щаслива;
- в) весела.

2. Про кого йдеться в уривку з роману:

«У ньому змішалося все: примхи, при звичаєння, потреби, неминучість, неприступність, велич, упертість, зарозумілість, недовір'я, підозріливість. Ніколи не обертався, дивився тільки перед собою, погляд мав важкий, падав він у нього згори вниз, гнітив, розчавлював, не смів ніхто попадати під той погляд, хто ж попадав – мав неминуче загинути. Чи він бачив що-небудь і кого-небудь? Важко сказати. За довгі роки навчився пускати погляд боковий, побіжний. Це помагало помічати багато прихованого, скажімо, жіночі очі. Але останнім часом прийшло тривожне відчуття, що помічати жіночі очі вже не хочеться. Дратують і щоразу зринає: «Навіщо?»

- а) барона Забуша;
- б) Генріха IV;
- в) Куррадо;
- г) Кирпу.

3. Чиє це кредо: «Візьми пороки вищих і нещастя тих, хто внизу, – і матимеш для себе якийсь зиск... Головне в житті – задоволення, бо й саме життя не що інше як задоволення»? Як ви ставитесь до такого твердження?

- а) Конрада;
- б) Урбана;
- в) Забуша.

4. Кого і як характеризує портрет, поданий автором:

«Високий, тонкий у стані, рвучкі рухи, крок сягистий, хижий, навіть ніби нахабний, а очі – вперті, безбарвно-голубі, линяло-голубі, аж смочке під ложечкою, як глянеш у них. Очі шаленця. Виснаженість вичитується вже в самому погляді... А ще оті впалі груди, придушені тяжким золотим ланцюгом. Чоловік, вичерпаний до краю?»

- а) папу Урбана;
- б) Генріха IV;
- в) Хундертхемде;
- г) Рудигера.

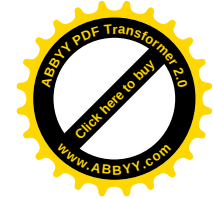
5. Про кого і чому сказано:

«Мало спить, мало їсть, ні з ким не говорить, суворість – спосіб його буття, у клопотах – порятунок од розпачу»?

- а) абата Бодо;
- б) папу Григорій;
- в) сокольника;
- г) князя Ростислава.

6. Хто говорить:

«... обидва ми з ним обрубані. Не знаю, хто там його покалічив, а мене половчанин рубнув раз по руці, а тоді ще й по ребрах, аж прорубав там віконечко, що й душу видно?»

- а) Жур;
- б) Журило;
- в) князь Ярослав;
- г) Кирпа.

7. Спростуйте або доведіть слушність твердження:

«... день хвали увечері, меч – випробовувавши, лід, коли переїдеш пш
ньому, пиво – випивши».

8. Який весільний дарунок Євпраксії зробив воєвода Кирпа?

- а) отруйні келихи;
- б) роменську мізерікордію;
- в) коштовний перстень.

9. Яке ім'я і чому видряпала головна героїня роману у вежі «П'яного
кентавра»?

- а) Євпраксія;
- б) Пракся;
- в) Адельгейда.

Тести за текстом діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного

1. Кому належить вислів «Сарданапал і Валтасар»?

- а) Черкас;
- б) Марко;
- в) Михно.

2. Скільки років П. Загребельний писав «Тисячолітнього Миколая»?

- а) 3;
- б) 1,5;
- в) 4.

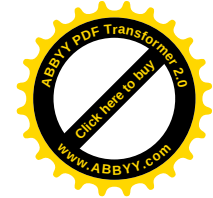
3. Хто сказав про письменника: «Працьовитість Загребельного межує з
одержимістю»?

- а) О. Гончар;
- б) М. Слабошпицький;
- в) Р. Федорів.

4. Про кого із героїнь сказано: «... очі – мов зелені свічі між густих ялин»?

- а) Ольгу;
- б) Назимку;
- в) Оксану.

5. Хто із героїв діалогії говорить про себе: «Я ж селянин віковичний,
народився на землі, зрісся з нею, вріс в неї, земля стоїть переді мною, мов моя
неминуха темна доля. Не можу я втікати від своєї землі. Відчуваю її запах і
тепло, смак землі і вітрів над нею на устах у мене, голос її розлунюється в мені,
як великодні дзвони»?

- а) Гаврило Михно;
- б) Черкас;
- в) Охомуш.

6. Хто і про кого говорить: «Двієчники заперечують існуючий порядок речей, п'ятірочники створюють новий. А трієчники? Це невігласи, які породжують убозтво життя, а убозтво згодом породжує нових невігласів – так людство йде до своєї загибелі! Ви вічний трієчник,... трієчник за переконаннями, від народження, за походженням»?

7. Прокоментуйте вислів П. Загребельного: «Вся моя адміністративна робота – це втрачені для творчості роки».

8. Кого із персонажів діалогії стосується афоризм: «Нікчеми не можуть бути не шкідливими»?

- а) Щириці;
- б) Сироти;
- в) Охомуша.

9. П. Загребельний у діалогії зазначає, що історія виокремила в нашому народі «три головні характери, якими він утвердився на цій землі і показав себе перед усім світом». Які це характери?

10. Хто із героїв діалогії стверджував: «Інквізиторський соціалізм тримається на принципах дикої орди: страх і брехня»?

- а) Черкас;
- б) Микола;
- в) Гаврило Михно.

11. На чиєму похороні були присутні «Чоловіки й жінки, всі сановні, надуті, всі під знаком трьох «і»: ікра, імпорт, інтриги»?

- а) Марка;
- б) Шелеста;
- в) Сталіна.

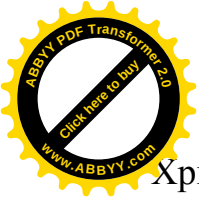
12. Прокоментуйте кілька афоризмів, дібраних із тексту діалогії «Тисячолітній Миколай» П.Загребельного.

Тести за текстом роману «Єрусалим на горах» Р. Федоріва

1. Який із романів Р. Федоріва був відзначений Державною премією ім.Т.Шевченка?

- а) «Жбан вина»;
- б) «Єрусалим на горах»;
- в) «Кам'яне поле»;
- г) «Жорна».

2. Хто із героїнь роману «Єрусалим на горах» і кому адресує своє благання: «...віддай тіла моїх синів. Я не прошу їх у тебе живих, ти не Ісус

Христос, щоб їх воскресити, – віддай мені їх бодай мертвими. Я їх поховаю і буду знати, на якому гробку поставити свічку. Я так мало прошу: свічечки на гробку. Розумієте? Чуєш мене? Ми ж бо християни, які хоронять своїх небіжчиків...»? Дайте стислу характеристику цього персонажа.

3. Хто й до кого звертається зі словами: «Хіба нам з тобою звикати до смертей, руїн і до наруги? Але ж бачим: косять нас, розстрілюють, топлять, розпинають, вішають... а ми сутні на цій землі... ми вічні на цій землі. А шлях до Єрусалиму, що на горах, до висот і до волі, до духовного розкріпачення, іще не має кінця. Іще треба до нього дійти, брате...»

- а) Апостол Горопах;
- б) Павло Ключар;
- в) ізограф з нижніх світів;
- г) Василь Бережан.

4. Як і чому прозвали у селі Горопахи Юстину Семенюк?

- а) Хмура;
- б) Монашка;
- в) Кармеліта.

5. Про смерть якого із маленьких героїв роману автор із жалем і співчуттям пише: «П'ять автоматів і Ступів «дехтяр» дірявили хлоп'я, сто куль, може, в нього всадили, і ще їм було мало... і ще бездушне тіло товкли кирзаками. Люди за тинами вмирали від жалю і страху; лють більшовицька заморожувала кров, засипала глибоким червоним снігом літній день; люди за тинами мовчки ридали, трималися за мички трави...»?

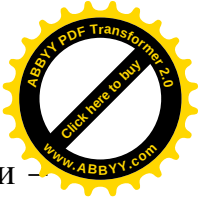
- а) Михаська;
- б) Данилка;
- в) Опришка.

6. На могилі якого поета і чому прозвучали питання у відповідь Бережану: «За що його любити, пане? За брудні пасквілі на тих, що хотіли волі Україні? Чи за оди Сталіну?» Як звали дівчину? Чому вона все ж принесла букет айстр на цю могилу? Що подумки відповів їй художник?

7. Хто із персонажів роману мав право гордо стверджувати: «Я вчив дітей поклонятися талантам... а ще вчив, що нічого на світі не пропадає: ні зло, ні добро, ні краса»?

- а) Василь Бережан;
- б) Северин Гайдаш;
- в) Павло Ключар.

8. Чому після війни при вході на кладовище «стояли закопані два дубові стовпи, на них – поперечка з невеликим дзвоном. Існував звичай: кожний, хто переступав ворота цвинтаря, вдаряв 2-3 рази у дзвін».

9. Прокоментуйте: «У кожної людини на життєвій дорозі свої Голгофи – великі, трагічні, високі, менші й зовсім незначні горбики, не на всі Голгофи людина виносить свій хрест, інколи хрест людину розчавлює, іншого разу залишається покинутим у підніжжі гори, й ніхто начебто не зауважує нашого хитрування. Буває, що свою Голгофу обходимо бічною стежкою...»

10. Яку сумну звістку принесла через багато років Софія Кукурдз Ключарам?

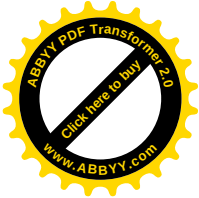
11. Як ви вважаєте, мати повинна чи не повинна «нести хрест за те, що її син зблудив із барвінкової дороги»?

12. Які нестерпні кривди-болі списував уночі старий Гайдаш, запалюючи свічки?

13. Знайдіть і зачитайте введений до тексту роману вірш Д.Фальківського. Прокоментуйте його.

Тести за романом «Мальви» Р.Іваничука

1. У якому році народився Р. Іваничук?
 - а) 1929р.;
 - б) 1932р.;
 - в) 1941р.
2. У якій із областей народився Р. Іваничук?
 - а) Тернопільській;
 - б) Львівській;
 - в) Івано-Франківській.
3. Який із університетів закінчив письменник?
 - а) Київський;
 - б) Львівський;
 - в) Харківський.
4. Свій перший історичний роман «Мальви» Р. Іваничук опублікував
 - а) 1970р.;
 - б) 1968р.;
 - в) 1973р.
5. Якою була первісна назва роману «Мальви»?
 - а) «Ренегат»;
 - б) «Манкурти»;
 - в) «Яничари».
6. Прокоментуйте, у яких контекстах вжито автором лексеми «гяур», «козак», «джаври», «Байда».
7. Що означає лексема «кісмет»?
 - а) зброя;
 - б) доля;

в) смерть.

8. Який татарський земельний закон знав Стратон?

9. Хто такий Сефер Газі:

а) батько Ахмета;

б) учитель Іслама Гірея;

в) мандрівник-філософ.

10. Прокоментуйте слова: «Коли твій ворог навіть мурашка, то вважай її слоном». Кому вони належать?

11. Кому належать слова:

«Із спільником будь дипломатом, а не юдою, з ворогами будь хитрий і підступний, як ядуча змія, а друзів, які тобі в пригоді можуть стати, не зраджуй».

а) Іслам Гірею;

б) Омару;

в) Сефер Газі.

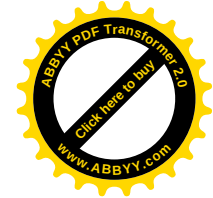
12. Яку художню функцію виконує у романі «Мальви» українська народна пісня?

13. Про кого автор пише: «... виріс у сідлі, вмів стріляти з-під черева коня, а з лука – і правою, і лівою рукою»

а) Б. Хмельницького;

б) Іслама Гірея;

в) Тимоша.

ЧАСТИНА ДРУГА

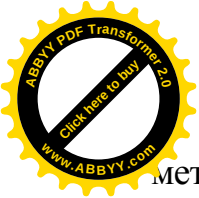
На шляху літературознавчого аналізу текстів: „Єрусалим на горах” Р. Федоріва і „Тисячолітній Миколай П. Загребельного”

«ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ» Р. ФЕДОРІВА: НАЦІОНАЛЬНЕ БУТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСОПРОСТОРУ

У статті крізь призму часопросторового континууму розглянуто авторську концепцію національного буття в історіософському романі “Єрусалим на горах” Р.Федоріва.

Роман Федорів – видатний прозаїк нашої сучасності, який став лауреатом Національної премії України імені Т.Шевченка та премій родини Антоновичів, імені Головка, М.Горького. Він дійсно “приналежний до касти трудівників” [2, 137]: один за одним з-під пера талановитого і невсипущого майстра вийшли романи “Жбан вина”, “Отчий світильник”, трилогія “Кам’яне поле”, “Жорна”, “Ворожба людська”, повість “Рудий опришок”, “Палиця для прокажених”... Над романом “Єрусалим на горах”, що став важливим етапом у поглибленні історіософського змісту його творчості, Р.Федорів працював протягом 1988–1992 років. Знаменно, що саме тоді, коли письменник писав роман, в якому “страждання нашого народу співвідноситься зі страдницькою дорогою хреста на Голгофу, а ідея морального очищення втілюється через реставрацію понівеченої давньої ікони” [1, 133], український народ сказав омріяне віками “Так!” самостійній, незалежній, соборній Україні. У 1989 році назву літературно-мистецького часопису “Жовтень”, редактором якого був патріот і громадянин Р.Федорів, було змінено на “Дзвін”. Гості з США Остап Тарновський із дружиною Мартою були щиро подивовані сміливістю редактора, побачивши на обкладинці першого номера “Дзвона” за 1990 рік зображення князя Святослава, а під ним напис – “Іду на вас”. Видається символічним, що Святославове “Іду на вас” цілком суголосне і творчості Р.Федоріва, як і символічна зміна назви часопису. В “Єрусалимі на горах” оживає персоніфікований образ дзвону-пам’яті, дзвону-перестороги, в якому “вчарована предками була душа землі й душі усіх людей тутешніх, тих, що є сьогодні, тих, що були, й тих, що ще прийдуть” [5, 368].

У контексті творчості Р.Федоріва роман “Єрусалим на горах” привернув увагу літературознавців Ільницького М., Качкана В., Масляник О., Неборака В., Салиги Т., Сидоренка Б. Однак художньо змодельоване автором національне буття не розглядалося крізь призму часопросторового континууму. Тому маємо на

меті хоча б частково заповнити цю прогалину, висвітлити авторську концепцію історичного минулого рідного краю, залучивши до її аналізу важливі структуротворчі чинники – час і простір.

У романі злютовані воєдино різні часопросторові локуси. Виокремити і розрізнити їх часом досить складно, хоча, на нашу думку, це необхідно зробити з метою більш повноцінного аналізу, зокрема того часопросторового континууму, у якому відбуваються художньо реконструйовані автором події, що стали зламними моментами в нашій історії.

Місце подій у романі – Західна Україна, а точніше – Галичина. Основна увага прозаїка сконцентрована на трьох часових пластах:

1. Відступ військ Б.Хмельницького восени 1648 року.

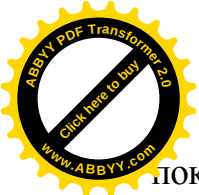
2. Період Другої світової війни, починаючи із “золотого вересня звільнення” 1939 року, коли Червона армія, перейшовши польський кордон, захопила західноукраїнські землі. Часові рамки цього локусу замикаються періодом повоєння, оскільки у романі найбільш докладно змодельовано події 1944-1953 років, коли військові формування ОУН-УПА вели боротьбу проти насильницької радянської західноукраїнських земель, що здійснювалося жорсткими командно-адміністративними методами.

3. Часовий відтинок приблизно 60-80-ті рр. минулого століття.

Події, віднесені до першого з означених часових відтинків, відбуваються поблизу містечка Черчен, що в трьох кілометрах від Опілля, де у Страдчій долині височіє церква Святого Духа, побудована у далекому сімнадцятому столітті. На одній з її стін почало лущитися “мальовидло”, з-під якого видніється первісне творіння давнього мистця-ізографа. Запопадливі й слухняні радянській владі “єфрейтори” хочуть перетворити церкву в атеїстичний музей. Їм протистоїть сільська громада. Закоханий в українську старовину пенсіонер Данило Вербень вмовляє приїхати до Черчена реставратора старовинного живопису Василя Бережана.

Можливості “химерного” роману дозволяють Р.Федоріву знехтувати часопросторовими умовностями. Перекинутий автором міст міжчасся стає місцем зустрічі древнього мистця-ізографа Василя із сімнадцятого століття і сучасного реставратора, теж Василя, із двадцятого століття. Очевидно, прозаїк цілком свідомо наділяє художників одним іменем, яке у перекладі з грецької мови означає “цар”, тобто той, хто владарює, оскільки обидва митці мають здатність силою свого мистецтва володіти людськими серцями. Древній ізограф Василь – це першопочаток, праджерело мистецької снаги Василя Бережана. Недарма ізограф із нижчих світів стверджує: “... я – це ти, ти – це я з минулих світів. Ми не повторилися, брате, ми продовжилися” [5, 472].

Авторська уява переносить Бережана у сльотаву осінь 1648 року, коли полки Богдана Хмельницького разом із козачими сотнями Семена Височана

покидали Галичину. На гіркій дорозі відступу неждано постав монастир Святого Духа, що став фортецею, острівцем непокори ворогам. Відчайдушно боронилися повстанці, але голод і спрага стали нестерпними. І тоді Марія (ім'я Богоматері) “в білій намітці” (колір символізує чистоту і невинність) і “чорній одежі” (символ жалоби) переконує Бережана, що бездумна, хоч і героїчна загибель – це самознищення, бо “не буде прийдешнього, якщо нині вигибнемо до ноги” [5, 105]. Марія вважає, що історичне призначення людини – продовжувати рід, передавати з покоління у покоління життєвий досвід, мудрість і пам'ять предків, накопичувати сили для майбутньої переможної боротьби за волю і незалежність України. А для цього треба, хоч і в неволі, але вижити, бо якщо “всохне паросль сьогодні, з чого завтра виросте ліс?” [5, 104].

Автор ставить ігумена Данила перед нелегким моральним вибором: здатися на милість полякам і бути рабами на своїй землі чи померти героями. Сумніви і тривоги гризуть душу ватажка повстанців. Гордий і нескорений духом, він кидає до ніг ворогам шаблю, яка не раз несла їм смерть, і, тримаючи хрест – символ милосердя, – звертається до поляків з єдиною вимогою: не зачіпати жінок і дітей. Останнє, що чує мистець-пришелець, це прохання отця Данила: “Розкажи тим, які у верхніх світах, що ми, минулі, часом зраджували самих себе, вимолювали навіть рабство, щоб тільки не всох наш корінь” [5, 110].

Читач стає мимовільним співучасником зображуваного, переживає разом із героями, сповнюється болем і гнівом за мужніх оборонців Святого Духа. Авторська думка відступає на другий план, бо розповідь вкладена в уста Бережана, древнього ізографа чи Ключара, які “бачать” минуле ніби зсередини, відкривають приховані пружини подій і фактів, подаючи історію крізь призму власного серця.

Письменник майстерно користується засобом ретардації (уповільненням дії), пригальмовуючи хід сюжетної лінії, що заінтригувала читача. Часом прозаїк обриває оповідь на найцікавішому моменті, змушуючи читати швидше, щоб знайти відповіді на поставлені ним запитання; інколи події залишаються на перспективу читацького доосмислення. Тривалий час автор не повертається і до цієї сюжетної лінії – про долю повстанців нічого не було відомо.

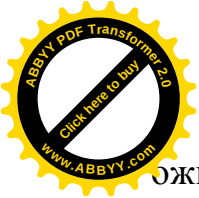
Наполегливо і бережно працює реставратор ціле літо, очищаючи древню фреску і власну душу, знімаючи “нашарування з самого себе” [5, 244]. Знявши верхній шар фарби і бруду, у пошкрябаному “віконці” він спочатку бачить око – “розгніване, розбійницьке, що креше іскри”, у якому “злутувалися водночас і біль, і крик, і страх, і лють” [5, 171]. Майстер поспішає, щоб узріти й друге око, але раптом з-під заюшеної брови бачить страхітливу криваву рану. У Бережана з'являється дивне відчуття: він починає зримо відчувати зв'язок часів. Очі ті “жили підсвідомо у моїй пам'яті, це було дано мені від народження” [5, 175], – з подивом зізнається він.

Виснажений і фізично, і морально Василь врешті-решт “вивільняє” диво-фреску, що вражала кожного, хто бачив її, бо в ній давній ізограф втілює муку нашого народу – наш біль, крик, молитву... На стіні Святого Духа відкрилася одна із трагічних сторінок історії: “... Після трьох століть заточення виходили з п’їтьми на світло “мученики”, всі троє були босі й в кожного руки й ноги прибиті до хреста кованими цвяхами. Той, що висів посередині, був убраний у довгу, майже до самих стіп рясу з хрестом на грудях; справа од нього розп’ято людину в козацькому синьому жупані й темно-фіолетових шароварах; зліва – витягнувся на хресті довгий і худий чоловік у домотканих сірих ногавицях і в такій же розхристаній на грудях сорочці” [5, 468–469]. Дрібними буквицями було вимережано імена страждальців: ченець – “се ігумен Данило”; козак праворуч – “се полковник Дубовий”; ліворуч – “А се, братіє, ми з вами” [5, 472]. Останній був схожий на хранителя храму Павла, який загинув, боронячи фреску від руйнації (ізограф малював його із прадіда Ключара). Древній митець талантом своїм великим зумів повернути і своїм сучасникам, і нащадкам згальовану і приспану історичну пам’ять, адже мистецтво – це ключ потаємний, який відкриває душі людські. Своїм малюванням він не тільки розповів прийдешнім поколінням про долю оборонців Храму, а й віддав їм свій задовнений борг, воздвиг пам’ятник полеглим, зобразивши на церковній стіні Голгофу свого краю. У розмові з пришельцем із верхніх світів старець-ізограф припускає, що належить до тих митців, які “збирають многотрудно нектар” і перетворюють його на мед. “Ні, твій мед не солодкий, майстре, він навіть не гіркий... він солоний, немов ропа” [5, 178], – заперечує йому Бережан. Чому? Навіщо поєднує непок’єднуване? Яку роль виконує тут оксиморон? Щоб дати лаконічну, але вичерпну відповідь: “... бо земля повниться лементом і розпукою” [5, 178].

Кожен із нас несе свій хрест на свою Голгофу, але це, як справедливо зазначає автор, є “тільки краплина з бездонної чаші людського страждання” [5, 176]. Кінцівка роману трагічна, хоча у ній все ж бринить віра у те, що зруйнована “сфрейторами” фреска буде відновлена, що воскресне наша пам’ять і духовність. В уста ізографа з нижніх світів вкладає прозаїк власну філософську резигнацію, звернену до кожного з українців: “Хіба нам з тобою звикати до смерті, руїн і до наруги? Але ж бачиш: косять нас, розстрілюють, топлять, розпинають, вішають... а ми сутні на цій землі... ми вічні на цій землі! І шлях до Єрусалиму, що на горах, до висот і волі, до духовного розкріпачення, іще не має кінця. Іще треба до нього дійти, брате...” [5, 498].

„Єрусалим на горах” – це теж Голгофа... Голгофа філософа-письменника Р.Федоріва, який залишив нащадкам своє художнє панорамне полотно, з якого

оживає трагедія його рідного краю і його часу, вчинена „рогатими з пекла” – більшовиками й енкаведистами.

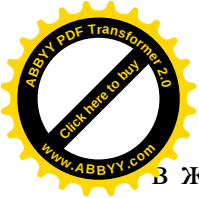
Роман написаний на основі життєвих фактів. Людська пам'ять – тривка. У ній і досі болять спогади тих страшних літ.

Трьох синів-соколів, що стали в оборону рідного краю, виплекала Софія Корчувата. Трьох синів-повстанців (воїнів УПА) – Ярослава, Петра, Василя – вистежили „визволителі”. Не сподіваючись на милосердя, хлопці застрелилися. Коли із криївки „виволікли на сніг шість трупів”, не відцуралась (бо не боялась ні смерті, ні тюрми, ні Сибіру) від дітей своїх лише Софія: „...прибігла й упала перед синами, і обіймала їх, і розчісувала пальцями їх закривавлені чуби, і щось примовляла до них” [5, 27]. Але й похоронити не дали. Зомліла від горя душа напівбожевільної Софії квилить кривавими сльозами. Мати привселюдно на зборах благає нелюда-оперуповноваженого Ступу: “Віддай тіла моїх синів. Я не прошу їх у тебе живими, ти не Ісус Христос, щоб їх воскресити, – віддай їх бодай мертвими. Я їх поховаю і буду знати, на якому гробку поставити свічку. Я так мало прошу: свічки на гробку. Розумієш? Чуєш мене? Ми ж бо християни, які хоронять своїх небіжчиків...” [5, 24]. Але для знавіснілого від злоби Ступи, миршавого заїкуватого Мацюпінки, начальника-енкаведиста Пополудня, у душах яких не залишилося нічого святого, нещасна мати – лише „бандерівська вовчиця”, до якої немає найменшого співчуття.

Нині стають відомими факти, що у радянські часи замовчувалися або спотворювалися. Тепер встановлено, що, за наказом Москви, органи НКВС влітку 1941 року знищили більш як п'ятнадцять тисяч в'язнів у тюрмах Західної України. Тоді ж було дано „офіційне роз'яснення” уряду – це робота гестапо на українських націоналістів.

Їх залишилось одиниці – живих свідків тих жахливих подій. З тими, кому „Господь призначив: допомогти розпізнати людям нечистих” [5, 13], без сумніву, зустрічався прозаїк Р.Федорів. Один із них і став прототипом героя його роману Івана Слободяна, який на схилі літ виповів страшну таємницю власного життя, бо не міг і не хотів забрати її з собою в могилу.

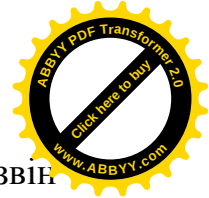
У жовтні 1938 року Закарпаття отримало самоврядування, створення якого справило значний вплив на західних українців, що вважали його „першим кроком на шляху до неминучого створення самостійної соборної України” [4, 553]. Карпатська Україна, що здобула автономію, стала світлом надії, „полумінцем свічки, що засвітилося у Хусті” [5, 217]: у час формування уряду угорські війська захопили південну частину краю, змусивши українців перевести столицю з Ужгорода до Хуста. У березні 1939 року автономна Карпатська Русь була окупована за згодою Німеччини її співницею – Угорщиною. Прозаїк, художньо моделюючи події того періоду, описує сумний Великдень 1939 року, коли „ціла Галичина й Волинь вбралися

в жалобу” [5, 218]. Навіть дзвони не сповіщали про Паску, тільки парубчакі клепали об дошки. То був погребенний дубовий стук по омріяній віками волі й незалежності... І раптом несподівано для усіх зринув у людському натовпі коло церкви чистий, як джерельце, тенор Івана Слободяна – і покотилася могутня пісня, підхоплена сотнями голосів: „Ще не вмерла Україна...” А в червні 1941 у „Кармелітах” „совіцький командир” Непийвода – хижий душею, але з усміхненими устами (контраст у портреті свідчить про звичну зміну маски) нагадає Іванові про той спів у весняний День Господнього Воскресіння.

„Нові газди” – більшовики розігнали чи вивезли з костьолу до Сибіру монашок-кармеліт. Тюрма-катівня успадкувала назву – „Кармеліти”. В одну з її камер, де „кров чавкала по долівці”, де нічим було дихати, „де живі стояли поруч із мерцями” [5, 223], потрапляє Іван. Непийвода, прагнучи зламати його морально, показує свіжовикопані рови, заповнені тілами замордованих в’язнів, по яких „чубарики” укладали кам’яні плити. Один із солдатів був прикований до трактора, ревом якого „глушив смерть”. Прикований, бо витримати таке видовище і не збожеволіти, не застрелитись, не втекти було понад людські сили! Слободян усвідомлює, яку місію призначив йому енкаведист: „стати щуроїдом”, страхом виїдати душі побратимів. І тоді у його зрозпаченій душі зродився могутній погук волі до життя: „...чи не вдарити нам у двері, у стіни... вдарити плечима, руками, чобітьми, головами – ударити – і, може, врятуємося” [5, 231]. Врятувався тільки Іван. Вижив ціною сотень смертей, аби розповісти правду, щоби пам’ятали... Тікаючи від розправи, він сховався на горищі, де став свідком наруги п’яних солдат над „сімнадцятирічними пуп’янками” – невинними ученицями Рогачівської гімназії, що випрошували в енкаведистів „незбезчещеної смерті” [5, 238]. Слободян, „призначений Господом Богом бути єдиним свідком на страшному суді”, розповідає про сатанинську оргію і розстріл юних гімназисток: „Дівчина тільки один раз успіла скрикнути, бо енкаведист сів задницею їй на обличчя, а ще інші тримали за руки й за ноги, тіло її билось в конвульсіях, гола його білизна спалахувала при свічках кривавим полум’ям. Врешті вона зімліла, бо стихла, а голомозий командир стрілив їй з револьвера просто в лице... і другій мучениці теж стрілив у обличчя, потім солдати поволокли їх за коси до купи мерців” [5, 237–238].

Завдяки подібним жахаючим сценам автор психологічно вмотивовано і переконливо показує братовбивче протистояння, у якому одні гинули – за „червону” (Сашко Козаченко, Роман Гайдаш), а інші – за „синьо-жовту” Україну (Зеник Ключар, Петро Когутяк, брати Корчуваті). Десятки тисяч „западенців” були звинувачені у націоналізмі і вислані до державних таборів смерті, занесених сніговіями Сибіру і Крайньої Півночі. Згадаймо, як при слові „вивезення” від жаху „ціпеніли усі Горопахи”, навіть сонце зійшло над селом

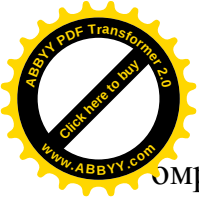
„бліде, як вівсяний корж” (велемовна пейзажна деталь). Сполоханий дзвін Михаська Юрчишина сповіщав про депортацію, і кожен із селян розумів, що це – найстрашніше: “тайга, каторжна робота, голод, бараки або ж землянки, безправність перед різними операми...” [5, 51]. Люди воліли вмерти на рідній землі, бо висилка означала „глумлення над твоєю душею, бо тебе виривали з коренем від землі, де ти народився, ... від татової й маминої могилок, від стежок, на яких ти виростав, від цілого звичного тобі світу” [5, 51]. Тому й злетів у небо спочатку самотній, а потім підхоплений односельцями тужний спів із двох печальних слів: „Вічная пам’ять”...

Насильницька колективізація, репресії, вбивства, заборона діяльності греко-католицької церкви викликали масовий спротив у західноукраїнських землях. До початку війни ОУН співпрацювала з гітлерівцями: було створено „Легіон українських націоналістів”, згодом – добровольчу дивізію СС „Галичина”. Коли ж у червні 1941 року було здійснено спробу створити українську державу, окупаційний режим жорстоко придушив її. Прагнення знайти рівновагу між своїми інтересами та цілями фашизму не дали результату, тому конгрес ОУН (1943) закликав до антинацистської й антирадянської боротьби, яка набула масового характеру після створення Української Повстанської Армії (УПА) на чолі з Р.Шухевичем. Після закінчення Другої світової війни ОУН-УПА продовжували збройну боротьбу проти сталінського режиму, у якій часто гинули безвинні люди.

Своєрідні художні біографії таких людей подано й автором роману „Єрусалим на горах”. Юстина Монашка несла людям науку терпіння і покірливості: „Бог наш терпеливий і нам велів терпіти” [5, 329]. Але підступний Ступа, розробивши нескладну операцію, змусив повірити „лісових” хлопців і їхнього ватажка Опришка, що дівчина виказала криївку. Розправа не забарилась: її розстріляли на узліссі. Свою пізню покуту через багато літ принесе Опришко старому Апостолу Горопах – учителю Гайдашу, попросивши його поставити хрест на могилі Юстини.

Жорстокість породжує жорстокість, зло повертається до його інспіратора – переконливо доводить філософ-прозаїк Р.Федорів. Що змусило Опришка, який мріяв стати священиком (навчався на першому курсі духовної семінарії) стати вбивцею? Після більшовицького „звільнення” земель Західної України він потрапляє на подвір’я Львівської в’язниці, де бачить скатованих, оголених дівчат, „сокирами розкряні черепи”... Трагізм ситуації автор показує очима свідка: „В одній камері я бачив розп’ятого на стіні, прибитого цвяхами священика в чорній реверенді, живіт у нього був розпорений напіл і в місиві кишок устромили голе немовля” [5, 338].

По краплині письменник наповнює чашу людського терпіння. Чаша ця глибока, але ж не бездонна! Скільки їх у ті грізні роки наклали головами за

Змріяну волю?! Один із них – Зеник Ключар, який у 1944 році пішов у ліси з повстанцями – і сліду не стало. І тільки „за Хрущова” принесла батькам тяжку звістку Гафія Кукурудз, бо не хотіла наражати і їх, і себе на смерть чи Сибір. Поблизу Братишан поховала Ганна хлопця, але могила згубилася у широкому полі, на якому й запалили свічечку пам’яті родичі загиблого. „Свічечка горіла рівно, тихо, лише один раз полумінь хитнулася вправо: може, то вітер з лісу... Може, давня куля свиснула... Може, мама зітхнули. Може, Зеникова душа дихнула на свічку й дала нам знати: я єсьм тут!” [5, 169].

Свічки пам’яті повинні палахкотіти у серцях кожного. Їх ми повинні запалити і в душах дітей своїх, щоб пам’ятали, якого ціною далася нам наша державність.

Важливу семантичну функцію у романі виконують топоніми, зокрема ті, які мають метафорично-символічний зміст. Голгофа – місце страждань Ісуса Христа – уособлює і страждання української нації, і старовинну фреску у церкві Святого Духа, і хрест долі кожного з героїв роману. „У кожної людини на життєвій дорозі трапляються свої Голгофи – великі, трагічні, високі, менші й зовсім незначні горбики, не на всі Голгофи людина виносить свій хрест, інколи хрест людину розчавлює, іншого разу хрест залишається покинутим у підніжжі гори, й ніхто начебто не зауважує нашого хитрування. Буває, що свою Голгофу обходимо бічною стежкою” [5, 142], – справедливо розмірковує автор роману. Кожен із нас має право зробити свій моральний вибір, але як хочеться після цього все ж залишатися Людиною...

У назву роману винесено топонім Єрусалим – місто майбутнього блаженства, радості і щастя. До Єрусалиму, через Голгофу – шлях страждань Ісуса Христа, через власне очищення вогнем, мечем, кров’ю йде український народ до свого Воскресіння.

За авторським задумом, топоніми доповнюють і поглиблюють ідею роману, вкладену в уста Вербеня: „... ми не тільки належимо землі, а й також земля належить нам, прашури її хрестили ... кожна назва, імено її – це немовби печатка на вічне наше користування” [5, 193].

Художньо змодельовані прозаїком події розгортаються то в селі з прозорою семантикою назви – Горопахи, на долю жителів якого випало багато горя; то в Черчені, назва якого увічнила пам’ять про оборонців Святого Духа і шляхтича Януша Черченського, що „дарував” життя жінкам і дітям, які, очевидно, заснували селище. Роман Федорів прискіпливо вибирає назви топонімів, розмірковуючи над кожною з них. Семантику топоніма Страдча долина він виводить із двох дієслів: “страждати” і “страчувати”. “Одні кажуть “Страдча”, і в цьому слові скиглить страждання, інші кажуть “Стратча” – є у цьому слові літера “т”, що схожа на шибеницю, і чується у цьому слові страта. Хтось страждає? Хтось когось страчує? Яка різниця – біль один...” [5, 87].

Назва поля Вдовині помірки нагадує про людське милосердя, адже громада, пам'ятаючи про бідних вдів, щороку наділяла котрійсь із них шмат поля.

Багато “говорить” місцевим жителям і ймення урочища Дмитрова покута: весь вік на власній ниві Дмитро будував церковцю, яку комсомольці віддали вогню. Ніхто з односельців не посмів взяти зі святого місця нічого, ширилася чутка, що ходить тут святий Николай, який зійшов з ікони. Давно помер Дмитро, а у зруйнованій церкві й досі зрідка спалахує містичне полумінце свічки. Мабуть, хтось і досі покутує тут власні гріхи...

Блукаючи у лісі, Ключар і Бережан знаходять черепки, які добрий знавець старовини Петро Грицай датує 5-6 століттям. Про кожен із горбів – Храм Баби, Андріїв тік, Билень, Дуб Перуна – живуть серед краян легенди і перекази, бо “історія наша закодована в самій землі” [5, 247]. Кожна із назв свідчить і переконує: “...тут ми були, тут ми сіяли і жали, тут ми лягли кістками і тут будемо перебувати, поки сонце” [5, 247].

Відомо, що зміна часових координат зазвичай веде у творі й до зміни просторового локусу. Однак у “Єрусалимі на горах” Р.Федорів дещо відходить від цього стереотипу, бо зі зміною часового виміру відносно стабільними залишаються просторові координати, в яких відбуваються події.

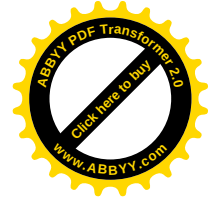
Минають десятиліття, змінюються покоління, але пам'ять землі й людей зберігає історію, бо “вчорашнє – це теж сьогоднішнє, бо воно було, жило й живе в кожному з нас; земля і людська душа – вмістилище пам'яті” [5, 448]. Пам'ять про історичну минувшину України нестиме у майбутнє і роман “Єрусалим на горах” Р.Федоріва. Енергетика його справді могутня і позитивна. Вона, як слушно зазначив В.Неборак, “переходять у все нові хвилі Вічного життя” [2, 137].

Література

1. Ільницький М. Два десятиліття поряд // Дзвін. – 2005. – №12. – С.131–133.
2. Неборак В. Приналежний до касти трудівників // Дзвін. – 2005. – № 12. – С.133–137.
3. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. – Львів: Світ, 1997. – С.249-257.
4. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
5. Федорів Р. Єрусалим на горах. Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

Yeremenko O.R. “Jerusalem on the mountains” of R.Phedorof: national life through a prism of time and space.

In the article the author's concept of national life is analyzed through a prism of time and space in the historical–philosophical novel of R.Phedorof “Jerusalem on the mountains”.

ЖАНРОВА ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА¹ РОМАНУ „ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ” Р. ФЕДОРІВА*

У статті автори визначають основні жанрові та індивідуально-стильові особливості роману Р. Федоріва, обґрунтовують їх роль у творенні особливої архітекτονіки твору, розкритті характерів та долі героїв.

Творчість Р. Федоріва займає помітне місце серед здобутків класиків української літератури ХХ століття, зокрема широкого розголосу серед мистецької еліти набув роман „Єрусалим на горах”, відзначений Державною премією ім. Т. Г. Шевченка.

Цьому роману присвячені лише окремі публікації, що носять здебільшого фрагментарний характер і торкаються загальних положень, філософських, моральних та соціальних проблем роману. Так, Масляник О. висловлює свої роздуми, викликані прочитанням „Єрусалиму на горах” [2]; Салига Т., Сидоренко Б. зосереджують увагу на проблематиці та окремих художньо-стильових особливостях твору [3,4].

Автори цієї статті мають на меті доповнити картину дослідницького сприйняття доробку Р. Федоріва, окреслити нові грані в історико-літературному дискурсі вивчення творчості письменника.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

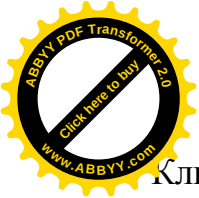
- осмислити авторську світоглядну позицію на більшовицький терор в західноукраїнських землях;
- з’ясувати особливості індивідуального стилю Р. Федоріва;
- проаналізувати жанрово-стильові особливості роману „Єрусалим на горах”.

Світоглядну позицію Р. Федоріва на події 1939-1945 років у Галичині розкрито в історико-філософському романі „Єрусалим на горах”. Це книга болючих роздумів про минуле рідного краю, про скалічені людські долі, з яких складається гірка історія нашого стражденного українського народу, це книга – „реквієм, пошук, поклик, подзвін до наших душ: пекучий спомин про спільну ганьбу й гордий відгук про наших героїв” [2, 4].

Дійсних історичних осіб у романі не зустрічаємо, всі образи – плід творчої уяви автора; об’єднує героїв (і чільних, і епізодичних) те, що всі вони, хто у зрілому, а хто й у зовсім юному віці, пережили страшне лихоліття на західноукраїнських землях: сталінські репресії 1939-1941 років та масовий терор сталінського НКВС проти місцевого населення після 1945 року.

Для роману Р. Федоріва „Єрусалим на горах” характерна монументальність розповіді про людину, її дії, її життя. Удаło стилізована оповідь, подана від першої особи, постійна зміна оповідача, в ролі якого виступає то Бережан, то

¹ * Статтю написано у співавторстві з Сахно Н.Ю.

Ключар, то Вербень, то Гайдаш, допомагає якнайкраще викласти художникові власну систему етико-філософських поглядів. Характерно, що створюється ілюзія відсутності автора, а читачі мають змогу безпосереднього спілкування з героями. Монологи персонажів-оповідачів дають можливість поглянути на перебіг подій із різних ракурсів, від цього урізноманітнюється зображувана життєва палітра.

Нескладна, проте добре продумана фабула твору, в основі якої лежить історія віднайдення та реставрації давньої фрески в церкві Святого Духа. Долі ж людські становлять побічні сюжетні лінії, своєрідні притоки до основного русла роману. Життєві перипетії Данила Вербенья, Северина Гайдаша, Павла Ключара можуть бути й окремими повістями, та, вливаючись у річище головної розповіді, розширюють, доповнюють, збагачують її, зливаються з нею, складають єдине, нероздільне ціле.

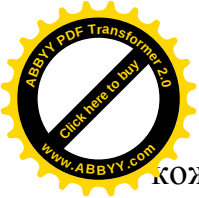
Головною темою роману є людська доля в її динамічному поступальному русі на тлі суспільства, свого народу, історії, духовного сходження людини, пов'язаного з довколишнім світом тисячами ниток і кровоносних шляхів.

Особливу ж увагу Р. Федорів зосередив на долях окремих людей – Івана Слободяна, Юстини Монашки, Михася Несміяна, Опришка, Хмурої Насті, Сашка Козаченка, Богдана Плетуна, Зеника, Романа, Подолюка, Ступи. Письменника „завжди вабила концепція людини в її життєво-психологічному вимірі, її соціальні, політичні, морально-етичні стосунки з суспільством, тобто людина як продукт епохи” [3, 250]. Всі персонажі показані з докладними передісторіями, своєрідними художніми біографіями. Жанрово-синкретичні розділи близькі до мікронovel та коротких оповідань – новелістичність дуже характерна для Федорівського сюжету. Це означає, що у „рухову” основу сюжету письменник ставить щось звичайне, майже елементарно буденне, але якому автор надає особливої ваги. Відбувається не „рух” подій, а „рух” думки, суть якої вміщає величезне смислово-емоційне навантаження.

Так, маємо життєвий приклад Юстини Монашки, яка не звертала уваги ні на чекістів, ні на лісових хлопців, а несла людям науку терпіння й покірливості. До цієї молодой, але мудрої дівчини сходилися всі жінки села, щоб розповісти про свої болі, образи, показати рани тілесні й отримати зцілення для ран духовних. Юстина радила терпіти, бо наш народ – вічний: можна нищити людей, але націю подолати неможливо.

В образі дівчини втілено риси християнського всепрощення, смиренність, терплячість, бажання зцілювати, проповідництво. У Юстини свій життєвий шлях на Голгофу: невинну дівчину розстрілюють українські повстанці через складну й підступну операцію енкаведиста Ступи.

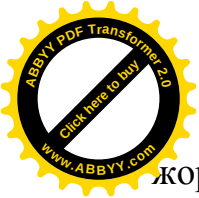
Р. Федорів надзвичайно багатогранно й об'ємно зображує своїх героїв. Кожен персонаж індивідуалізований, не схожий на інших, самодостатній і неповторний. Причину такої реалістичності письменник пояснював так: „Я

кожного із своїх героїв знаю, я їх кожного уявляю, з кожним розмовляю, бачу кожну деталь і кожне місце, які описую” [6, 11]. Р.Федорів повсякчас звертається до людини, заглиблюється в її душу і почуття, щоб з’ясувати, яка вона, ця людина? Який її моральний потенціал? Які уявлення має про себе та інших, про минуле і теперішнє? Чи задумується про майбутнє, чи відчуває відповідальність перед ним, перед дітьми та онуками?

З винятковою зосередженістю й послідовністю, від розділу до розділу автор аналізує все нові й нові аспекти людського буття. В одних – у центрі оповіді світовідчуття „єфрейторів”, людей байдужих, егоїстичних, черствих, жорстоких (Непийводи, Ступи, Подолюка, Василенка, Пополудня), які вершать найчорніші справи – від руйнації реальних святинь та храмів аж до фізичних розправ та убивств людей. У наступних – прозаїк досліджує психологію звичайної людини: польового сторожа Фарадея, баби Катерини, ланкової „партійної” орденоносці Марії Рибки. Психологічно точно і вмотивовано подано у романі внутрішній світ жінок-матерів: Софії Корчуватої, Ірини Гайдаш, Докії Ключар, Одарки Пилипівни, Анни Когутяк. Митець співає осанну Матері-берегині. Він проникає у храм материнської душі та з ювелірною точністю змальовує внутрішню святість неньки, її здатність відроджувати зачерствілі й зашкарублі душі дітей, сіяти в них любов і добро, прощати зраду, терпіти забуття, дарувати милосердя: „Ніхто у світі не прощає зради, а матері її інколи виправдовують...; ніхто у світі не прощає вбивці, а мати обцілює свого сина, засудженого за вбивства на смерть, і просить у суддів милосердя; й тоді, коли син відцурається від неї, ... мати, проте, просить Бога не карати її сина...” [5, 157]. Тому образи матерів у романі сприймаються як своєрідні символи вічності, обереги долі дітей та України. Сотні обездолених людей виростають у романі до висоти справжніх героїв. Так, гарячу материнську любов, вірність і самопожертву втілено в образі нещасної Софії Корчуватої, яка навіть ціною власного життя прагне поховати за християнським звичаєм тіла своїх трьох синів-повстанців, полеглих у боях із більшовиками. Звертаючись до оперуповноваженого Ступи, мати вимагає-благає: „...віддай тіла моїх синів. Я не прошу їх у тебе живих, ти не Ісус Христос, щоб їх воскресити, – віддай мені їх бодай мертвими. Я їх поховаю і буду знати, на якому гробку поставити свічку. Я так мало прошу: свічки на гробку. Розумієш? Чуєш мене? Ми ж бо християни, які хоронять своїх небіжчиків...” [5, 24].

Роман Р. Федоріва „Єрусалим на горах” – це емоція-згусток. Прозаїк намагається осягнути й осмислити Голгофу рідного краю – більшовицький терор на теренах Західної України. Авторські медитації про події не так уже й віддаленої „совєтської” епохи засновані на реальних фактах і спогадах очевидців. Деякі епізоди роману жахають своєю натуралістичністю й

жорстокістю. Зокрема, вражають дикістю й звірством сцени гвалтування дівчат Рогачівської гімназії: „Дівчина тільки один раз устигла скрикнути, бо енкаведист сів задницею їй на обличчя, а ще інші тримали за руки й за ноги, тіло її билось в конвульсіях, гола його білизна спалахувала при свічках кривавим полум'ям. Врешті вона зімліла, бо стихла, а голомозий командир стрілив їй з револьвера просто в лице ... і другій мучениці теж стрілив у обличчя, потім солдати поволокли їх за коси до купи мерців” [5, 237–238].

Ці епізоди глумління над гімназистками вражають своєю нелюдською жорстокістю, адже жінка-берегиня сімейного вогнища, берегиня життя й роду людського. Більшовики відбирали в українців право не тільки на минуле, сучасне, а й на майбутнє, вбиваючи тисячі дівчат, жінок, а отже, і ненароджених ними дітей.

Р.Федорову болять людські страждання, тому і спонукає він задуматися кожного із нас над страшними уроками історії... Письменник добре пам'ятав, що чи не в кожній родині західноукраїнців були воїни ОУН чи УПА: „...син крадькома клав на батькову могилу квітку й крадькома молився за татову душу. Поки могили не розрівняли бульдозерами” [5, 139].

Романіст розкриває приховані архіви людської пам'яті, воскрешає спомини про невинно убієнних, будить приспане сумління й національну самосвідомість українців.

Суміщення сучасної подієвої площини і ретроспективної лінії допомагає пояснити біографічні подробиці не тільки у долях окремих героїв (Хмурої Насті, Северина Гайдаша, Сашка Козаченка), а і всю логіку подій. Саме в широких ретроспекціях докладно відтворено драматичну історію правдошукування Опришка, Павла Ключара, Василя Бережана.

Для „Єрусалиму на горах” характерні певні елементи автобіографічності, бо, як зазначав Р. Федорів, „кожен письменник пише частково себе” [6, 11]. У романі є епізод, пов'язаний із дитячими роками Данила Вербеня. Навчаючись у школі, хлопчик-напівсирота прочитав учительці свій твір, де щиро зізнався, що хоче бути письменником, щоб від написаного ним „скапнула сльоза або щоб хтось зціпив кулаки” [5, 185]. За це його було вилаяно й висміяно перед усім класом. Схожий епізод із власного життя запам'ятався і майбутньому прозаїку Р. Федоріву. За першу письменницьку спробу – оповідання „Сиротина” – він був побитий своєю тіткою. Пізніше, навчаючись у польськомовній школі, хлопець звівся вчительці, що мріє стати письменником, а та його висміяла, обізвала „лайдаком”. Через багато років прозаїк вустами Василя Бережана висловить свою невимовну образу за її нерозуміння, байдужість і жорстокість: „Було їй смішно ... було їй заздрісно, що хлопська дитина, сирота, горобець сіренький, намірився випурхнути через вікно кудись поза вила й гній” [5, 185].

Визначальною художньо-стильовою особливістю роману „Єрусалим на горах” є сповідальність, яка „визволяє” героїв від панцерних кайданів, руйнує стереотипи їх мислення, розкриває перед читачем сутність внутрішнього світу персонажів. Часто у формі оповіді-медитації подано авторські екскурси у минуле, роздуми про сучасне, історико-філософські узагальнення про нинішнє життя.

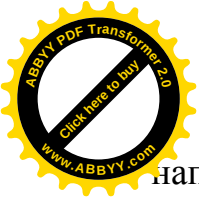
Можливості химерної прози, прийоми художньої умовності надали змогу письменникові вільно пов’язувати різнопланові події, легко суміщати часопросторові площини. Так, Василь Бережан стає свідком і учасником подій 1648 року; спілкується із померлим ізографом, який приходить із нижніх минулих світів, дізнається про історію створення „символу терпіння” цілого народу – фрески у церкві Святого Духа.

Ретардація (гальмування прямого розвитку сюжетної лінії, уповільнення розповіді про зображуване) – один із важливих чинників, з допомогою якого автор залишає події на перспективу читачького доосмислення, „спонукає” читача якнайшвидше довідатися про подальший перебіг подій. Так, розповідь про реставрацію фрески постійно переривається побічними сюжетними лініями-розповідями про інших героїв роману, що доповнюють основну епічну площину, роблять її глобальною та об’ємною.

Для роману характерне символомислення: уже в метафоричній назві „Єрусалим на горах” закладено філософський зміст. Єрусалим – місто майбутнього блаженства, радості й безмежного щастя, де ніколи не буде зла й ненависті. Р. Федорів переосмислює цей біблійний образ. Він ототожнює Україну із земним Єрусалимом. Письменник проводить український народ шляхом страждань Ісуса Христа аж до самісінької Голгофи – символу найбільших страждань. Наскрізний образ святого міста створює оптимістичний настрій, вселяє надію, незважаючи на трагічний фінал. Цей символ випрозорується уже у початковому лаконічному зверненні автора до читачів, що є своєрідною стислою анотацією до всього тексту: „Цей роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність; це роман про воскресіння душ наших, що прагнуть дійти до Єрусалиму” [5, 3].

У кінці твору вивершується образ-символ далекого, але такого жаданого Єрусалиму, адже ізограф-старець із нижніх світів промовляє не тільки до художника, а й до кожного з нас, нині сущих, тих, хто прагне досягнути й осмислити історію свого стражденного, але незнищеного народу: „Хіба нам з тобою звикати до смертей, руїн і до наруги? Але ж бачим: косять нас, розстрілюють, топлять, розпинають, вішають... а ми сутні на цій землі... ми вічні на цій землі. А шлях до Єрусалиму, що на горах, до висот і до волі, до духовного розкріпачення, іще немає кінця. Іще треба до нього дійти, брате...” [5, 498].

Характерною особливістю роману є семантична наповнюваність антропонімів, що часто визначають лінію поведінки персонажів. Так,

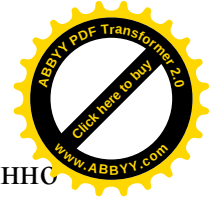
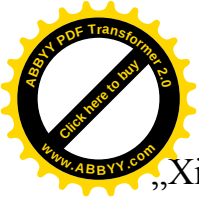
наприклад, прізвище Бережан походить від „берегти”, а його носій відновлює, реставрує, тобто зберігає для народу неповторні пам’ятки давнини; велемовна семантика прізвища Ключара – сторож церковного ключа, „хранитель ключа”. Прозорою є етимологія антропоніма Терпелюк – від „терпіти”; Ступа (адже в народі живе влучний афоризм: дурний, як ступа); Мацюпінська – зменшувально-здрібнілий суфікс вказує на духовно-фізичну малість носія прізвища, який був „миршавим”, „тихим”, „низеньким”, „не вмів вимовити без заїкання, без муки жодного слова, а „єсть” якось виучив” [5, 19]; сільська повія – красуня Мелашка Мальованчук – вміло „підмальовувала” брови вуглиною, а щоки – буряком; поет „соціалістичного реалізму” Богдан Плетун, бо займається „літературною проституцією”.

Р.Федорів – прекрасний майстер творення характеру: „Він часто вихоплює із життя якусь одну деталь, але таку, яка не тільки промовляє сама до себе, але й яка багато чого уособлює, узагальнює, яка несе у собі певний підтекст” [3, 250]. Наприклад, у селі Тимка Шинкаря ніхто б ніколи не назвав Францом Йосипом, якщо б він не носив цісарських бакенбардів, розкішних вусів і осінніми та зимовими вечорами з лицаркуватого-парубоцькою гідністю не оповідав сільським молодикам про Першу світову війну.

Цікавою й промовистою є семантика топонімів. Назва села Горопахи, в якому панував Ступа і на долю якого звалилось безліч лиха, походить від слова „горе” та суфікса – ах – , співзвучного з емоційно забарвленим вигуком. Вдумливо добирає та пояснює автор і походження назви долини, в якій стояла церква Святого Духа: „одні кажуть „страдча”, і в цьому слові скигнуть страждання, інші кажуть „стратча” – є у цьому слові літера „т”, що схожа на шибеницю, і чується у цьому слові „страта” [5, 87].

Особливістю стилю Р.Федоріва є багатоманітність художніх засобів при органічній єдності цілого. Нанизується один троп на другий, подається цілий каскад метафор, епітетів, порівнянь, метонімії, персоніфікацій, а все це сприймається як органічність письма, як спосіб мислення автора. Жодного натяку на нарочитість, натягнутість, штучність. Розлога образність, тонке поетичне бачення світу – одна з найхарактерніших стильових ознак художньої прози письменника: „струменів тонкий дух опалого листа” [5, 27]; „призахідне проміння підпало село, мою веранду, і виноградне листя, що було схоже на розпростерті людські долоні” [5, 29]; „розповідав про тополі, що мерехтіли на горбах, світилися зеленими ніжними німбами” [5, 46]; „дні бувають витончені й ніжні як скрипки, а бувають також дні чорні, сірі чи й червоні; або ниці, або ж простромлені наскрізь вилами, і кров капає на осінні садки” [5, 71].

Великого значення Р.Федорів надає риторичним фігурам, зокрема, риторичним запитанням, що мають виразну авторську інтонацію, яскраве емоційне забарвлення, посилюють увагу читача, вимагаючи від нього відповіді:

„Хіба автоматом щось добре посієш? І чи насправду добро повинно утверджуватися автоматом... і взагалі жорстокістю, смертями, примусом?” [5, 34]; „Хіба я не знав давньої істини, що ніщо на цьому світі не минає безкарно?” [5, 18].

Письменник використовує діалектизми, характерні для південно-західного наріччя: скорочені форми слів (*хло’*), народні перекручення неологізмів (*стовп із радіволу*), лексичні діалектизми (*гендель, не пуджний, моровиця, слоїк*). З допомогою діалектних слів автор поглиблює місцевий колорит, повнокровно змальовує життя і побут українців Галичини.

Таким чином, Р.Федорів належить до тієї плеяди сучасних романістів, яка прагне розширення фабульно-просторової основи своїх творів, намагається олюднити материк, на якому розкривається людина, як міра часу, в безкінечних проявах свого індивідуального змісту, використовуючи при цьому модерні жанрові та індивідуально-стильові художні засоби.

Література

1. Качкан В. Роман Федорів: Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1983. – 150с.
2. Масляник О. Дорога до Єрусалиму: (роздуми над новою книгою Романа Федоріва) // Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С. 11.
3. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Салига Т. Імператив: (Літературознавчі статті, критика, публіцистика). – Львів: Світ, 1997. – С. 249–257.
4. Сидоренко Б. „Єрусалим на горах” або Книга про Голгофу нашого народу: Перше враження // Голос України. – 1994. – 16 вересня. – С. 9.
5. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.
6. Федорів Р. „Я припустився великої помилки, що не зробив собі іміджу...” (Розмова з автором роману „Єрусалим на горах”, лауреатом Державної премії ім. Т. Г. Шевченка) // Україна. – 1995. – №5-6. – С. 9–11.
7. Федорів Р. Чи смішно бути письменником або про прапор у червону горошину // Дзвін. – 1994. – № 10. – С. 138-142.

Yeremenko O.R., Sakhno N.U. Genre and individual stylistic specific of the “Jerusalem on the mountains” by R.Phedorof.

In the article the autor determines the main aspects of the style of Roman Fedorive’s novel, proves their role in the construction of the especial architectonic of the novel, in the exposure of hero’s characters and fates.

„КОВАЛЬ, ЩО ВИКОВУЄ ДУШІ”

(Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом „Єрусалим на горах” Р.Федоріва)

Історико-філософський роман „Єрусалим на горах”, за який Р.Федорів був удостоєний Національної премії України ім. Т.Шевченка, – це масштабна,

створена талановитим майстром диво-фреска, де переплелися скалічені долі людські, з яких і складалась історія нашого багатостраждального, але незнищеного народу.

Речниками етико-філософської концепції автора виступають змінні оповідачі: мистецтвознавець-реставратор Василь Бережан, самоук-народознавець Данило Вербень, поет і хранитель церкви Святого Духа Павло Ключар, сільський професор Северин Гайдаш. Автор, так би мовити, „розмножується”, оскільки кожен із них від першої особи розповідає власну життєву історію й водночас доповнює, збагачує палітру національного буття.

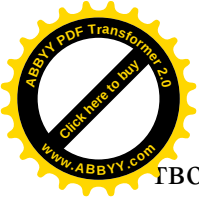
Роман „Єрусалим на горах” привернув увагу літературознавців Масляник О., Салиги Т., Сидоренка Б., Пагутяк Г., які, в основному, зосереджувалися на його морально-етичній проблематиці. Жанрову та індивідуально-стильову специфіку роману розглядали Єременко О. та Сахно Н. Крізь призму часопросторового континууму намагалася проаналізувати письменницьку концепцію національного буття авторка цієї статті. Однак ніхто із дослідників не зацентрував на специфіці художнього моделювання образу справжнього вчителя-ерудита Северина Гайдаша, у якому втілено глибоку людяність, високе естетичне чуття, шляхетність дій і помислів. Хоча б часткове усунення цієї прогалини і є метою цього дослідження.

Щоб реалізувати мету, необхідно розв’язати такі завдання:

- з’ясувати, які чинники мали вирішальний вплив на формування життєвих орієнтирів Северина Гайдаша;
- простежити еволюцію його духовного світу;
- розглянути образ у таких іпостасях: вчитель – батько – чоловік – патріот.

Учитель завжди на видноті, особливо – у селі. Северин Петрович Гайдаш, якого селяни ласкаво й шанобливо називали „татом”, провчителював у Горопах близько сорока літ. Суворий і стриманий, милосердний і справедливий, він кожним словом і вчинком засвідчував любов і повагу до людей, „учив не лише дітлахів у школі, а й ціле село” [3, 13]: очолював „Просвіту”, сільський хор, хату-читальню, закладав дитсадок, кооперативну крамницю, допомагав господарям мудрою порадою, мирив недругів-сусідів, а в період фашистської окупації рятував хлопців і дівчат від каторги в Німеччині.

Бувають часи, коли творити добро особливо важко. Але „Апостол Горопах” (так називали вчителя односельці) завжди ставав на захист скривдженого, незважаючи на політичні обставини та небезпеку, що чатувала на нього та його родину. Северин Петрович виробив власну „прагматичну релігію доброчинства”, вельми раціональну та виважену, він був переконаний, що „жорстокість породжує жорстокість” і так само, як і добро, бумерангом повертається до його інспіратора. „Не можна Добро

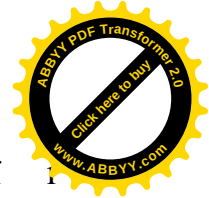
творити через Зло, – говорить учитель провідникові служби безпеки Опришку. – ...Не варто очікувати імпульсу, а треба діяти... щодня й щогодини, робити все, що в твоїх силах, що можеш зробити сьогодні. Зроблене, не соромлячись, записуй на своє конто. І чим довший твій рахунок, чим грубша книжка твоїх добродійств – тим більше будеш поважати себе й будеш поважаний серед людей” [3, 328-329].

У Галичині 30-х років минулого століття „метушилися десятки партій, об’єднань, груп” [3, 13], що переконували у святості своїх переконань та правоті політичних ідеалів. Але Гайдаш постійно підкреслював, що „політикою не бавиться”. „Я стою посеред землі, посеред України й посеред людей, оце і є моя політика!” [3, 313], – говорив він. Учитель вважає, що найсвятіша мета життя – служити людині. Ці слова вели по життю його учнів, вони стали дороговказом і для реставратора ікони в церкві Святого Духа, колишнього школярика, Василя Бережана, який „навчився мислити пензлем”. Саме він у „застібнутому на всі гудзики” [3, 14] народному вчителеві зумів „підглядіти” його „м’яку, ширу, а той скулену в безнадії” [3, 14] душу.

Талановитий художник, тривалий час малюючи свого вчителя, вперто намагався проникнути в незвідані таїни його духовного світу, привідкрити його глибини та показати односельчанам, що Гайдаш „під ніякими каменями... не зігнеться, не викривиться його хребет і не стане горбатою його душа” [3, 14]. Утомлений життям, надломлений депортацією до Сибіру, зрозпачений смертю сина і дружини, учитель просить художника „домалювати”, що душа його страждає і плаче.

Невигойною раною в батьковому серці стала смерть сина. Роман був єдиним із шести дітей Гайдаша, який уникнув смерті в малолітстві. Він був гордістю і радістю батьків, успішно закінчив Бистричанську гімназію, вчився у Львівському університеті, де „заразився більшовизмом” [3, 265]. Під час фашистської окупації став членом комуністичної підпільної „Народної гвардії”, що згодом прибрала ім’я І.Франка. Северин Петрович, не вірячи в більшовицький рай, гірко плакав над долею Романа, але власних думок не нав’язував, тільки просив сина добре зважити, чи ідеали, які він обожає, справді чесні й людяні...

Фашисти взяли Романа в потязі – і згинув його слід у задимленому Майданеку. А нещасному батькові дорікали сином-комуністом. Стара, посивіла Тимчиха, чоловік якої приятелював із Северином Петровичем, від’їжджаючи на висилку до Сибіру, кричала: „...то твій Романко навів на нашу землю орду” [3, 270]. Оунівець Опришко, якого боялися енкаведисти, „стрибки” й активісти радянської влади, теж пострікав Гайдашеві сином, який повірив у „всесильні ідеї комунізму”. З гіркотою в серці старий професор у відповідь зронив: „Мій син – моя трагедія, але, повірте, й він жадав добра своєму народові” [3, 326 – 327].

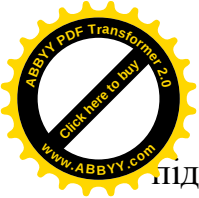

Приваблює майстерно створений автором образ тендітної й благородної дружини Гайдаша – пані Ірини, яка лікувала людей травами й добрими словами, була першою помічницею й порадицею чоловіка. Смерть Ірини часто зринала в пам'яті вчителя. Гайдашів, як і тисячі їхніх земляків-галичан, було депортовано. З вересня по грудень їхали „у телячому” вагоні, куди натоптали душ сорок”, дошкуляв холод, „годували бурдою із буряків й капусти або гнилими оселедцями, щоб до усіх мук додати цілодобову спрагу” [3, 273], природні людські потреби доводилося справляти прилюдно... Щодня вмирали діти, люди похилого віку, а потім – найбільш виснажені. Вночі уві сні померла Ірина... Гайдаш шкодував, що його оминула смерть, що вдалося втекти у сибірські сніги... І щоразу поставала у його пам'яті газетна фотографія, на якій „за тисячним похоронним походом дибала, опираючись на ціпок, одна-єдина, згорблена, з пониклою головою стара жінка”, образ якої в уяві Гайдаша асоціювався з образом знедоленої України. Ночами, коли вчителю не спалось, він згадував смерть Ірини й мить своєї втечі: пропливав останній вагон, а за ним шкутильгала жінка з давньої фотографії, „немічна, стара, задибала в глибини більшовицького раю, у білу безголосу пустелю” [3, 274]. Стрівшись із нею очима, старий професор упізнав свою дружину. Кохана жінка й Україна злились у єдиний узагальнюючий місткий образ, що печалить, ятрить болем і пекучим спогадом душу старого вчителя, якому і „Сибір хребет не зламав” [3, 250].

Образ сільського професора поданий автором у розвитку. Поступово, крок за кроком, переконується він у фальшивості більшовицької влади. Гайдаш усвідомлює, яке лихо прийшло на західноукраїнські землі з більшовиками. Безсонними ночами тривожать учителеву душу тяжкі болі: відречення від церкви та духовності, злодійська пошесть, численні репресії і вбивства, втрата народної пісні й наруга над різьбленим розп'яттям Христа. А ще болять йому пограбована церква, порожня хата-читальня, болять, що більшає п'яниць, болять суцільна брехня...

Журналісту Гонтарю, який згодом, зрозумівши хибність власних переконань, застрелився, Гайдаш відверто заявляє: „Ваша радянська влада... – це саранча, яку виплодив і наслав на нас Сталін. Ще до нього був Ленін. Саранча вижерла Росію та Україну – пустеля чорна і страшна. Нема у вашій владі нічого ні людського, ні святого” [3, 311].

Повернувшись із Сибіру, Гайдаш відсторонився від людей, зачаївши на них образу за те, що не оборонили, не захистили... Автор глибоко проникає у психологію свого героя, відтворює зміни в його характері та світогляді. „Я мінявся: ще чотири роки тому з мене пирскала, мов їдь, люта злість, яка змінилася іронією і презирством до світу, потім на мене напав сум, потім

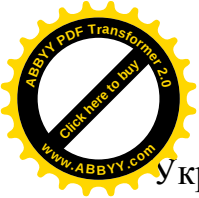
підкралася самотність, потім – розпач, що межував з божевільям, потім ти уловив у моїй душі якийсь світлий оптимістичний трагізм” [3, 317], – відкриває Гайдаш художнику Василю Бережану палітру власних переживань.

Про часи, художньо відтворені в романі „Єрусалим на горах”, слушно зазначав Б.Степанишин: „...більшовицькі комісари від освіти перетворили вчителя в бездумного виконавця соціологізованих навчальних програм і політизованих прокомуністичних виховних заходів” [1, 50]. А точніше – намагалися перетворити... Не зуміли. Бо у пам’яті вдячних учнів живе справжній Учитель.

З нетерпінням чекали школярики його уроків, бо вчитель-ворожбит розповідав захоплено, цікаво і зрозуміло, бо зачаровував їх книжками, допомагав пізнавати ще не звідане. Учителів-предметників на селі не вистачало, тому директор викладав історію, природознавство, географію і навіть співи (вмів гарно грати на скрипці). Його уроки були священнодійством. Через три десятиліття згадуватиме Василь Бережан, як, розповідаючи про гайдамаччину, приніс Северин Петрович дерев’яне розп’яття Христа, на обличчі якого відбилися земні страждання односельчан; своєрідним унаочненням слугували черепки із трипільської давнини, добре збережена стародавня цеглина – „плінфа”, „писана” гуцульська миска... Кожен з учнів таємно мріяв, що колись професор Северин запросить його додому, „до царства книжок на саморобних полицях, що ними були заставлені стіни покою” [3, 11]. В учителевій бібліотеці можна було брати і читати будь-яку книгу до вподоби, і діти прагнули „набратися від книг якогось чару, магії” [3, 11]. Гайдаш заворожував їх книгами, заохочував сягати глибин, учив шукати в книжках правди. Він плекав у своїх вихованцях самостійність, уміння думати, аналізувати, співпереживати, а головне – любити Україну.

Певно, кожному із глибокою вдячністю згадується свій Учитель. Найдорожчий моєму серцю – Гаврилов Пилип Трохимович, відмінник народної освіти, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури, потім декан філологічного факультету Сумського державного педагогічного інституту ім. А.С.Макаренка. У його робочому кабінеті, заставленому книгами, панував особливий спокій, довіра і щирість... Тут (у сімдесяті роки!) улюбленці-студенти мали змогу прочитати твори В.Підмогильного, Г.Косинки, В.Підпалого... Добрі, часом лукаво-іронічні очі, здається, зазирали в душу й бачили її до самого денця, уміли підтримати в життєвих негараздах, дати добру пораду.

А потім був ще один незабутній Учитель учителів – Петро Панасович Хропко, під мудрим керівництвом якого відбувся захист кандидатської дисертації. Відомий вчений-літературознавець, заслужений діяч науки і техніки

України, дійсний член Академії педагогічних наук, доктор філологічних наук, професор, який тривалий час завідував кафедрою української літератури Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова. Свято бережу у своїй бібліотеці книги дорогих учителів із дарчими написами, від яких віє доброю і теплою згадкою... Це про кожного з них слова автора „Єрусалиму на горах”, вкладені в уста старого вчителя: „Я вчив дітей поклонятися талантам... а ще вчив, що нічого на світі не пропадає: ні зло, ні добро, ні краса”[3, 46]. Щасливий учень, який мав таких Учителів!

І спливають у пам’яті рядки із „Думи про вчителя” І.Драча:

Нема лихішої роботи, ніж учительська.

Нема виснажливішої роботи,

Де нерви паляться, мов хмиз сухий,

Де серце рветься в клекоті і чаді,

Але нема щасливішої долі,

Коли Людина з рук твоїх, Людино,

Іде у світ, – на краплю світ людніє [1, 75].

Література

1. Драч І. Драматичні поеми. – К.: Дніпро, 1982. – 284 с.
2. Степанишин Б. Дума про школу: Літературна освіта й естетичне виховання учнів 5-12 класів загальноосвітньої школи. – Рівне: „Формат – А”, 2004. – 248с.
3. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

СЕМАНТИЧНА МНОЖИННІСТЬ ТРАКТУВАННЯ ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ В РОМАНІ “ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ” Р.ФЕДОРІВА*²

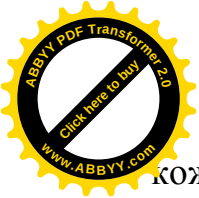
У статті автори розглядають особливості характеротворення образів учителів, художньо змодельованих в історико-філософському романі „Єрусалим на горах” Р.Федоріва.

Ключові слова: авторська концепція особистості вчителя, портрет, символічний образ маски, художня деталь.

Професія вчителя – одна з найдавніших на Землі. Роль учителя в розвитку суспільства, у поступі цивілізації завжди була надзвичайно важливою, адже вчителі були носіями не тільки знань, які передавали наступним поколінням, а й моралі. Саме від учителя залежить, якою людиною стане його учень.

Якими ж рисами має бути наділений справжній учитель ? Це запитання тривожить і досвідчених педагогів, і нинішніх студентів педагогічних закладів, і батьків. Відповідь на нього непроста. Адже вчитель усім своїм життям,

² * Статтю написано у співавторстві з Сахно Н.Ю.

кожним уроком, кожним вчинком, у радості й у горі має бути взірцем для своїх учнів, хоча так буває, на жаль, не завжди.

В історико-філософському романі „Єрусалим на горах” Р.Федоріва, відзначеному Державною премією ім. Т.Шевченка, художньо змодельовано образи багатьох учителів (деякі з них виокремлено рельєфно й об’ємно, інші – згадуються лише спорадично). Однак літературознавці М. Ільницький, В.Качкан, О.Масляник, Т.Салига, Б.Сидоренко, увагу яких привернув цей роман, розглядали його проблематику, окремі художньо-стильові особливості тощо. Автори цієї статті мають на меті хоча б частково заповнити цю прогалину, висвітливши авторську концепцію особистості вчителя. Нашим завданням є з’ясування семантичної множинності образу вчителя у романі, виокремлення особливостей його характеротворення, окреслення нових граней в історико-літературному дискурсі вивчення творчості письменника.

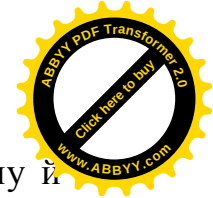
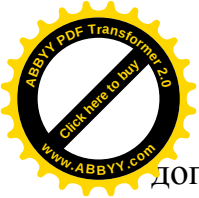
У „Єрусалимі на горах” прозаїк розкриває власну світоглядну позицію на історичні події у Галичині після “золотого вересня” 1939 року. Це книга про Голгофу рідного краю, про скалічені долі тисяч людей, які пережили сталінські репресії, масовий терор, але зуміли вистояти і пустити коріння.

Одним із тих, кому „Сибір... хребет не зламав” [4, 248], хто вийшов переможцем у страшному двобої з владою, виступає у романі сільський учитель, директор школи Северин Петрович Гайдаш, який уособлює вимогливість і доброту, порядність і гуманність, розум і справедливість. Він був організатором театральних вистав, диригентом хору, скрипаєм, навчав односельчан садити сади, заводити пасіки, плекати у „саджавках” рибу, робити компости... „Я мусив знати все: історію, фольклор, релігію, народні звичаї, сільську господарку, кооперацію – до мене йшли люди за порадами” [4, 257], – зізнається Апостол Горопах.

Він вміє дати розумну пораду, живе не для себе, а для людей, прагне досягнути їхні страждання, захистити людську душу від викривлення, зміління. „Тисячі народних вчителів від початку століття до наших днів брали на себе роль заступника скривджених у селах і містах... Це наш обов’язок і наша робота, яку ніхто інший не переробить...” [4, 308], – говорить Гайдаш.

Автор роману не подає розлогого портрету сільського професора, але влучно характеризує його зовнішність окремими, часом іронічно стриманими штрихами, як-от: „...закукурічені вгору, кошлаті брови постійно хмурилися, а руді, сторчкуваті, короткі на два пальці вуса робили його усяк раз немовби роздратованим” [4, 11], „стрімкуваті руді брови ворушилися, як два волохаті джмелі, вверх і вниз, ніби сварячись між собою” [4, 16-17].

Та незважаючи на суворий зовнішній вигляд, серце мав м’яке, податливе. Болі односельчан були його болями, рани учнів – його ранами. Філософія Северина Гайдаша – це любов до людини, бажання й вміння захистити її й

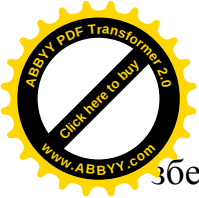
допомогти, бо кожна особистість, на його думку, – це цілий світ, у якому й сонце світить, і хмари напливають, це неповторність, різноманітність, багатство барв. Учитель розуміє, що його завдання — навчити кожного жити для добра й праці, а не вбивати один одного, навіть якщо мета – благородна, бо „не можна Добро творити через Зло” [4, 326].

Син Гайдаша Роман повірив у „більшовицький рай” і загинув за червону Україну, але коли до старого директора школи прийшла з благанням знайти могилку синів мати трьох повстанців, які, не сподіваючись на милосердя енкаведистів, застрелилися у криївці, він по-людськи зрозумів жінку, не зважив на її жорстокі слова: „Мої сини і ваш Роман... – були собі ворогами” [4, 30].

Р.Федорів – майстер влучної пейзажної деталі, суголосної обставинам і настроям героїв роману: „А вечір лежав, як мокрий лис, попід тинами й пильно слухав” [4, 30]. Цей персоніфікований вечір, схожий на хитрого й підступного звіра, поглиблює атмосферу підглядання і підслуховування, недовір’я і зради. А вранці учитель, наражаючи себе на смертельну небезпеку, таки пішов до районного енкаведе у Лисичанках, щоб спитати, де поховані сини Софії Корчуватої.

Гайдаш розуміє, що немає нічого страшнішого, нічого згубнішого для людини, ніж жити в бездуховному, тоталітарному суспільстві зі штучно створеними ідолами, у суспільстві, де люди – це тільки „коліщатка” й „гвинтики” великої системи-машини; у суспільстві, що родить моральний кукіль. Водночас учитель намагається бути аполітичним. „Я не вчив ні на бандерівців, ні на комуністів. Я усіх учнів учив на людей” [4, 262], – гордо відповідає він молодикам із комсомольськими значками на лацканах піджаків, які підняли руку на старого тільки за те, що приніс на могилку зв’язкової-вчительки букет квітів.

Життя Северина Петровича немов складається з доль його учнів, яких він учив розуму, які знали кожен його крок. Учитель любив їх і перед ними ні з чим не таївся, як і вони перед ним. Гайдаш будив уяву дітей, зосереджував їх увагу на драматичних сторінках нашої історії, говорив про високу суть мистецтва та його незнищенність, про спустошеність душ людських. Учитель вірив, що його наука проросте у кожному серці й витворить колись загальний урок добра, сконденсується у щось таке, що ніколи не вдасться понівечити й потоптати. У душах своїх учнів він намагався засвітити вогник любові до рідного краю, до історії свого народу, тому приносив чи не на кожен урок предметне „унаочнення”, що могло б, на його думку, зблизити „сьогодні сущих з минулими поколіннями... зблизити й пов’язати, дати... відчуті і зрозуміти, що ми, теперішні, походимо з коріння вчорашнього, і завдяки цьому ...ми вічні на цій землі й незнищимі” [4, 13]. Через тридцять літ згадуватиме його колишній учень, майстер-реставратор Василь Бережан ті незвичайні уроки, коли старий учитель приносив то „купку черепків із трипільського часу”, то „добре

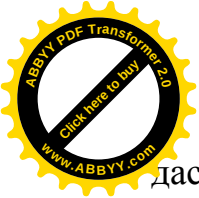

збережену плінфу”, то „писану” миску гуцульського гончаря, то невелике розп’яття Ісуса Христа... І вчувався подивованим школярикам розпачливий крик розп’ятого на Хресті, і, вдивляючись у його спотворене болем обличчям, діти пізнавали у ньому то свого односельця Ілька, повішеного „на пострах, для науки іншим”, то непокірного гайдамаку, про якого розповідав історик, то самого вчителя - „ворожбита” ...

Автор роману вміє проникати у таїни людської душі. Звертаючись до кожного зі своїх читачів, він змушує задуматися над важливими питаннями, щоб на терезах власної совісті зважити свої вчинки, дії, слова: „Хіба ви не були дітьми ? Хіба ви забули про вразливість дитячої душі... такої вразливої, як пелюстка на терновому цвіті ?” [4, 14]. І знову велемовна деталь, вкладає в уста Бережана: „Крик уявлявся мені круком”. Німий крик розп’ятого чоловіка персоніфіковано в образі крука, що споконвіку символізує вісника нещастя й смерті. Алітерація „р” підсилює тривожне передчуття, що зродилося у душах учнів, які „через десятиліття доросли до чужого терпіння” і змогли „уявити крик в образі крука” [4, 15]. А чорний крук таки сів і на вчителеве плече. Більшовики згадали вчителю його „гріхи” – і той пам’ятний учням урок із розп’яття Ісуса Христа, і те, що піддався намові „бандерівської вовчиці” Софії Корчуватої... Северин Гайдаш, який учив дітей „поклонятися талантам... а ще вчив, що нічого на світі не пропадає: ні зло, ні добро, ні краса” [4, 43], здався на волю сільської громади, сподіваючись, що односельці стануть на його захист. Але скуті страхом мешканці Горопах мовчали і тоді, коли директора разом із хворою дружиною вивозили до Сибіру.

Здивуванням, розпачем, безнадією й болем крається його серце: „Я й не оглядався на салю; я не просив у людей помочі, я вірив у їхню підтримку ... Але минали довгі хвилини, саля за моєю спиною німувала..., і я зрозумів, що сьогодні Горопахи не стануть мене боронити... Я не міг дивитися людям у вічі: люди не могли дивитися мені у вічі; люди мене зрадили” [4, 47]. Змовчали усі, бо за кожним стояла сім’я – діти, батьки, дружина; страх скував уста, бо на кожного був націлений кулемет...

Та Гайдаш не зламався, бо був чоловіком сміливим і гордим; сміливість і гордість прищеплював він горопаським школярам, а вони не один раз за ту науку цілували йому, ніби священику, руку. Тож учитель чекав бодай одного сміливця, який заступився б за нього, але такого не знайшлося, не підбіг до „стрибків” принаймні школяр із п’ятого класу й не спитав: „За що берете нашого директора? Що він винен?” Повернувшись із Сибіру, Северин Петрович замкнувся у собі, ходив „застібнутий на всі гудзики”, боячись, що „одного дня Горопахи, підглянувши в щілину його душу, побачать її м’якою, щирою, а то й скуленою у безнадії...” [4, 12]. Але час лікує. Через літа ступить із минувшини у самотню оселю старого вчителя загиблій провідник-повстанець Опришко і

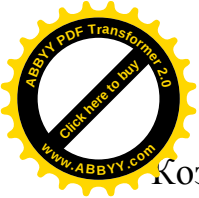
дасть мудру пораду, вистраждану на рівні підсвідомості безсонними ночами й самим Гайдашем: „Гординю свою... стисніть в кулак... стисніть аж так кріпко, щоб із неї скапалося каяття” [4, 340].

Дружина Гайдаша, “пані Ірина”, як величали її жителі Горопах, завинила перед “енкаведе” лише тим, що була вірною подругою життя колишнього директора школи. Ця жінка ніколи й нікому не вчинила зла, усіляко намагалась допомогти людям. Її доброта, внутрішнє благородство проявляються у її портреті, у здатності впливати на інших: “Ясність її очей, ніжне тихе світло, що випромінювалося з її лица, з волосся, з усієї її постаті, дивним чином переймало, переливало в себе, перехоплювало твій сум і журу й ти начебто від них увільнявся... ти випростовуєся” [4, 270].

Пані Ірина знала цілющі трави, робила з них різні відвари та мазі й лікувала кожного, хто потребував допомоги. Серед її “пацієнтів” були і бійці УПА, і енкаведисти, і односельці – вона нікому не відмовляла. Навіть під час жахливої дороги до Сибіру Ірина допомагала людям словом і зелом, підтримувала у скруті, “іноді погладжувала заслаблого долонями” [4, 271]. Доля дружини Гайдаша схожа на долю Юстини Монашки – така ж самовідання, і така ж трагічна : Ірина помирає, недоїхавши до місця призначення.

Прозаїк переконує, що таких народних учителів, мучеників за правду, які навіть під страхом кари не відступалися від своїх переконань, мужньо несли свій хрест на Голгофу, немало. Такими виведено у романі й колишнього учителя-історика, поета Павла Ключара, який загинув, обороняючи стародавню фреску у церкві Святого Духа; і красуню-вчительку, яка виконувала обов’язки зв’язкової; і сліпого художника Петра Грицяя, про якого з глибокою повагою говорить його вдячний учень, мистецтвознавець Василь Бережан справедливі слова: „Учитель мав право передати свій хрест, свої обов’язки учневі, це повинно статися рано чи пізно, і я мушу цей хрест нести” [4, 69].

У романі виведений ще один, досить суперечливий, образ учительки з Великої України – Одарки Пилипівни, матері вбитого „западенцями” Сашка Козаченка, яка виступає своєрідним антиподом лагідної, доброї “пані Ірини”, що проявляється навіть у зовнішності: “Була ростом висока, станом – тонка, під час розмови мала звичку розмахувати руками; відчувалося, що в житті була замашною і рухливою, такою, що не давала собі плюнути в кашу. Молоді її очі споглядали на світ відкрито й зацікавлено” [4, 273]. Вона приїздить у західноукраїнське село, щоб дізнатись, як загинув її син, щоб зрозуміти, „що за люди, оці западенці, котрі вистрілюють своїх добродійців” [4, 278]. Гайдаш веде її на місце загибелі Сашка й оповідає сумну історію про те, як соромливий і слухняний Михасько Несміян, на прізвисько Затичка, дане йому хлопчачими за поступливий характер, боронячи честь згвалтованої енкаведистом Ступою сестри, зважився на відчайдушну помсту: стріляв у опера, а влучив у сержанта

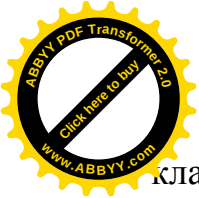
Козаченка, який заслонив його собою. А потім „п'ять автоматів і Ступів „дехтар” дірявили хлоп'я”; „лють більшовицька заморожувала кров, засипала глибоким червоним снігом літній день, люди за тинами мовчки ридали, трималися руками за мички трави” [4, 287]. Жорстокість оперуповноваженого передано влучним оксимороном: люди „мовчки ридали”, червоний сніг літнього дня. Автор із болем і глибокою симпатією говорить про доведеного до відчаю хлопчика зі збунтованою душею. За скоєне ним поплатилася уся родина: батька більшовики затовкли прикладами і кирзаками до смерті; познущалися з матері, а над головами сестричок „дірявили кулями землю” [4, 290]. І поступово учителька – „східняка” починає розуміти, що „існує велика кривда цієї землі” [4, 290], і кривда ця завдана більшовиками, і кривду цю чинив і її син, якому вона „вистелювала... барвінком дороги”, що мали повести у „високості до людяності й до мудрості”. Але чомусь син зблудив із „барвінкової дороги...” Та чи ж винна у тому мати, що синова дорога „завела його, озброєного автоматом, у глухе галицьке село?...” [4, 289].

Високу шляхетність виявляють селяни, щоб не вразити материнського серця правдою. Вони „мовчали, мов німе каміння” [4, 277], ніхто не зважився сказати про Сашка нічого лихого, немов забули, що він, „ніби мисливський пес, винюхував стежки, що лучили повстанське підпілля з селом..., у засідки ходив хитруючи, колами, або підсилав зрадників, і кожна його операція – це перестрілки, бої, смерті в полі та в криївках, пожежі, арешти, виселення в Сибір” [4, 277].

Щоб остаточно переосмислити пережите, Одарка Пилипівна відвідує школу. Перше, що вразило вчительку, — це портрети Т. Шевченка, які висіли у кожному класі. Для неї це було нонсенсом, оскільки у Великій Україні можновладці давно поздирали портрети Кобзаря, натомість повісивши зображення “вождів”. З цього приводу старий Гайдаш по-філософськи пояснює: “ Влада приходить і відходить, а Шевченко залишається посеред дітей...” [4, 278].

Неоднозначно змальовує письменник образ вчительки української словесності Віри Кожухівської, яка через буденні клопоти “часом приходила на уроки у замизганому шляфроку, недоладно зачесана, у заляпаних кізьяками солдатських черевиках; ...завжди не мала часу підготуватися до занять”... [4, 279]. Але в душі цієї, здавалося б, сіренької жіночки живе велика любов не тільки до своїх учнів, до своєї школи, а й до всієї України. Вона доводить Одарці Пилипівні, що Шевченко — не лише на шкільній стіні, “він живе в наших душах”, “у серці кожного з нас” [4, 279]. На доказ правдивості її слів учні-п'ятикласники проникливо декламують перед учителькою з “Великої України ” позапрограмові вірші поета.

Відбувається розмова старої вчительки з учнями класу, зокрема з Данилком. На запитання: “Що для тебе Україна?” хлопець відповідає, що це

клапоть поля, завдяки якому живе його сім'я і яке намагається вирвати з рук радянська влада. Данилко готовий із автоматом у руках захищати свою землю.

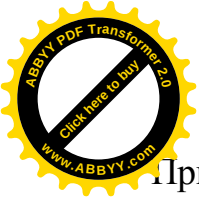
Відкриває очі Одарці Пилипівні і Северин Гайдаш, розповідаючи життєві історії дітей, батьки яких відправлені до Сибіру, розстріляні “визволителями” або ж пішли до лав УПА захищати свою землю, а їхні сім'ї живуть у постійному страхі репресій.

Одарка Пилипівна була шокована: вона стільки чула про „бандерівське” виховання, думала, що в Західній Україні вчителі виховують майбутніх повстанців, розповідаючи про самостійну Україну, вивчаючи твори, що пахнуть „буржуазним націоналізмом”... Але врешті-решт вона прозріла і відчула біль цього краю, зрозуміла, що Северин Гайдаш, Віра Кожухівська та інші вчителі прагнуть навіть у такі страшні роки дарувати дітям радісне, світле, прекрасне, вчать любити не „червону”, а свою „блакитно-жовту” Україну з її трагічною історією, з її падіннями і злетами духу.

Однак учительський колектив Горопаської школи автор роману “Єрусалим на горах” змалював неоднорідним. Зламана морально (“хлопці з лісу” вбили батьків), звиродніла душею Настя стає вчителькою математики, люто ненавидить все національне. Влучне прізвище “приліпили” їй учні — Хмура Настя, адже “ніколи не доводилось бачити, щоб вона колись посміхнулася, пожартувала; завжди насуплена, підреслено холодна й неприступна з стиснутими губами й неживими, немовби із зеленого скла вставленими очима...” [4, 361]. Озлоблена і самотня серед людей, вона у кожному вбачала ворога.

Хмуру Настю боялися всі, починаючи від учнів і закінчуючи її чоловіком. У романі є епізод з дитячих літ Ключара, коли він на перерві читав однокласникам вірш про святого Юрія. Так трапилося, що Анастасія Степанівна почула його першу літературну спробу і виявилась першим немилосердним критиком. Вона холодно і безжально у вічі дитині кинула, що цей вірш “виглядає смішним у наш раціональний час” [4, 362]. Коли ж хлопець спробував заперечити, Хмура Настя гнівно додала, що торба поезії не варта торби січки. Подібну безсердечність і жорстокість виявляє і перша вчителька Данила Вербеня – Єва Єжанська. Коли хлопець у творі на тему „Ким ти хочеш бути, коли виростеш ?” написав, що мріє стати письменником, вчителька відповіла: „...а твоя школа, хлопаку, – граблі і гній” [4, 184]. Але згодом великодушний учень, перебираючи у пам'яті минуле, прощає вчительці і, вклякнувши на її могилі, тихо змовляє „Отче наш”...

Чому ж такі вчителі закривалися від дітей і усього світу щитом байдужості, злості, ненависті? Чому одягали маски, що ховали душу від учнів, рідних та близьких? Чому виявляли подібне фарисейство? Адже далеко не всі з них вірили, що радянська влада прокладе шлях до прекрасного майбутнього.

Причина в безперервному геноциді проти українського народу, що викликає панічний страх, а отже, потребу захиститися, вдаючись до дволиконості. Сама Одарка Пилипівна розмірковує над тим, „що в радянської людини є дві або й три душі: одна намальована напоказ, для зручності, для начальства, і для власної безпеки, друга похована в глибинах, приспана, як дитина маковинням, і спутана мотуззям... ця глибинна душа призначена для того, щоб бодай зрідка..., бодай на самоті серед житів або ж у снах людина могла б звільнитися від мотуззя і терзання...” [4, 386].

Але ж не може вчитель, що має декілька душ, засвітити в дитячому серці світлий вогник добра. Спочатку треба самому очиститися від усіх „масок”, облуди, роздмухати ватру у власній душі, а й вже від неї передавати живодайний вогонь своїм учням. Саме тому Апостол Горопах – Северин Гайдаш закликає вчителів не забувати навчати дітей, що у світі є дві найвищі істини – Бог і Україна.

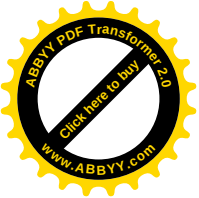
Таким чином, Р. Федорів створює цікаві та багатогранні, хоч і неоднозначні образи педагогів, розкриває перед читачами причини, що змушували їх одягати „маски” й замість „розумного, доброго, вічного” культивувати в юних душах пустоцвіт радянської ідеології. Справжнім учителем змальовано у романі старого директора школи, який наділений почуттям національної та людської гідності, живе за принципами народної моралі, свято береже духовні цінності та передає їх своїм вихованцям.

Щоб бути почутим, вчителю теж треба вміти слухати. Тож вслухаймося і вдумаймося у „Молитву учня” (автор її нам, на жаль, невідомий, що теж видається символічним, оскільки ця молитва сприймається як учнівське звернення до кожного вчителя):

Слухай мене, щоб я умів слухати.
Поважай мене, щоб я поважав інших.
Вір мені, щоб я повірив.
Не принижуй мене, щоб я не принижував.
Говори зі мною, щоб я умів говорити.
Вибачай мені, щоб я вмів вибачати.
Допомагай мені, щоб я став помічником.
Не насміхайся з мене...
Не ігноруй мене...
Почуй мене, щоб я це відчув.
Люби мене, щоб я умів любити.

Література

1. Єременко О. „Єрусалим на горах” Р. Федоріва: національне буття крізь призму часопростору // Філологічні науки. Збірник наукових праць: Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – С. 94–104.

2. Масляник О. Дорога до Єрусалиму (роздуми над новою книгою Романа Федоріва) // Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С.11.

3. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі //Салига Т. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. – Львів: Світ, 1997. – С. 249–257.

4. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

Yeremenko O. R., Sakhno N.U. SEMANTICAL PLURAL OF TREATMENT OF TEACHER'S CHARACTER IN THE NOVEL "JERUSALEM ON THE MOUNTAINS" R.FEDORIVA./ Sumy State Pedagogical University named after A.S.Makarenko, Ukraine.

In the article the authors examine peculiarities of the teachers' characters, which were literary moulded in the historic-philosophical novel "Jerusalem On The Mountains"by R..Fedorina.

Key words are: authors' conceptions on the teachers' personalities, a potrait, the symbolic image of a mask, an artistic detail.

АНТРОПОНІМИ У РОМАНІ «ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ» Р.ФЕДОРІВА: СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

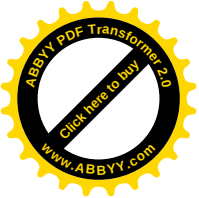
Стаття присвячена вивченню семантико-функціонального аспекту вживання антропонімів у філософсько-історичному романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва. Підкреслюється взаємозалежність лінії поведінки персонажа і семантичної наповнюваності його імені, по батькові, прізвища, прізвиська.

Ключові слова: онім, апелятив, антропонім, семантичне значення.

Книга часу – це щастя й трагедія,
Пам'ять друзів – чистий ромен,
Мого серця енциклопедія
Із любові і рідних імен
Терень Масенко

Роман «Єрусалим на горах» Р.Федоріва – це історіософська медитація автора про гірку минувшину свого краю, що тривалий час замовчувалась, спотворювалась, та все-таки жила пекучим спомином у пам'яті його краян; це емоція-згусток, де злютовані воєдино любов і ненависть, добро і зло, шляхетність і ницість... А головне – це подзвін по невинно убієнних і поклик до нині сущих, щоби любов до землі рідної і пам'ять свого роду передали нащадкам.

Автор роману має власну концепцію щодо історичних подій, людських морально-етичних цінностей, яка часом не збігається з усталеними поглядами. Події, що відбувалися на теренах Галичини після «золотого» вересня 1939 року, коли більшовики принесли на західноукраїнські землі «радість визволення», подано крізь призму бачення живих свідків, кожен з яких оповідає історію свого життя.

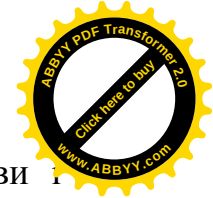
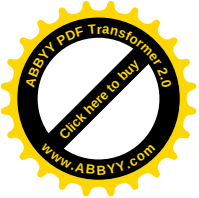

Епопея Р.Федоріва подивовує масштабністю охоплених подій, глибиною морально-філософських проблем, авторською ерудицією. Роман, відзначений Державною премією ім. Т.Г.Шевченка, привернув увагу літературознавців: перші власні враження від його прочитання виклав Сидоренко Б. у статті «Єрусалим на горах, або Книга про Голгофу нашого народу»; Пагутяк Г. у статті «Апологія страху» підкреслила, що уроки історії, спроектовані у сучасність, повинні бути повчальними; Салига Т. у своєму дослідженні «Свічка на осінньому вітрі» зосередив увагу на морально-етичній проблематиці та окремих художньо-стильових особливостях твору.

Метою цієї статті є з'ясування семантико-функціонального аспекту антропонімів, їх наповнюваності та ролі у поведінці персонажів.

У плані семантики жоден із антропонімів не може бути замінений іншим, оскільки автор обдуманно і прискіпливо обирає кожному із героїв, які живуть у романі, таке ім'я, прізвище чи прізвисько, що увиразнює його характер та лінію поведінки.

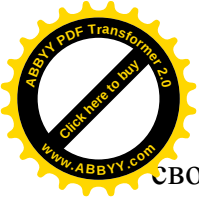
Одного з головних героїв роману – вчителя історії, «внутрішнього емігранта», «вільного поета», хранителя церкви Святого Духа – найменовано Павлом Ключарем. Ім'я Павло у перекладі з латини – paulis – означає «малий», тобто звичайний, простий. Із його пращура триста літ назад ізограф із нижніх світів змалював одного зі страдників Голгофи у церкві Святого Духа; над головою цього молодого посполитого чоловіка «із довгим білявим волоссям, рівним великим носом і густими пшеничними бровами» митець дрібними буквицями вимережав: «А се, братіє, ми з вами» [2, 475]. Подібною зовнішністю наділений і його нащадок: «Біляве, гейби з льону вичесане довге волосся, що спадало на плечі дрібними кучериками, дугасті пшеничного кольору брови і вуса підковою, довгобразе і аскетичне обличчя» [2, 83]. Обидва Ключарі загинули в ім'я майбутнього: сучасник Б.Хмельницького наклав головою у бою з польсько-шляхетськими військами, боронячи рідний край, зокрема церкву Святого Духа, від руйнації, а його праправнук був убитий «єфрейторами», оберігаючи фреску у цій же церкві. Отже, і перший, і другий – ключарі, тобто люди, поставлені на сторожі найціннішого – пам'яті людської, народної історії, що всупереч волі можновладців жила і пускала коріння. Прізвище Ключар має незатемнену етимологію: утворене від іменника «ключ» з допомогою суфікса -ар, що вказував на рід занять. Загальний іменник «ключар», не втративши свого попереднього, здавна закріпленого за ним значення, переходить у розряд власних назв – антропонімів. Недарма прозаїк підкреслює, що Павло – «сторож церковного ключа, ключар, отже. Втім, ніякий це не збіг... може, його роду так приписано з правіку: знати, де сховано ключ. Це дуже важливо – знати» [2, 82].

Обраницею і дружиною Ключара стала донька колгоспного голови і вчительки Хмурої Насті – Ольга. Вихована в атеїстичному дусі, довірлива і відкрита, вона завжди легко погоджувалася з думкою близьких, ніколи не відстоюючи власної точки зору. Павло, звинувачений у націоналізмі, змушений був покинути улюблену вчительську роботу, кохану дружину з донечкою і перейти жити до матері. «Солодка і гірка наша любов... недозволена з політичних міркувань» [2, 409], – з іронією і смутком говорить він. Після вимушеної розлуки він ночами повторював ім'я коханої – Ольга (сканд.; від heila – свята [1, 151]), «майже фізично відчуючи його магію, його округлість і звабу; в імені цьому мовби вчаровувалася вся Ольга – округлі її груди, ще такі по-дівочому тугі й пахучі, як груші в нашому садку, округлі щоки, крутий стан...» [2, 358]. Романіст ніби заохочує й читача замислитися над семантикою цього оніма: «Хотів би я знати, що в цьому імені заковано: чи молитва новонаверненої християнки, чи поклик любові, чи в ньому розлите щастя, як мед у сотах, чи у ньому, як у вінчику квітки чистота і зваба, чи замислена мудрість, чи страждання, оцет і жовч?» [2, 361].

Автор дійсно володіє *onomastike*, що перекладається з грецької як мистецтво давати імена. Згадаймо епізод, коли Павло й Ольга вибирають ім'я своїй ненародженій дитині. Молодята хотіли назвати дівчину Соломією (д.-євр.; šālōm – мир [1, 159]), а хлопчика Северином (лат.; severus – суворий) [1, 85]). Але обрані ними «солом'яні імена були ущент розкритиковані й викинуті на смітник як архаїчні й взагалі – не радянські. Теща мала в запасі цілий тузін імен: Наташа, Валентина, Ліда, Лена, Віка, Тоня...» [2, 410]. Рятуючи «свою доньку від козячих кличок», Ключар називає малу «на бабину честь Насткою» [2, 410].

Добре продумав автор семантико-функціональне значення антропоніма Василь. Це ім'я грецького походження і позначає «царів». У контексті роману воно тлумачиться як «володар душ». Ним романіст нарікає двох персонажів: мистця-ізографа Василя із XVIIст., який на одній із стін Святого Духа змалював Голгофу рідного краю, і сучасного професора-мистецтвознавця Василя Бережана (прізвище – від дієслова «берегти»), який не тільки відновлює старовинну фреску, а й «реставрує» людські душі, приспану національну свідомість, збираючи страждання, наругу, сльози, насильницькі смерті своїх краян... Прозаїк передав своє ставлення до Бережана різноманітними номінантами. Апелятиви *майстер*, *художник*, *професор* вказують на талановитість і соціальний статус; *добродій* – на шанобливе ставлення: «Я Вас запитую, *майстре*, чи настануть ті кращі часи?» [2, 490]; «...славний *художник*, *реставратор*, *професор* Василь Бережан, мусить приятелювати, мабуть, з єфрейторами» [2, 95]; «Ви мовчите, *професоре*...» [2, 494]; «Можете, *добродію мій* Василю, не відповідати...» [2, 219]. Василь-ізограф із нижчих світів – це першопочаток, праджерело таланту Бережана. Недарма Василь говорить

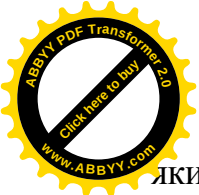

своєму спадкоємцю: «...я – це ти, ти – це я з минулих світів. Ми не повторилися, брате, ми продовжилися» [2, 476].

Подібну роль відіграє у романі й ім'я Данило, яким автор нарікає трьох персонажів, що «жили» у різних часопросторових локусах. Ігумен Данило восени 1648 р. очолив боротьбу повстанців проти польської шляхти і змушений був зробити нелегкий моральний вибір: загинути героями чи здатися на милість ворогам, але продовжити рід. Він виходить до поляків із шаблею, що виступає символом смерті, та хрестом, який символізує милосердя, і гордо заявляє: «...кидаю до ніг свою шаблю... але духом не скоряюся» [2, 109]. Священик висуває ворогам єдину вимогу: не зачіпати жінок і дітей, бо розуміє, що «не буде прийдешнього, якщо нині вигибнемо до ноги» [2, 104]. Служитель культу в «Єрусалимі на горах» іменується канонічним варіантом імені, до якого додається апелятив, наприклад: *отець* Данило («...йди й скажи *отцю* Данилові, що нема іншої ради...» [2, 103]). Однак найбільш частотно вжито у романі апелятиви *ігумен* («Чому мене обрала, жінко, для того, щоб я поговорив з *ігуменом?*» [2, 104]) або *чернець* («*Чернець*, правда, до нікого не обзивався» [2, 106]). Зрідка зустрічається у тексті субстантивованій прикметник-апелятив *старий* («*Старий* далі журився» [2, 107]).

Ім'я Данило – з д.-євр. – суддя, тобто той, кому дано право судити, обирати істину. Своє право морального вибору, важке, але правильне, реалізує і закоханий в українську старовину пенсіонер Данило Вербень, який змалював для нащадків десятки храмів, сотні криниць і старих мостів, предковічне газдівське начиння і дитячі народні забавки, записав чимало переказів і легенд... У його прізвищі відбилася віра у магічну силу і витривалість життєлюбної верби, що вважається у слов'ян священним деревом. У часи язичництва наші пращури вірили, що верба охороняє людей і житло від злих духів і пожежі, береже від нечистої сили худобу. Верба з давніх-давен вважалася символом безперервності та постійності життя. Таке прадавнє семантичне осердя зберігає і прізвище Вербень. Та й сам Данило стверджує, що відчуває себе «ланкою єдиного ланцюга, початок якого губиться у пільмі історії» [2, 82].

Сином і захисником своєї землі відчуває себе й малий Данилко, який на запитання вчительки-«совітки» з Великої України впевнено і щиро сердно відповідає, що Україна для нього – то кілька моргів поля та пасовища, «які видають із рук совіти». Хлопчик готовий зі зброєю в руках боронити власний ґрунт – бо то його життя, життя матері й молодших братиків. «Коби мені автомат» [2, 283], – скрушно зітхає малий хлібороб. Одарка Пилипівна переконана, що учні-галичани мають «бандерівське» виховання, але мудрий директор школи зумів посіяти у її душі зерно сумніву. «Час, обставини, умови, в

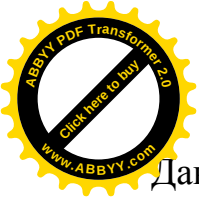
яких вони виростають – це ті жорна, на яких вижорновується світогляд» [2, 284], – справедливо підкреслює він.

Вставна новела про Михаська Несміяна, розказана Северином Петровичем матері Сашка Козаченка, переконує у слушності цього твердження. Михасько був соромливим і слухняним, «кожного він послухав і кожному послужив» [2, 288], за що й отримав прізвисько Затичка. Хлопець мав «податливий характер», але коли восени у кукурудзі за селом знайшли мертвою його сестру Ганну, зґвалтовану енкаведистом Ступою, він вирішив помститися. Та в опера не вцілів – сержант заслонив його собою.

З глибоким жалем і співчуттям подано картину смерті Михаська: «П'ять автоматів і Ступів «дехтяр» дірявили хлоп'я, сто куль, може, в нього всадили, і ще їм було мало... і ще бездушне тіло товкли кирзаками. Люди за тинами вмирили від жалю і страху; лють більшовицька заморожувала кров, засипала глибоким червоним снігом літній день; люди за тинами мовчки ридали, трималися руками за мички трави» [2, 289]. Жорстока розправа чекала усю родину Несміянів: хворого на сухоти батька більшовики забили на смерть прикладами і кирзаками; матір «заголили», зав'язали спідницю на голові й пригудзували на посміховище» [2, 294]; менших сестричок поклали обіч мертвого тата і «дірявили кулями землю над їхніми головами» [2, 294], а потім онімілих і напівживих відправили до Сибіру, спаливши хату, сплюндрувавши обійстя і садок... «І всім нам баглося роздобути автомати. Вірите, Одарко Пилипівно?» [2, 295] – наражаючи себе на небезпеку, схвильовано запитав «східнячку» старий Гайдаш.

Образи героїв роману індивідуалізовані, об'ємні та рельєфні. Вони запам'ятовуються не тільки діями, глибинним внутрішнім світом, переживаннями, але й іменами, кожне з яких у контексті роману надзвичайно вагоме. Замкнутий і завжди стриманий учитель, якому і Сибір «хребет не зламав» [2, 250], має ім'я Северин, що у перекладі значить «суворий»; його тендітна хвороблива дружина носить ім'я Ірина, що перекладається як «спокій, мир»; єдиний свідок розправи у «Кармелітах» – Слободян (прізвище суголосне із іменником «свобода»), який зумів вирватися на волю «ціною сотень смертей, щоби розповісти про злочини «рогатих із пекла» – енкаведистів. Велемовні ім'я та прізвисько у Юстини Семенюк, яку у селі прозвали Монашкою, бо навчалася в українській жіночій гімназії, утримуваній сестрами-василіанками. Її ймення походить від чоловічого Юстиніан, що означає «справедливий» (порівняймо: юстиція). Дівчина сповідувала односельцям філософію терпіння і покірливості. До кінця днів кається ватажок «хлопців з лісу» Опришко, що так страшно помилився, наказавши стратити безвинну Юстину.

Прикрим поодиноким недоглядом автора вважаємо подвійне найменування дружини Вербеня. На початку роману прозаїк розповідає, що

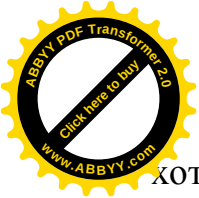

Данило, побачивши красуню Дарку, яка позувала чоловіку-художнику, мимоволі почав «згадувати іншу жінку, молоде, пружне тіло моєї *Юстини*... моєї *Юстини* котра уже третій рік лежить паралізована, й нічого від неї, тієї молодії не залишилося, окрім очей, повних запитання: чому мене Бог покарав паралічем, чому мене Бог покарав колгоспними цукровими буряками, під час копання яких восени у дощ, у грязюці мене обвіяло студеним вітром? Ой, смутку мій *Юстино*» [2, 63]. У іншому ж місці прозаїк вкладає в уста Ключара фразу: «...начальство має тисячі інших державних і партійних проблем... а ніхто не приїде до Вербеневої *Катерини*, яку спаралізувало восени на буряках, і не спитає: «Що тебе болить, жінко?»» [2, 88]. Очевидно, таке помилкове перейменування пояснюється «густонаселеністю» роману і другорядною роллю героїні, про яку у творі фрагментарно згадано тільки тричі.

У прізвиськах месників – Опришко, Орлик, Сагайдачний – відбилися народні уявлення про мужність і силу борців за волю і щастя простого люду. Історично правдивих антропонімів у романі небагато: Сагайдачний, Залізник (як підпільні псевдо), гетьмян Виговський, Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський, Дмитро Фальківський, Олесь Гончар та інші. З керівників радянського періоду спорадично, без імен згадані Ленін, Брежнєв, Хрущов, що, вочевидь, засвідчує авторське ставлення до них.

Лінія поведінки героїв роману найчастіше суголосна з семантичною наповнюваністю антропонімів. Але часом письменник саркастично нарікає своїх персонажів, припасовуючи до промовистого імені протилежне за значенням, однак не менш колоритне, прізвище. Принципом семантичної несумісності між іменником і прикметником послуговувався автор, найменшавши героїню Аннище Мацюпінька. В імені наявний збільшувано-згрубілий суфікс -ищ, а у прізвищі зменшувано-здрібнілий -іньк, що надають характеру героїні, яка порізала чоловікові бубон, за що була звинувачена в "гамериканській розвідці", іронічного відтінку.

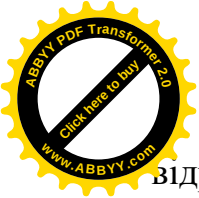
Об'єктом дошкульного глузування і водночас авторського співчуття виступає у романі поет Богдан Плетун, який "тонко відчував світ і бачив його не тільки очима, а й своїм єством" [2, 125]. Його ім'я свідчить про даний Богом талант, але прізвище Плетун, співзвучне з "брехун", вносить певний дисонанс, оскільки поет займається "літературною проституцією". У січні він складає "сумний вірш на смерть Леніна", у лютому таврує "заокеанського українського патріота, який вижебровує у земляків долари на пам'ятник жертвам голоду в Україні 1933 року" [2, 125], у травні пише вірш про Перемогу, вересневого дня славить возз'єднання 1939... Осіннього погідного дня біля могили поета Василь Бережан зустрічає струнку чорняву дівчину з букетом ніжних айстр. На питання художника, чи любила вона поета, юна максималістка безапеляційно і жорстоко відповідає: "За що його любити, пане? За брудні пасквілі на тих, що

хотіли волі Україні? Чи за оди Сталіну?" [2, 127]. Молода вродливиця принесла Плетунові квіти "як знак вдячності за те, що він умер" [2, 127]. Автор задумується над трагедією таланту поета, змушує замислитися і читача, ставлячи перед ним цілу низку зболених запитань: "А може, так і треба? Чому вона повинна повестися інакше? Хто кому забороняє зневажувати навіть мертвих? Хоч якщо душа м'яка і добра, то невже для заблуканого поета не знайде краплини прощення, свічки маленької полум'я? Чи мертвому багато треба?" [2, 127]. Очевидно, письменник продумано не наділяє незнайомку йменням, типізуючи її поведінку, адже таких молодих людей, які чинять свій скорий, але не завжди правий суд, зараз немало.

Цілком продумане і виправдане поведінкою ім'я та прізвище добирає письменник ще одному персонажу роману – відомому у Львові мистецтвознавцю Климу Вихресту-Горишку, який «гордився доносами, називаючи себе сторожовим псом соціалістичного реалізму» [2, 447]. Заради «куцого гонорару» він готовий виконати будь-яке «соціальне замовлення», облаявши кожного, на якого вкажуть йому пальцем» [2, 447]. Подвійне прізвище виступає своєрідним показником внутрішнього роздвоєння, тим більше, що у ньому сполучилися два «опозиційні» корені: «хрест» (миłosердя, смиренність) і «гор» (біда). Етимологія імені Клим теж неоднозначна і суперечлива, оскільки у перекладі з латинської мови – Clemens – миłosердний, поблажливий, а у перекладі з грецької – klēmātinós – з виноградної лози [1, 60]. Аналогічна і лінія поведінки персонажа, перу якого належить розгромна стаття в обласній газеті про картину Бережана «Турецький міст». Спочатку автор статті «Куди дивляться мертві очниці?» фахово розмірковує «про кольори, світло й тіні, про композиції» [447]. У Бережана навіть склалося оманливе відчуття, що Вихрест-Горишко по-приятельськи, «поблажливо і зверхньо» попліскує його по плечу. Однак, прочитавши цей пасквіль до кінця, художник зрозумів, що над його головою збираються густі хмари, що це дзвонить йому «невидимий дзвін» перестороги.

Письменник майстерно добирає прізвиська своїм персонажам, семантика яких іноді розкривається у вставних новелах-передісторіях. Вчительку математики Анастасію Степанівну односельчани не дарма прозвали Хмурою Настею. Завжди озлоблена і самотня серед людей, вона у кожному вбачала ворога. Шістнадцятилітньою стала Настка свідком того, як «хлопці з лісу» розстріляли батьків, тієї страшної ночі вступила в її душу відчуженість і ненависть. Хмура Настя по-своєму любить єдину доньку, але руйнує її сімейне щастя, звинувачує зятя у націоналізмі, залякує Ольгу, що не віддасть малу Настусю, якщо вона повернеться до Ключара. Ім'я Анастасія означає «воскресіння». Із контексту стає очевидним, що душа Хмурої Насті уже не відродиться до нового життя. Однак віриться, що її онука Настуся, вихована своєю матір'ю, виросте схожою на батька, «воскресне» для добра і любові, як

відродилася душа Ольги у буремну дощову ніч смерті Павла. Ольга-атеїстка, опівночі вклякнувши біля убитого коханого, вперше у житті прошепотіла «Отче наш...» Може, молилась за Павлову душу, може, за власну? Але був це своєрідний спротив несправедливості, насиллю і навіть смерті, протест проти власних батьків і «ефрейторів», а ще – запізніла покута і скресіння душі.

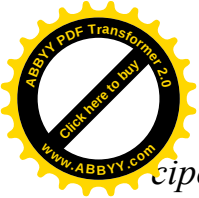
Автор «Єрусалиму на горах» – уважний і спостережливий психолог, який уміє вихопити з життєвого виру, здавалося б, незначну, але дуже промовисту деталь із глибоким підтекстом. Наприклад, ланкова-орденоносиця носить прізвище Рибка, бо «заслужила» славу і достаток не важкою працею, а розпустою з начальством. Письменник так тлумачить її прізвище: «...доступна, варто було тільки її обняти, й уже прилинула б до тебе, затріпотіла б дрібно (бо ж недурно зветься – Рибка!)» [2, 206]. Її образ асоціюється з красунею Меланкою Мальованою, яка після смерті чоловіка «пустилася берега: хто б неї не попросив меду – нікому не відмовляла» [2, 24]. Ім'я Мелашка перекладається як «темна», «чорна», письменник вдається до влучного евфемізму-афоризму («пустилася берега»), щоб вказати на її легку поведінку; прізвище Мальованчук, очевидно, від приказки: «Гарна, як намальована», адже автор зазначає, що з неї можна було малювати святу Магдалену, а то й Мадонну, в якій художник міг би уособити жіночу красу. Прізвисько ж Мальована отримане нею через те, що «любила чорнити вугіллям брови і підмальовувати буряковим соком щоки» [2, 23–24].

Велемовне прізвище Франц Йосип отримав шкільний сторож Тимко Шинкар, бо, повернувшись із фронтів Першої світової війни, носив цісарські бакенбарди, розкішні вуса і довгими осінньо-зимовими вечорами з лицаркувато-парубочою гідністю оповідав про свої військові пригоди.

Секретар парторганізації, який дає Ключареві партійне доручення – розгребти могилку на цвинтарі січових стрільців, – наділений прізвищем Пиндилик, що походить від «пиндитися», «бундючитися», та зневажливо-зменшуваним іменем Афоня.

Характерно, що прізвища яничар-можновладців Р.Федорів найчастіше вживає без імен: Подолук, Пополудень, Непийвода, Василенко та інші. Прозорою є семантична наповнюваність і роль прізвища Ступа, даного прозаїком на позначення негідника і вбивці; не знаємо ні його імені, ні по батькові, хоча мимовільно згадуємо, як кажуть у народі: "Дурний, як ступа". З цим прізвищем найчастіше іронічно вжито апелятиви *товариш* або *оперуповноважений*: "...оперуповноважений *товариш* Ступа любив і вмів випивати" [2, 21]; "Я до тебе нині прилюдно, при чесному народі, *товаришу* Ступо, звертаюся" [2, 27].

Вдалі характеристично-оцінні апелятиви без онімів вживає автор для позначення більшовиків-енкаведистів: "...відповів мені тільки *молодик* у

сірому" [2, 350]; "Я міг простягнути руку й *сірий молодик* вивів би мене на безпечне місце" [2, 351]; "*Рудий енкавидист* був безтямний у своїй злості" [2, 50]. Прізвищами, вжитими без імен, наділено "районного начальника кадебе майора Василенка" та "людину теж із органів" [2, 433] Сергеева.

Автор роману надзвичайно влучно добирає і дає обґрунтування збірному апелятиву «*єфрейтори*», що узагальнює, типізує ревних місцевих службовців, "яким понашивали на погони по одній личці... Генерали, як водиться, далеко, полковники і майори теж неблизько, а *єфрейтор* завжди під рукою і завжди він послухний. Йому тільки пообіцяй ще одну личку" [2, 84].

Отже, Р.Федорів у романі "Єрусалим на горах" влучно добирає велемовні антропоніми й апелятиви, які найчастіше досить точно відбивають лінію поведінки персонажів, оскільки мають цікаву, інколи складну, а часом і незатемнену етимологію та семантику. Вдумливо підібрані імена, прізвища і прізвиська героїв роману глибоко символічні, бо стають на тільки допоміжним засобом характеристики дійових осіб, а й однією із досконалих індивідуально-стильових особливостей твору, що доповнюють і увиразнюють художньо змодельовану письменником історичну минувшину українського народу, його менталітет і високу духовність.

Література

1. Скрипник Л., Дзятківська Н. Власні імена людей. – К.: Наукова думка, 1986. – 308с.
2. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.

Yeremenko O.R. ANTHROPONYMS IN R. FEDOROV'S "JERUSALEM ON THE MOUNTAINS" NOVEL: SEMANTIC-FUNCTIONAL ASPECT / Sumy State Pedagogical University of a name A.S. Makarenko, Ukraine.

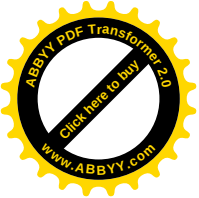
The article is devoted to the study of semantic-functional aspect of the anthroponyms usage in philosophical-historic novel "Jerusalem on the Hills" by R. Fedorov. The article highlights the mutual dependence of the character's behaviour and semantic filling of his name, patronymic, last name, nickname.

Key words: onym, appelative, anthroponym, semantic meaning.

ТОПОНІМІКА РОМАНУ «ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ» Р.ФЕДОРІВА

У статті досліджується топоніміка історіософського роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва, з'ясовується семантична наповнюваність та особливості функціонування топонімів.

Роман «Єрусалим на горах» Р.Федоріва – настільки синкретичне художнє полотно, що є багатющим матеріалом для досліджень не лише літературознавців, а й істориків, психологів, етнографів, географів, філософів, мовознавців.

Вжиті у романі топоніми – це своєрідна «печать віків», якою зафіксована етнічна приналежність землі, її історія, біль і радість людей, що проживали на ній. А ще ці назви свідчили, свідчать і віками свідчитимуть, що «тут ми були, тут ми жили, тут ми сіяли і жали, тут ми лягли кістьми і тут будемо перебувати, поки сонце» [4, 249].

Переважна більшість географічних об'єктів – поля і ліси, гори і низовини, річки й озера, острови і півострови, населені пункти (міста, села, хутори) – мають свої назви, присвоєні їм людьми. Наука, що вивчає ці назви, називається топонімікою (від гр. *topos* «місце», «місцевість» і *onoma*, *онута* «ім'я») [6, 3]. Топоніми – вдячний предмет для філологічних досліджень, бо виступають стійкою лексичною групою, що сприяє її фонетичній, морфологічній та етимолого-семантичній консервативності. Завдяки географічній народній термінології можна випрозорити окремі мовні, зокрема словотворчі процеси, а також з'ясувати, яку функцію в ідейно-художньому контексті авторського задуму виконують реально існуючі та створені письменницькою уявою назви.

У романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва простір, найчастіше означений топонімами (хоронімами, ойконімами, оронімами, гідронімами), виступає важливим жанротворчим чинником. Топоси, входячи у свідомість героїв (і читачів) твору, поглиблюють їх здатність пізнавати минуле, осмислювати сучасне, проектувати майбутнє.

Метою написання статті є дослідження топоніміки роману «Єрусалим на горах» Р.Федоріва, що допоможе забезпечити більш цілісний аналіз цього унікального твору.

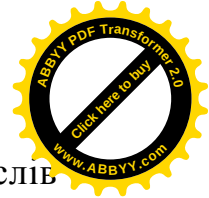
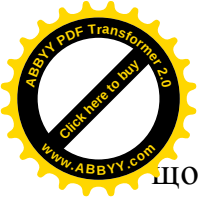
Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

- виокремити і згрупувати за розрядами вжиті у романі топоніми;
- з'ясувати їх семантичну наповнюваність та особливості функціонування у художньо-образній системі роману та історико-філософській концепції автора «Єрусалима на горах».

У контексті творчості Р.Федоріва цей історіософський роман магнетизував увагу літературознавців Ільницького М., Качкана В., Масляник О., Салиги Т., Сидоренка Б., Пагутяк Г., однак ніхто із дослідників не торкнувся непростой, але цікавої «топонімічної» проблеми.

Минуле рідного краю Р.Федорів реінкарнує крізь призму людських, часто трагічних доль. У центрі «всесвіту» роману – галицьке село Черчен і його жителі зі своїми тривогами, трагедіями, злетами та падіннями. Поблизу села у Страдчій долині височіє церква Святого Духа, у якій віднайдено стародавню фреску XVII століття...

У коротенькій анотації до свого твору прозаїк мав повне право стверджувати: «Цей роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність; цей роман про воскресіння душ наших,

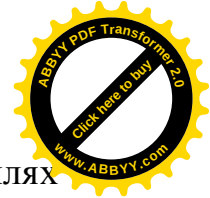
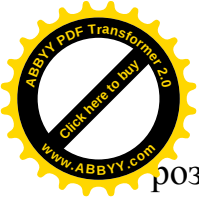

що прагнуть дійти до Єрусалиму» [4, 2]. Характерно, що останнє зі слів подано з малої літери. Очевидно, це не випадково. Певно, топонім *Єрусалим* в авторському переосмисленні набуває узагальнюючого змісту і переходить із розряду власних до загальних назв.

У «Релігієзнавчому словнику» дано таке трактування: Єрусалим – «образ описаного в Апокаліпсисі... «святого міста», у якому після страшного суду разом з Богом житимуть праведники» [3, 116], тобто це назва міста майбутнього блаженства і щастя, де не буде місця ненависті та злу. Письменник переосмислює цей біблійний образ, він прагне бачити земний Єрусалим в Україні, але водночас усвідомлює, що шлях до нього пролягає через Голгофу, місце найбільших страждань і своєрідного очищення. Р.Федорів, ідучи за достовірними фактами (події в Західній Україні після «золотого» вересня 1939 року), провадить своїх краян шляхом випробувань Ісуса Христа, переконуючи, що «в усі часи в нашій історії тривають і тривають Голгофи. І в наш час вона продовжується» [4, 484]. Продовжується, і не тільки в історії нації... У житті кожної людини «трапляються свої Голгофи – великі, трагічні, високі, менші й зовсім незначні горбики, не на всі Голгофи людина виносить свій хрест, інколи хрест людину розчавлює, іншого разу хрест залишається покинутим у підніжжя гори, й ніхто начебто не зауважує нашого хитрування. Буває, що свою Голгофу обходимо бічною стежкою» [4, 141–142]. Відновлену стародавню фреску в церкві Святого Духа люди теж нарекли «Голгофою», бо зображені на ній мученики за волю нагадували їм болючі сторінки минулого. Недарма старий Данилишин, побачивши давнє «мальовидло», вигукує: «Господи, чи ти знаєш, що їх усіх, розп'ятих, замерзлих, потоптаних, я бачив у сибірських снігах? Я їх упізнав» [4, 448]. Голгофа тих, хто загинув триста літ назад, пекла й пече душі нинішніх мучеників. «Голгофа наша триває» [4, 492], – устами хранителя Святого Духа Павла Ключара стверджує автор роману.

Таким чином, ойконім *Єрусалим* і хоронім *Голгофа* усимволізуються, набувають глибинного філософського змісту, спонукаючи читачів до роздумів. Конкретизуючи авторську концепцію, шлях українського народу крізь сиву далечінь до прийдешнього можна умовно означити топонімічною тріадою: *Україна – Голгофа – Єрусалим*.

Роман історіософської сутності «Єрусалим на горах» закінчується трагічно: Павла Ключара було оголошено божевільним і самовбивцею, звинувачено у руйнації фрески. Але переосмислений автором, наскрізний у творі образ-символ Єрусалиму створює оптимістичний настрій. Вивершуючи роман, прозаїк звертається до кожного з українців: «Хіба нам з тобою звикати до смертей, руїн і до наруги? Але ж бачиш: косять нас, розстрілюють. Топлять,

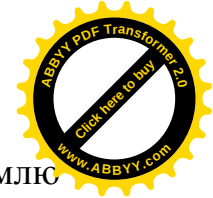
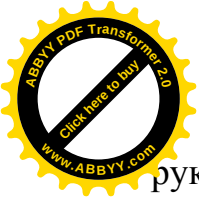

розпинають, вішають ... а ми сутні на цій землі ... ми вічні на цій землі. І шлях до Єрусалиму, що на горах, до висот і до волі, до духовного розкріпачення, іще не має кінця, іще треба до нього дійти» [4, 500–501].

Автор маркує просторовий континуум роману реальними хоронімами (назви країн, регіонів і територій, частин світу), як-от: *Польща* («...за Польщі вчився в гімназії» [4, 394], «...за два-три роки до того, як Гітлер ударив на Польщу» [4, 217]), *Японія* («В Японії, кажуть, люди пишуть і друкують переважно для себе» [4, 394]), *Америка* («...нині-завтра вибухне війна з Америкою і все переміниться» [4, 42]), *Галичина*, *Волинь*, *Карпатська Україна* («Коли напровесні тридцять дев'ятого року впала Карпатська Україна, то ціла Галичина й Волинь вбралися в жалобу» [4, 219]).

Більшість реальних хоронімів позбавлені емоційно-експресивного відтінку, тобто мають денотативне значення: «...шлях розгалужувався на *Тернопільщину*» [4, 73]; «*Підгір'я* було забудоване чи то шляхетськими замками чи замочками, чи то монастирськими стінами, чи то церковцями» [4, 102]; «Нема ніяких ознак того, що *Бойківщина* живе в достатку» [4, 132]. Однак окремі власні назви-денотати під вправним пером прозаїка набувають емоційно-експресивного забарвлення, тобто конотативного значення, оскільки символізують вільнолюбиве прагнення українців мати незалежну державу: у 1939 році «*Карпатська Україна* оголосила себе на цілий світ самостійною державою... держава, щоправда, була, як кулачок, без свого війська й без зброї, без усякої закордонної помочі – таке собі полум'я свічки, що засвітилося у *Хусті*» [4, 218]. Очевидно, з ідеологічних міркувань автор «Топонімічного словника-довідника Української РСР» (К.: Радянська школа, 1973. – 179 с.) М.Т.Янко не вніс до нього ойконім Хуст, однак у «Топонімічному словнику України» (– К.: Знання, 1998. – 432 с.) цей же автор відновлює справедливість і подає потрактування цієї назви [6, 377].

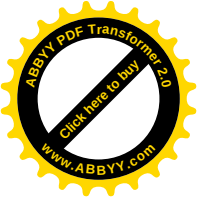
Хоронім *Сибір* теж позначений виразним конотативним значенням, він стає синонімом до слів «неволя», «чужина», «знущання», «смерть»: «...перестрілки, бої, смерті в полі та в криївках, пожежі, арешти, виселення в Сибір» [4, 278]; «...висилка в Сибір означає глумлення над твоєю душею, бо тебе виривали з коренем від землі, де ти народився, виривали від усього того минулого – сумного чи й радісного – від сусідів, добрих і не вельми, від татової й маминої могилок...» [4, 56]. Автор «Єрусалиму на горах» був очевидцем депортації своїх краян до Сибіру. Уболівання за долю безвинних знайомих, близьких вихлюпуються на сторінках роману низкою розпачливих риторичних запитань, що нагнітають відчуття безпорадності та страху людей перед несправедливістю і жорстокістю більшовицьких «єфрейторів»: «Світ насправду валився: із Горопах вивезли на Сибір родину Бойчуків, Василюка, Драгомирецького та ще кількох... Чи знали вони колись відпочинок? Чи з їхніх

рук сходили мозолі? Чи не косили, не орали власноручно й чи не кидали землі в ріллю? Хіба це вина? То за що їх карати, виселяти на чужину?» [4, 269] або «Гафію з дітьми, геть чисто здерев'янілих та онімілих, забрали з собою до району, а звідти відправили в Сибір. Чи доїхали вони до Сибіру, чи згинули в дорозі – хто про це розкаже?» [4, 295].

Реальний хоронім *Опілля* (територія, вільна від лісу), що означає місцевість на Подільській височині, є найбільш частотно вживаним у романі. Він функціонує як слово-денотат, яке у відповідних контекстах теж набуває конотативного значення: «рідний край», «мила сторона», «рай». «Що розуміємо під Опіллям: певну територію, кілька районів Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей?» – запитував реставратор Бережан у свого вчителя Петра Степановича Грицяя, який лаконічно відповів, що «то рай для художника» [4, 72]. Однак більш точно відповідає на це питання пенсіонер, любитель старовини Данило Вербень: Опілля – «твоя рідна земля – це водночас і рай, і пекло, і ти мусиш пережити, перейти всі пекельні кола, які вистраждовує твоя земля, і маєш зазнати щастя від її ж добра» [4, 72]. Так поступово, крок за кроком, автор, влучно вживаючи й трактуючи топоніми, викристалізовує власну історіософську концепцію: доля кожної окремої людини обов'язково співвідноситься з минулим, сучасним і майбутнім рідної землі. Топоніми – ніби невидимі нитки, що єднають душі нині сущих із духом далеких предків і промовляють у вічність.

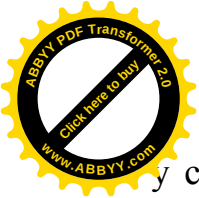
Просторові реалії роману позначені ойконімами – назвами населених пунктів (міст, селищ, сіл), як-от: *Київ, Москва* [4, 443], *Космач, Дземборня, Седнів, Чернігів* [4, 72], *Коломия* [4, 18], *Брюховичі* [4, 4], *Моринці, Кирилівка* [4, 48], *Болехів* [4, 152]. Серед ойконімів найбільш частотно вживаний *Львів*: «Я слухав того чоловіка зі Львова» [4, 271]; «Червона армія вступила у Львів» [4, 271]; «...німак у сорок першому зайняв Львів» [4, 37]; «Я уявив осінню мокру ніч, темні, як ущелини, вулиці Львова» [4, 39]. Зустрічається у тексті онім м.*Надвірна*, розташованого «на правому березі річки Бистриці-Надвірнянської, за 38 км від Івано-Франківська» – назва його походить від слів «над двором», тобто біля панського маєтку-замку [2, 400]; згадується і с.*Городниця*, що утворене від давньоруського «город», «огорожа», тобто укріплення з частоколу чи зрубів: «...є таке місце, мною дуже улюблене, за селом Городницею» [4, 83]; і стародавній *Галич*, куди історик Ключар возив своїх школярів. Характерно, що Р.Федорів добирає такі реальні ойконіми, у яких відбувалися найважливіші історичні події, що надає подіям, відтворюваним у романі, більшої достовірності. Так, наприклад, поблизу Надвірної «збереглися залишки давньоруського городища з руїнами укріплень та курганами» [2, 400], а поблизу Галича, здавна заселеного слов'янськими племенами, «збереглися залишки п'яти рядів могутніх фортечних валів, що досягають висоти близько 25 м» [2, 134].

Окремі конкретно-реальні топоніми зазнають у романі авторської трансформації. На Івано-Франківщині і нині є села Черник, Чернів (Надвірнянський р-н); Черняшин, Чернелиня (Городенківський р-н). Відоме й село Черче, розташоване за п'ять кілометрів від районного центра Рогатина. У 30-і роки відомий поет Б.Лепкий приїздив у Черче, де можна було і відпочити, і підлікуватися грязями. Р.Федорів трохи видозмінює реальний ойконім, додавши до нього кінцеву літеру – н: «це маленька фортеця, що стерегла *Черчен* протягом століть» [4, 80]; «*Черчен* я побачив аж у полудне» [4, 79]; «...ми поїхали до *Черчена*» [4, 71]. Як стверджують географи, назва села Черче походить від чернечого поля, що належало монастирю [2, 441]. Іншу версію походження назви села подає автор роману. Користуючись можливостями «химерної» прози, письменник змальовує події сльотавої осені 1648 року, коли війська Б.Хмельницького, відступаючи, покидали Галичину. Острівцем спротиву шляхтичам стала церква Святого Духа. Перед ватажком повстанців – нелегкий вибір: померти героями чи залишитися рабами на своїй землі, аби продовжити рід. І тоді ігумен Данило звертається до поляків з єдиною вимогою: не зачіпати жінок і дітей. Шляхтич Януш Черченський, подивований мужністю оборонців Святого Духа, задовольнив цю вимогу. Так виник відантропонімічний ойконім – Черче (порівняймо: назва міста Жовква на Львівщині походить від приналежності його польським магнатам. Це місто, до речі, теж згадано в романі: «...книжки, про які тепер кажуть, що вони художні, видання отців Василіан із Жовкви» [4, 191]).

Трохи видозмінена у романі й назва села Братківці, що на Івано-Франківщині, звідки родом Р.Федорів. У тексті «Єрусалиму на горах» фігурує ойконім *Братишани*, який не зафіксований у двадцятишеститомній енциклопедії «Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська обл.» (– К.: Інститут історії АН УРСР, 1971. – 639 с.). Співзвучні, але не ідентифікуються назви реальних географічних об'єктів: Лисиничі – село в Пустомитівському районі Львівщини; Лисовичі, Лисяничі – такі населені пункти є в Стрийському районі, що на Львівщині. Виокремлені ойконіми, як і назва, що вжита у романі Р.Федоріва, – *Лисичани*, утворилися за видами тварин (порівняймо: вершина Кобила, річка Щучна, села Ведмеже, Вовчове, Волівка, Жеребецьке).

Ойконім *Горопахи* не знаходимо у «Топонімічному словнику України» [6], тому припускаємо, що це авторське новоутворення, що має виразний емоційний відтінок, оскільки походить від лексеми «горе» та продуктивного суфікса -ах (співзвучного з розпачливим вигуком), що означає носія певної ознаки. Семантика ойконіма увиразнюється художньо модельованими подіями, що відбувалися у Горопахх після 1939 року, коли

у селі запровадили порядки більшовики, очолювані енкаведистом-вбивцею з велемовним прізвиськом Ступа.

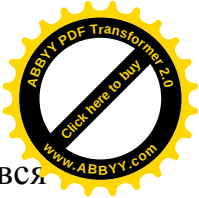
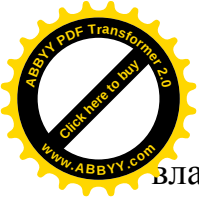
Автор позначає подієву канву тексту оронімами (назви хребтів, гір, долин, ярів, впадин, ущелин), наприклад: Карпати («...першими вдарили в спину таки чехи, за ними польський маршалок Ридз-Смігли теж двинув у *Карпати* своє військо» [4, 218]; Чортова гора («...мені баглося розповісти про *Чортову гору*» [4, 191]; Дуклянський хребет («...Роман наклав головою в *Карпатах* на *Дуклянському хребті*» [4, 151]; *Заруб* – «місце над Унявою-рікою, бо ковбури там глибокі й зручні для купання» [4, 266].

Семантико-етимологічне потрактування назви Страдча // Стратча долина прозаїк виводить із лексичного значення іменників «страждання» і «страта». Обидва тлумачення письменник вважає цілком прийнятними, бо в цій долині людей і страчували, і змушували страждати. У назві «Страдча» «скиглись страждання», у слові «Стратча» є «літера «т» схожа на шибеницю, і чується у цьому слові страта» [4, 89]. Автор медитує над семантичним розщепленням ороніма і приймає обидва варіанти конотативних (додаткових) значень: «Хтось страждає? Хтось когось страчує? Яка різниця – біль один; я приймаю обидва наймення, однаково болить і страта, і терпіння» [4, 89].

Подієві й просторові реалії роману Р.Федоріва конкретизують і підсилюють вжиті автором гідроніми (назви річок, джерел, водоспадів, потоків, океанів, морів тощо). Етимологію назви річки Дністер більшість дослідників виводить зі сполучення двох апелятивів – *дон* + *стрий*. «У своїй нижній течії річка мала назву *Дон* у значенні «вода», а у верхній – *Стрий*, що означає «швидкий» [6, 121]. Подібне етимологічно-експресивне потрактування персоніфікованому образу річки подає Р.Федорів у своєму творі: «*Дністер* нічого не бачить, бо в нього скаламучені, здичавілі очі» [4, 85] (очевидно, йдеться про верхню течію). Від слів «бистрик, бистрий потік» утворено і назву річки Бистриця, від якої походить ойконім Бистричани. Так само гідронім Коноплянка співвідноситься з однойменним населеним пунктом, порівняймо: «...бандерівська боївка, засівши в лозах над *Бистрицею* (гідронім – О.Є.), під самим райцентром (ойконім – відсутній, але вгадується – Бистричани – О.Є.) уважайте, висікла кулеметами наших товаришів, що трьома возами поверталися пізно ввечері з *Коноплянок* (назва села – О.Є.)» [4, 35].

Злегка видозмінює романіст реальний гідронім Унава, що означає «чиста, прозора, не вкрита заростями» [6, 366]. У тексті цей гідронім цілком впізнаваний: «...рубають головасті верби, що, мабуть, століттями жили над річкою нашою *Унявою*» [4, 321].

Гідронім Збруч виступає у романі символом-межею між Західною і Східною («совітською») Україною: «...немало дискутували про землю і про

зладу, про ту Україну, що починалася за *Збручем* [4, 37]; «Роман признався мені, що його збираються перекинути через *Збруч*» [4, 268].

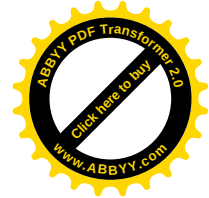
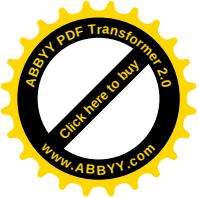
Автор вживає реальний гідронім *Золота Липа* («ліва притока Дністра, що тече Подільською височиною» [1, 55]), але трактує його назву крізь призму народної етимології, тоді як науковці вказують на наявність у гідронімі «елемента -па, який є не суфіксом, а самостійним словом, що засвідчено в балтійських мовах: означає «річка» [6, 208]. У тексті роману подано таку інтерпретацію: «...мені здається, що липа живе в долині від сотворення світу, ще, приміром, не текла тут поруч річка, а коли потекла, то на честь старого дерева назвали її Липою» [4, 87]. Така авторська версія, безумовно, має право на існування, бо ж топоніми утворюються та розрізняються і за ознаками природи, зокрема і за видами рослин – м.Дубно, с.Березівка, р.Рогозянка тощо.

У романі наявна згадка й про ліву притоку Дністра річку Смотрич, назва якої, можливо, походить від охоронної споруди, звідки попереджали про наближення ворогів. Один із героїв роману Р.Федоріва реставратор Василь Бережан із вдячністю згадував своє перше кохання – Наталену, яка мала незвичайний дар: «передавати зачарування, заражувати тайною» [4, 470]. Вдивляючись у лівину течію Смотрича із Турецького мосту, що у Кам'янці-Подільському, дівчина побачила на дні козака, який лежав, підклавши під голову камінь, і вигукнула: «То Василюку, ... Юрасько Хмельниченко лежить... той Юрасько, що його турки, кинувши з цього моста, втопили» [4, 469].

Письменник, залюблений у рідний край, добре обізнаний із його легендами й переказами, маркує простір України у своєму романі реальними, часом видозміненими, але впізнаваними, інколи й авторськими топонімами, що виступають своєрідними карбами землі та скарбами пам'яті народу, єднають воєдино «і мертвих, і живих, і ненарождених...» Земля, як стверджує Р.Федорів, «не безіменна, все, що є на ній, має ім'я, його тільки треба знати» [4, 188], бо кожна назва – «це немовби печатка на вічне наше користування» [4, 194]. Знати, щоб любити і берегти, адже, як слушно зазначив Д.Білоус у вірші «Не цурайся свого роду» :

У назвах міст і сіл – слова,
В яких щось рідне, таємниче,
В них голос предків ожива
Й сьогодні в рідний край нас кличе.

Читай і думай, друже мій,
І не цурайся свого роду.
Земля – це книга, у якій –
Історія твого народу.

Література

1. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / О.М.Маринич та ін. – К.: Українська Радянська Енциклопедія, 1990. – Т.2: 3-0. – 480 с.
2. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Івано-Франківська область. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1971. – 639 с.
3. Релігієзнавчий словник / А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
4. Федорів Р. Єрусалим на горах. Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.
5. Янко М. Топонімічний словник-довідник Української РСР. – К. : Радянська школа, 1973. – 179 с.
6. Янко М. Топонімічний словник України. – К.: Знання, 1998. – 429 с.

«НАША ЗЕМЛЯ ХРЕЩЕНА ДАВНІМИ ІМЕНАМИ...» (ХУДОЖНЬО-ЗОБРАЖАЛЬНІ ФУНКЦІЇ МІКРОТОПОНІМІВ У РОМАНІ «ЄРУСАЛИМ НА ГОРАХ» Р.ФЕДОРІВА)

У статті систематизовано мікротопоніми, вжиті в романі «Єрусалим на горах» Р.Федоріва, з'ясовано їх значення, походження та функції в художньо-образній системі твору та історико-філософській концепції автора.

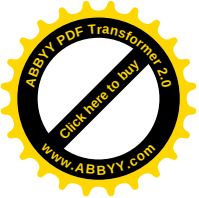
Ключові слова: мікроойконім, мікрохоронім, мікрооронім, апелятив, антропонім.

Роман «Єрусалим на горах» Р.Федоріва – це болюча сповідь небайдужого свідка й учасника художньо відтворюваних подій на Західній Україні; це сповнена страждання, але й гордості розповідь про шлях України через Голгофу до Єрусалиму; це Голгофа самого письменника... А ще – цей роман уявляється мені бурхливим гірським джерелом з холодною водою, яку п'єш, але не можеш втолити спрагу, тому припадаєш знову і відчуваєш, як підживлюються почуття, розум, бажання працювати.

Часом видається, що «Єрусалим на горах» має якусь магічну силу, бо, вкотре перечитуючи текст (за яким написано вже 6 статей), знову виокремлюєш важливу і цікаву проблему, від якої «відбруньковуються» інші. Авторка цієї статті вже зверталася до проблеми семантичної наповнюваності та особливостей функціонування топонімів у романі. У ході роботи виникла необхідність з'ясувати художньо-зображальні функції мікротопонімів, що й стало метою нашого дослідження.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

- систематизувати вжиті в романі мікротопоніми;
- з'ясувати їх значення, походження та функції в художньо-образній системі твору та історико-філософській концепції автора «Єрусалиму на горах».

Історіософський роман «Єрусалим на горах» неодноразово привертав увагу літературознавців Ільницького М., Качкана В., Масляник О., Салиги Т., Сидоренка Б., Пагутяк Г., однак жоден із них не торкався проблеми мікротопонімів.

Мікротопонім – власне ім'я (частіше) природного фізико-географічного об'єкта, (рідше) створеного людиною, що має вузьку сферу вживання: функціонує тільки у межах мікротериторії, відоме вузькому колу людей, які живуть поблизу мікрооб'єкта [1, 86]. До мікротопонімів відносяться мікрогідроніми (назви природних чи створених людиною водних об'єктів), мікроойконіми (назви населених пунктів), мікроороніми (назви хребтів, гір, впадин, долин, ярів, ущелин), мікрохороніми (назви місцевостей), мікроспоруди (наприклад, назви криниць, мостів, будок, кордонів тощо).

За походженням мікротопоніми, вжиті в романі «Єрусалим на горах», можна умовно поділити на три групи:

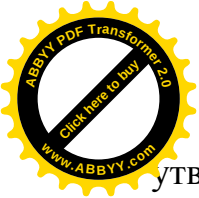
1. Відапелятивні оніми, що утворилися від загальних назв (апелятивів), наприклад, назва поля *Вдовині помірки* походить від апелятива «вдова»; *Козацька могила* – від апелятива «козак»; мікрооронім *Ксьондзів окіп* – від загального іменника «ксьондз»; *Чортова гора* тощо.

2. Окрему групу становлять відантропонімічні назви, тобто ті мікротопоніми, що утворені від власних назв людей. Наприклад, назва села *Черчен* походить від прізвища шляхтича Черченського; урочище *Дмитрова покута* – від антропоніма Дмитро; пагорб *Петрів хрест* названо на честь убитого громом Петра Ориня.

3. До третьої групи відносимо ті мікротопоніми, що дійшли до нас із сивої давнини і часто пов'язані з історичними подіями, найменуваннями родів та древніх народів. Автор «Єрусалиму на горах» вживає такі мікротопоніми: мікроороніми – ярки *Татарщина*, пагорб *Вартовня*, сідловини *Билень*, *Андріївтік*, *Дуб Перуна*; мікрохоронім – *Страдча // Стратча долина*; мікроспоруди – *Турецький міст* (у Кам'янці-Подільському), *церква Святого Духа* тощо.

Однак чіткої демаркаційної лінії між означеними групами немає, а межі кожної з них досить умовні, але така класифікація дасть можливість розглянути мікротопоніміку роману в певній логічній послідовності.

Р.Федорів часто вдається до прийому етимологізації онімів, надає їм додаткового (конотативного) значення, що сприяє глибшій експресивності та інформативності тексту. Прозаїк неодноразово нагадує, що наша земля «не безіменна, все, що є на ній, має ім'я, його тільки треба знати» [2, 188]. Герой роману, любитель старовини, пенсіонер Данило Вербень в одному зі своїх альбомів «вимережав стовпцями топоніміку з навколишніх околиць: усі оті язичницькі Бабища, Раїни, Требища, Могилки, Чортові гори, Золоті й Мідні токи, Холерні горби, Страдчі долини» [2, 188]. Він добре розуміє, що ці назви

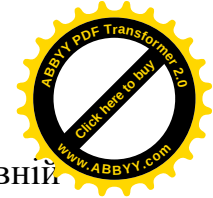
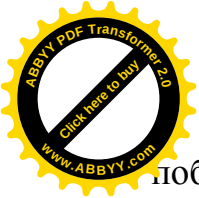

утверджують зв'язок поколінь минулих і прийдешніх, допомагають заглянути у сиву давнину, вчать любити і берегти довкілля.

Вжиті автором мікротопоніми змушують читача думати, «збагатитися і помудріти» [2, 189], шукати і знаходити відповіді на поставлені запитання. Чому, приміром, поле, що раніше називалося *Вдовині помірки*, було перейменоване на чекіста Решетилова? Чому полям, що мали свої імена, у період радянської влади було присвоєно номери? Прозаїк переконує, що мікротопоніми пов'язані з долею людей, які проживали, живуть і будуть жити на ній. Поле мало імено «Вдовині помірки», бо добропорядна сільська громада завжди пам'ятала про обездолених вдів і наділяла «по черзі тій чи іншій жінці якийсь морг поля» [2, 195]. Але прийшов інший час – і за радянської влади з ідеологічних міркувань можновладці-«єфрейтори» назвали його іменем чекіста Решетилова, який упав у бою з бандерівцями. Реставратор Василь Бережан слушно стверджує: «...перейменовували для того, щоб люди забули про те, що колись громада була «великим чоловіком» і мала Бога в серці» [2, 195]. Знищуючи назви, запопадливі службісти намагалися нівелювати і пам'ять людську. Але подібні перейменування і «нумера» на дерев'яних табличках, що мали замінити колишні назви полів, нагадували людям «нумерованих в'язнів у таборах» [2, 194], а ще – депортації, руйнування, смерть, що прийшли в Західну Україну разом із «визволителями» «золотого вересня» 1939 року. Час усе розставляє на свої місця... Пам'ять народу тривка і зберігає імення землі всупереч масовим перейменуванням, особливо популярним у час панування тоталітарної більшовицької системи.

На полі, що називалося «Ксьондзів окіп», Гафія Кукурудз нишком поховала молодого повстанця Зеника. Носила таємницю в серці десятки літ, бо знала, що загрожує родичам бандерівця. І тільки в час «хрущовської відлиги» зважилася принести сумну звістку рідним юнака. Могилку Зеника Гафія не знайшла, бо «роки, як вода, все змили» [2, 168]. Життя і смерть хлопця поєдналися з родючим безкраїм полем, якому приїхали поклонитися рідні: «Тато запалили тоненьку свічку й встромили її поміж груддя жовтої глини; свічка горіла рівно, тихо, лише один раз полумінь хитнувся вправо: може, то вітер із лісу...може, давня куля свиснула...може, мама зітхнули...може, Зеникова душа дихнула на свічку й дала нам знати: я єсьм тут» [2, 169]. Ксьондзів окіп для рідних повстанця стає Зениковим полем-могилою. «Може, він для цього жив, для того й боровся і задля цього загинув, щоб злитися з цим полем. Адже це поле – Україна» [2, 169], – з тугою промовляє мати.

Історія наша закодована в найменнях. Береже її й хоронім *Опілля* (місцевість, вільна від лісу), де у Страдчій долині височіє Козацька могила, а на ній вічний вартовий – присадкуватий, грубо обтесаний хрест із дуба. Тут,

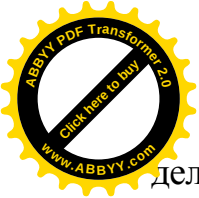
поблизу церкви Святого Духа, поховані її оборонці, які загинули в нерівній боротьбі з польсько-шляхетськими військами 1948 року. А поруч – цвинтар, де 1919 року навіки упокоїлися стрільці УПА...

Окремі мікротопоніми, вжиті в романі Р.Федоріва, цілком реальні, наприклад, Чортова гора. Письменник зазначає, що на ній «ростуть трави, яких давним-давно нема на навколишніх луках, і лише на горі вони збереглися з-перед тисячоліття» [2, 191]. У достовірності цього авторка статті переконалася особисто, коли ранньою весною 2004 року побувала на Чортовій горі (поблизу Рогатина, що на Івано-Франківщині) і на власні очі побачила біло-жовте квітуче різнотрав'я, а серед нього – розкішні анемони, занесені до Червоної книги України. Немало подивувала і легенда про Чортову гору, розказана місцевим жителем Володимиром Овсянецьким (1953 р.н., уродженець м.Ходорова, що на Львівщині): «З незапам'ятних часів стояла у Рогатині невелика церква, на одній половині брами якої художник зобразив святого Миколая, що завжди допомагав людям, а на другій – чорта, що чинив шкоду прихожанам. Люди вирішили зняти і спалити частину брами із зображенням нечистого, тому чорти вночі накопали на полі землі та почали нести її, щоб засипати нею Рогатин. Але не донесли, бо заспівали треті півні і нечиста сила, висипавши землю поблизу містечка, зникла. На полі, звідки чорти брали землю, утворився глибокий яр, а поблизу Рогатина виросла гора, яку люди нарекли Чортовою».

Отже, походження відапелятивних мікротопонімів (Вдовині помірки, Козацька могила, Ксьондзів окіп, Чортова гора) трактується автором на основі семантичного зв'язку з назвами певних об'єктів. Прозаїк вживає мікротопоніми, ставлячи їх у залежність від минулого краю, маркуючи ними часопросторовий континуум роману, надаючи переконливої достовірності зображуваним подіям.

Мікротопоніми, утворені від антропонімів, зберегли чимало імен і прізвищ людей, які часом дають вдячний матеріал для історичної ономастики і можуть стати в нагоді при вивченні історії заселення. Саме тоді важливо випрозорити етимологію та семантику назви географічного об'єкта, співвідносячи їх із тими реальними обставинами, що покликали мікротопонім до життя.

Велемовною назвою *Дмитрова покута* нарікає автор «Єрусалима на горах» урочище поблизу Черчена, де стояла напівзруйнована церковця. Сільський газда Дмитро сам наклав на себе нелегкий обов'язок сповняти все життя покуту. Який гріх став спонукою до каяття, не знав ніхто з односельчан. Таємниця гріха зійшла з ним у могилу, але покута лишилася, бо серед власного поля все життя власноруч будував Гараздюк церковцю: сам возив каміння, мурував товсті стіни, кував двері і ґрати, увінчав хрестом єдину баню, виклав підлогу шліфованими плитами... Знайшов і маляра, який мав прикрасити церкву образами... А повісивши на стіну перший образ Святого Миколая, старий Дмитро довго і щиро молився. Поштиві й

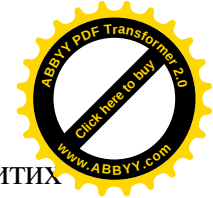
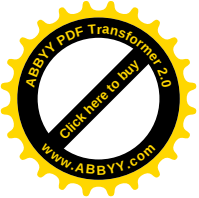
делікатні односельці не допитувалися про скоєний ним гріх, але «стали допитуватися «перші совіти» [2, 371]. Автор зіставляє мудру народну мораль і нищість «визволителів». Незабаром родину Гараздюків було вивезено в Казахстан. А церква стояла серед полів, нагадуючи «про гріхи людські, про покаєння, і про Дмитра Гараздюка, який колись жив серед нас, орав і засівав поле» [2, 371]. Однак темної ночі (сакральний час, коли оживає нечисть!) «наїхали з району комсомольці: лупали стіни й викорчувували з долівки кам'яні плити. Що не здолали ломами, кирками й сокирами – те віддали вогневі» [2, 371]. Письменник персоніфікує Божу обитель: «Церковця корчилася в полум'ї цілий досвіток і цілий день» [2, 371]. З того часу хтось вечорами запалює у зруйнованій святині свічку, що кличе душу Дмитра «на вистраждане й покутне місце», що нагадує людям про їхні гріхи, каяття і духовне очищення. Ясний племінець свічки освітлює руїни церковці, розлоге поле, а головне – душі людські, сповнюючи їх теплом, вдячністю і пам'яттю про тих, хто уже відійшов за життєвий пруг...

Відантропонімічний мікрооронім *Петрів хрест* теж має незатемнену етимологію: стояв на пагорбі колись тесаний із дуба, «мовби аж обвуглений від часу й дощів» [2, 316] хрест, вкопаний на тому місці, де вбито громом місцевого газду Петра Ориня.

Події, художньо змодельовані в романі, відбуваються в селі Черчен. Конкретно-реальний ойконім – село Черче, що розташоване за 5 км від районного центра Рогатина, зазнає незначної авторської трансформації. Топонімісти стверджують, що назва мікроойконіма Черче походить від поля, що належало монастирю, тобто чернечого [3, 441]. Р.Федорів подає в романі іншу версію: назва села походить від прізвища шляхтича Черченського, який був захоплений мужністю оборонців церкви Святого Духа і задовольнив їхню вимогу – залишити живими жінок і дітей, що згодом заснували поселення.

Отже, відантропонімічні мікротопоніми (Дмитрова покута, Петрів хрест, Черче) автор «наділяє» індивідуальною історичною долею, що тісно пов'язана з життям людей.

Цікаво, що мікротопоніми, якими інкрустований текст роману, найчастіше складаються з іменника і прикметника, як-от: мікроороніми – Монастирський ліс, Кам'яне поле, Страдча долина, Чортова гора, Ксьондзів луг; мікрогідроніми – Золота Липа, Гнила Липа та інші. Деякі з таких мікротопонімів з плином часу втратили іменникову складову і перейшли до розряду субстантивованих: Закривавлена (дорога), Боярське (поле). Ці назви первісно були прикметниками-означеннями при загальних іменниках, але із конкретної ситуації було зрозуміло, про який географічний об'єкт іде мова й без називання іменникової частини, тому вона вийшла із вжитку, а її прикметникова складова субстантивувалася (перейшла до розряду іменників).

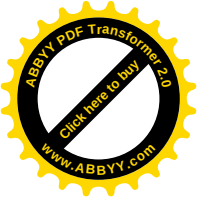
Автор здебільшого намагається пояснити походження вжитих мікротопонімів, висуває власні версії, часом спирається на народну етимологію. Приміром, прозаїк припускає, що назва горба «Замок князя Рога» походить від оборонної споруди, бо й досі можна помітити, що його оточують три нитки валів» [2, 247]. Міркуючи над назвою долини – Страдча чи Стратча, – письменник приймає і обґрунтовує кожну з них, адже тут і страждали, і страчували наших предків, які боронили честь, волю й Україну. Окремі мікротопоніми із затемненою етимологією автор не пояснює, як-от: «Андріїв тік», «Билень», «Дуб Перуна», «Татарщина» та інші. Можливо, походять вони із давньоруської і староукраїнської епох, адже історія наша, як зазначає Р.Федорів, «не тільки в древнесховищах», вона «закодована в могилах, у камінні, у кожній бадиліні, земля ціла, немов велетенський мозок, нічого не забула» [2, 248].

Цілком очевидно, що прозаїк, уродженець Івано-Франківської області, неодноразово бував у селі Черче, на Чортовій горі, у церкві Святого Духа, що в Рогатині. З цієї одноверхої дерев'яної церкви, побудованої без жодного цвяха у 1598 р. (датується за написом в інтер'єрі на північній стіні центрального зрубу), була викрадена у ясир Анастасія Лісовська, яка стала могутньою султаншею Османської імперії Роксоланою.

Основна сюжетна лінія роману Р.Федоріва пов'язана з віднайденням і відновленням фрески в церкві Святого Духа. Вірогідно, що творчим імпульсом до написання «Єрусалиму на горах» була реставрація (1980-1983) п'ятирусного ренесансно-барокового іконостасу, створеного в 1650 р. на замовлення і коштом Рогатинського братства. На дерев'яній таблиці перед входом на церковне подвір'я зазначено, що церква Святого Духа та її іконостас належить до кола найвизначніших пам'яток давньоукраїнської дерев'яної архітектури та монументально-декоративного мистецтва. З 1983 р. у споруді діє експозиція галицького іконопису, скульптури і різьби XVI – XIX століть. Поблизу церкви справді знаходиться старовинний цвинтар, про який неодноразово згадується і в романі Р.Федоріва.

Чому реально-конкретний мікротопонім – церкву – названо іменем Святого Духа? Чому автор «Єрусалиму на горах» обирає саме її центром всесвіту свого роману? Спробуємо відповісти на ці запитання.

Святе – це категорія релігійної свідомості, що «характеризує віру в найвищу визначеність цінностей у їх трансцендентному вимірі – як абсолютну довершеність і передвічну благодатність» [4, 297]. Отже, святе – це божественне, а звідси – «святість» і «священне», тобто наділеність благодаттю. Німецький теолог і релігієзнавець Р.Отто визначає «святе» як «зовсім інше» щодо профанного, як божественне, зустріч з яким викликає у віруючого почуття благоговіння і жаху.

У філософському потрактуванні «дух» – це «самосвідомість людини як суб'єкта пізнання, волі і дії. Поняття не просто психологічне (сукупність функцій свідомості), а й суспільно-історичне: дух як здатність до цілепокладання і перетворювальної діяльності, продукт становлення і розвитку людини, її суспільної практики» [4, 100]. За релігійними уявленнями, дух – це безплотна істота, «надприродна сутність з властивою їй функцією впливу на стани людини, природні явища і сфери» [4, 100]. Таким чином, Святий Дух – це Божий Дух, у християнстві – третя особа (іпостась) Божеств (зображається у вигляді голуба). За Біблією, той, на кого зійде Святий Дух, «отримує інше серце». За уявленнями віруючих, Святий Дух має здатність наділяти людину даром пророкування та відпущення гріхів.

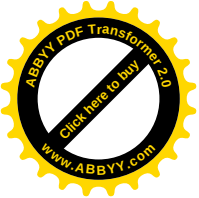
Саме таким незвичайним даром володіє в романі Р.Федоріва художник-реставратор Василь Бережан, який через страх, душевне сум'яття, розуміння власної нікчемності, переосмисливши пройдений відтинок життєвого шляху, врешті-решт очищається й оновлюється духовно. Жителі довколишніх сіл вбачають у ньому Святого, котрий збирає у торбу і відпускає людські гріхи...

Однак Бережан, як і кожна людина, небезгрішний. Відновлюючи в церкві Святого Духа диво-фреску – Голгофу свого краю, він знімає нашарування з власної душі, позбувається «маски», «потворного горба», що з'являлися в ті миті, коли кривив душею і всупереч власним переконанням змушений був пристосовуватися, бо цього вимагали жорстокі життєві реалії, бо інакше чекала б фізична розправа. Автор роману вкладає в уста художника-реставратора найсокровенніші, найболючіші запитання, що, безсумнівно, терзали і його душу: «Хочете кинути в мене каменем, звинуватити, що довгі роки блукав по світу з горбом, не помічаючи ні його потворності, ні не відчуючи його тягару?

Хто перший хоче кинути?

Ти? Він? Вони?» [2, 115].

І тут же звучить засторога-прохання, щоб кожен зазирнув у власну душу... На перспективу читацького доосмислення залишає письменник проблему «згорбатілих душ», але його герой зі «зсинцьованою душею» та «зсинцьованим тілом», подолавши власну Голгофу, сягає вершин духовності. Як і на древнього ізографа з нижніх світів, який триста літ тому силою свого таланту, не лякаючись заборон, змалював на стіні церкви трьох мучеників – захисників волі рідного краю, так і на Бережана сходить Святий Дух... Навіть після фізичної розправи він продовжує роботу над відновленням стародавнього мальовидла, бо розуміє, що сотні, тисячі українців скинуть полуду з очей, з подивуванням, благоговінням і жахом споглядаючи Голгофу свого народу. І тоді оживуть у вдячній пам'яті людській мужні оборонці Святого Духа, повстанці ОУН і УПА, невинно убієнні у 1932–1933 рр., замордовані по Сибірах і Соловках...

Але «єфрейтори» боялися людської прощі до церкви Святого Духа – фреску було знищено, а її хранителя, поета й історика Павла Ключара, вбито. Перед Бережаном постала понівечена церковна стіна, покряяна карбами, – і він заплакав: «...був це плач і за Павлом, і за фрескою, і за своєю цілолітньою роботою, і був це плач за тими людьми, які жили на стіні, над їхньою мукою, смертею і їхнім криком» [2, 500]. І раптом знову постав перед ним старець-ізограф у білій одежі. Він промовив слова, що цілющими краплинами роси відживили душу митця: «...ти маєш перед собою чисту стіну, маєш пензель, маєш талант, а мучеників у твоєму верхньому світі на нашій землі для нової Голгофи вистачає. Ти чуєш їх біль і крик? Твоє призначення – їх чути. Амінь» [2, 501].

Таким чином, назва церкви – Святий Дух – набуває оновленого, глибинного, не тільки релігійно-філософського, а й національного звучання, бо символізує духовне самовдосконалення, національну самосвідомість і пам'ять, бо спонукає йти шляхом «до Єрусалиму, що на горах, до висот і до волі...» [4, 501].

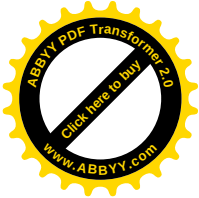
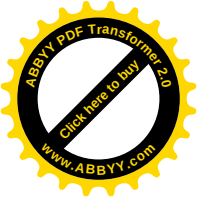
Оздобивши текст роману мікротопонімами, Р.Федорів маркує простір подій змістовно наповненими об'єктами, репрезентантами українського світу, що увиразнюють авторську історіософську концепцію національного буття, виступають історико-географічним і духовним реліктом. Мікротопоніми, вжиті в романі «Єрусалим на горах», – це своєрідна «печать віків», скарбниця національної пам'яті, бо «воістину історія наша закодована, в самій землі» [2, 249].

Література

1. Подольская Н. Словарь русской ономастической терминологии. – М.: Наука, 1978. – 198 с.
2. Федорів Р. Єрусалим на горах. Роман. – Львів: Червона калина, 1993. – 501с.
3. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Івано-Франківська область. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1971. – 639 с.
4. Релігієзнавчий словник / А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

Yeremenko O.R. Microtoponims of the novel by R.Phedorof «Yerusalem on the mauntains» have been systematized, their meaning origin and functions in the artistic-figurative system of the novel and the historical-philosophical conception of the author have investigated.

Key words: *micro-oikonym, micro-choronim, micro-oronim, apeliatyv, antroponim.*

“ЦЕ РОМАН ПРО КОЖНОГО З НАС, ПРО НАШІ СТРАЖДАННЯ, ПРО НАШУ ЗЕМЛЮ, ЇЇ МИНУЛЕ Й СУЧАСНІСТЬ”

Урок перший

(матеріали до бінарного уроку позакласного читання у 10 класі за романом “Єрусалим на горах” Р. Федоріва)

Мета:

- навчальна: з’ясувати авторську історіософську концепцію бачення минулого України, висвітлити проблематику, ідейну сутність та виокремити типи характеротворення роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва;
- розвиваюча: розвивати вміння і навички логічно мислити, зіставляти й аналізувати історичні факти, художньо змодельовані у романі;
- виховна: виховувати любов і повагу до минулого та історико-культурних надбань рідного народу.

ПЛАН

1. Символічність назви, художньо-філософський зміст, ідейна сутність, проблематика роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва.
2. Типи характеротворення. Ім’я літературного героя як характеротворчий засіб.

Епіграф:

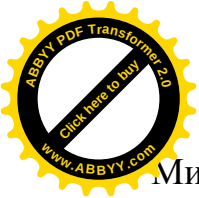
“Чи чуєте, як грає скрипка, що має тисячу літ?”
Р.Федорів

1. Символічність назви, художньо-філософський зміст, ідейна сутність, проблематика роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва.

Роман Федорів – лауреат Державної премії ім. Т.Г.Шевченка, літературних премій А.Головка, М.Горького, родини Антоновичів.

Справжнє визнання читачів принесла йому трилогія: “Кам’яне поле”(1978), “Жорна”(1983), “Ворожба людська”(1987); для спрощення визначень ці романи літературознавці назвали “романами запитань”. Згодом з’явився “Єрусалим на горах”(1993), що перетворив трилогію на тетралогію. Хоча цей роман не має спільних героїв з попередніми, але їх об’єднує ідейна сутність і актуальність проблематики. “Єрусалим на горах” критики називають “романом відповідей”.

Епіграфом до нашого заняття є слова самого автора: “Чи чуєте, як грає скрипка, що має тисячу літ?” Це запитання Романа Федоріва – своєрідне підзвучування кожної сторінки його доробку; воно звучить, мов рефрен-нагадування кожному, хто наважений увійти у світ письменника. Роман

Миколайович – вимогливий передовсім до себе, але вимогливий і до свого читача, адже, як зазначає у передмові до тритомника його творів Анатолій Погрібний, “бажаний йому не легкотравник і не всеїдник, не поглинач нашпигованих лоскїтливими подробицями стрімких сюжетів, – а той лише, хто хоче і вміє трудити свою душу, хто готовий разом з автором зазнати болїсних мук роздумів над вузластими проблемами сучасності й вічності, над історичною долею духовності нашого суспільства, наприклад, над планидою нації, народу” [5, 5].

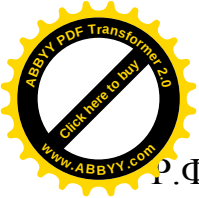
То ж прислухаймося і я вірю, що ви почуєте, “як грає скрипка, що має тисячу літ”. Якщо це так – не сумнівайтеся: берете ви до рук книгу свого письменника, виходити на розмову з яким вельми цікаво і повчально.

Р.Федорів працював над романом “Єрусалим на горах” протягом 1988-1992 років. Знаменно, що саме тоді, коли письменник писав роман, у якому “страждання нашого народу співвідносяться зі страдницькою дорогою Ісуса Христа на Голгофу, а ідея морального очищення втілюється через реставрацію понівеченої давньої ікони” [3, 133], український народ сказав омріяне “Так!” (1 грудня 1991 року) самобутній, незалежній, соборній Україні.

У 1989 році назву часопису “Жовтень”, редактором якого був Р.Федорів, змінено на “Дзвін”. Гості з США, Остап Тарновський із дружиною Мартою, були щиро подивовані сміливістю редактора, побачивши на обкладинці першого номера часопису “Дзвін” за 1990 р. зображення князя Святослава, а під ним напис “Іду на вас”, суголосний художньо-філософському змісту “Єрусалиму на горах”. У романі оживає образ дзвону-пам’яті, дзвону-перестороги, в якому “вчарована предками була душа землі й душі тутешніх людей, тих, що є сьогодні, тих, що були, й тих, що ще прийдуть” [8, 368], перекинуто мости міжчасся: минуле-сучасне-майбутнє.

У коротенькій анотації до свого твору прозаїк мав повне право стверджувати: “Цей роман про кожного з нас, про наші страждання, про нашу землю, її минуле й сучасність; цей роман про воскресіння душ наших, що прагнуть дійти до єрусалиму”. Характерно, що останнє зі слів подано з малої літери. Очевидно, це не випадково. Топонім Єрусалим в авторському переосмисленні набуває узагальнюючого змісту і переходить із розряду власних до загальних назв.

У “Релігієзнавчому словнику” дано таке потрактування: Єрусалим – “образ описаного в Апокаліпсисі... “святого міста”, у якому після страшного суду разом з Богом житимуть праведники” [6, 116], тобто це назва міста майбутнього блаженства і щастя, де не буде місця ненависті та злу. Письменник переосмислює цей біблійний образ, він прагне бачити земний Єрусалим в Україні, але водночас усвідомлює, що шлях до нього пролягає через Голгофу, місце найбільших страждань і своєрідного очищення.

Р.Федорів, ідучи за достовірними фактами (події в Західній Україні після “золотого” вересня 1939 року), провадить своїх краян шляхом випробувань Ісуса Христа, переконуючи, що “в усі часи в нашій історії тривають і тривають Голгофи. І в наш час вона продовжується” [8, 484]. Продовжується, і не тільки в історії нації... У житті кожної людини трапляються свої Голгофи – “великі, трагічні, високі, менші й зовсім незначні горбики, не на всі Голгофи людина виносить свій хрест, інколи хрест людину розчавлює, іншого разу хрест залишається покинутим у підніжжя гори, й ніхто начебто не зауважував нашого хитрування. Буває, що свою Голгофу обходимо бічною стежкою” [8, 141–142].

Відновлену стародавню фреску в церкві Святого Духа люди теж нарекли “Голгофою”, бо зображені на ній мученики за волю нагадували їм болючі сторінки минулого. Недарма старий Данилишин, побачивши давнє “мальовидло”, вигукує: “Господи, чи ти знаєш, що їх усіх, розп’ятих, замерзлих, потоптаних, я бачив у сибірських снігах? Я їх упізнав” [8, 448]. Голгофа тих, хто загинув триста літ назад, хто замучений по Сибірах і Соловках, пекла й пече душі нинішніх мучеників. “Голгофа наша триває” [7, 492], – устами хранителя Святого Духа Павла Ключара стверджує автор роману.

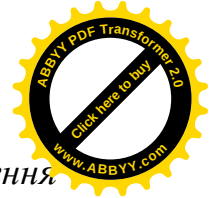
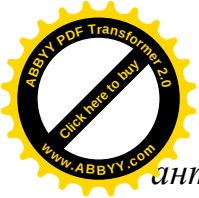
Ойконім Єрусалим і хоронім Голгофа усимволізуються, набувають глибинного філософського змісту, спонукаючи читачів до роздумів. Конкретизуючи авторську концепцію, шлях українського народу крізь сиву далечінь до прийдешнього можна умовно означити тріадою: Україна – Голгофа – Єрусалим.

Роман “Єрусалим на горах” – це книга болючих роздумів про минуле рідного краю, про скалічені людські долі, з яких складається гірка історія нашого стражденного українського народу, це, як підкреслював О.Масляник, книга “реквієм, пошук, подзвін до наших душ: пекучий спомин про спільну ганьбу й гордий відгук про наших героїв” [4, 4].

Автор роману має власну концепцію щодо історичних подій, що відбувалися на теренах Галичини після “золотого” вересня 1939 року, коли більшовики принесли на західноукраїнські землі “радість визволення”. Минуле ріднокраю прозаїка подано крізь призму бачення живих свідків, кожен з яких оповідає історію свого життя.

Історична довідка:

Насильницька колективізація, репресії, вбивства, заборона діяльності греко-католицької церкви викликали масовий спротив у західноукраїнських землях. До початку війни ОУН співпрацювала з гітлерівцями: було створено „Легіон українських націоналістів”, згодом – добровольчу дивізію СС „Галичина”. Коли ж у червні 1941 року було здійснено спробу створити українську державу, окупаційний режим жорстоко придушив її. Прагнення знайти рівновагу між своїми інтересами та цілями фашизму не дали результату, тому конгрес ОУН (1943) закликав до антинацистської й

антирадянської боротьби, яка набула масового характеру після створення Української Повстанської Армії (УПА) на чолі з Романом Шухевичем. Після закінчення Другої світової війни ОУН-УПА продовжували збройну боротьбу проти сталінського режиму, у якій часто гинули безвинні люди.

Нині стають відомими факти, що у радянські часи замовчувалися або спотворювалися. Тепер встановлено, що, за наказом Москви, органи НКВС влітку 1941 року знищили більш як п'ятнадцять тисяч в'язнів у тюрмах Західної України. Тоді ж було дано “офіційне роз'яснення” уряду – це робота гестапо та українських націоналістів.

Р.Федорову болять людські страждання, тому і спонукає він задуматися кожного із нас над страшними уроками історії... Письменник добре пам'ятав, що чи не в кожній родині західноукраїнців були воїни ОУН чи УПА: “...син крадькома клав на батькову могилу квітку й крадькома молився за татову душу. Поки могили не розрівняли бульдозерами” [8, 139].

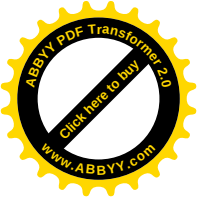
Романіст розкриває приховані архіви людської пам'яті, воскрешає спомини про невинно убієнних, будить приспане сумління й національну самосвідомість українців.

Кінцівка роману трагічна, хоча у ній все ж бринить віра у те, що зруйнована можновладцями фреска XVII ст., на якій було зображено трьох мучеників, буде відновлена, що воскресне наша пам'ять і духовність. В уста ізографа з нижніх світів вкладає прозаїк власну філософську ідею-резигнацію, звернену до кожного з українців: “Хіба нам з тобою звикати до смерті, руїн і до наруги? Але ж бачиш: косять нас, розстрілюють, топлять, розпинають, вішають... а ми сутні на цій землі... ми вічні на цій землі! І шлях до Єрусалиму, що на горах, до висот і волі, до духовного розкріпачення, іще не має кінця. Іще треба до нього дійти, брате...” [8, 498].

“Єрусалим на горах” – це теж Голгофа... Голгофа філософа-письменника Р.Федоріва, який залишив нащадкам своє художнє панорамне полотно, з якого оживає трагедія його рідного краю і його часу, вчинена “рогатими з пекла” – більшовиками й енкаведистами.

Роман “Єрусалим на горах” – багатопроблемний. Назвемо найважливіші проблеми:

- проблема кохання, зради, каяття;
- проблема “згорбатілих душ” або проблема “масок”, які зростаються з обличчям (моральна деградація);
- проблема нашої “забудькуватості”, а насправді боягузтва;
- проблема ролі митця у житті суспільства (на прикладі образів ізографа Василя, Данила Вербеня, Василя Бережана, Плетуна);
- проблема протистояння добра і зла, життя і смерті, любові й ненависті;
- проблема, яка є суперечливою й нині, ставлення до вояків УПА й ОУН.

У краєзнавчому музеї містечка Косова, що на Івано-Франківщині, збереглася присяга, яку давали вояки УПА, наведемо уривки з неї: “...взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров’ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним проводом Народу Українського: Боротися за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою і нещадним до ворогів землі української”.

- Прочитавши роман “Єрусалим на горах”, поміркуйте над питаннями: чи заслужили воїни ОУН та УПА нашу вдячність і повагу, чи варто вшановувати їх, як тих, хто загинув за свободу у боротьбі з фашистами в роки Другої світової війни? Відповідь обґрунтуйте, послуговуючись текстом роману.

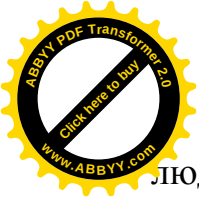
- Продовжіть низку проблем, порушених у “Єрусалимі на горах” Р.Федоріва.

2. Типи характеротворення. Ім’я літературного героя як характеротворчий засіб.

Дійсних історичних осіб у романі не зустрічаємо, всі образи – плід творчої уяви автора; об’єднує героїв (і чільних, і епізодичних) те, що всі вони, хто у зрілому, а хто й у зовсім юному віці, пережили страшне лихоліття на західноукраїнських землях: сталінські репресії 1939-1941 років та масовий терор сталінського НКВС проти місцевого населення після 1945 року.

Нескладна, проте добре продумана фабула твору, в основі якої лежить історія віднайдення та реставрації давньої фрески в церкві Святого Духа. Долі ж людські становлять побічні сюжетні лінії, речниками авторської позиції стають Данило Вербень, Северин Гайдаш, Павло Ключар. Їхні розповіді – це своєрідні притоки до основного русла роману, які можуть бути й окремими повістями, та, вливаючись у річище головної розповіді, розширюють, доповнюють, збагачують її, зливаються з нею, складають єдине, нероздільне ціле.

Головною темою роману є людська доля в її динамічному поступальному русі на тлі суспільства, свого народу, історії, духовного сходження людини, пов’язаного з довколишнім світом тисячами ниток і кровоносних шляхів. Р. Федорів надзвичайно багатогранно й об’ємно зображує своїх героїв. Кожен персонаж індивідуалізований, не схожий на інших, самодостатній і неповторний. Причину такої реалістичності письменник пояснював так: “Я кожного із своїх героїв знаю, я їх кожного уявляю, з кожним розмовляю, бачу кожну деталь і кожне місце, які описую”. Р.Федорів повсякчас звертається до

людини, заглиблюється в її душу і почуття, щоб з'ясувати, яка вона, ця людина? Які її моральні устої? Чи задумується про майбутнє, чи відчуває відповідальність перед дітьми та внуками?

Автор вдається до різних типів характеротворення: поетапного (образ Северина Гайдаша); описового (матері-берегині); “саморозкриттєвого” (Іван Слободян, Василь Бережан).

Северин Петрович Гайдаш близько сорока літ провчителював у Горопахах. Односельці звали його “татом”, “Апостолом”, бо завжди ставав на захист скривдженого; “учив ціле село”, організував “Просвіту”, сільський хор, закладав дитсадок, крамницю, мирив недругів-сусідів, а в період фашистської окупації рятував молодь від каторги в Німеччині.

Його кредо: “Не можна Добро творити через Зло” [8, 328]. Він добре розумів, що і добро, і зло бумерангом повертається до його інспіратора. Северин Петрович постає перед читачем у кількох іпостасях: вчитель-мистець; нещасний батько, який втратив єдиного сина; люблячий чоловік; страдник, якому і “Сибір хребта не зламав” [8, 320].

Образ Гайдаша еволюціонує: крок за кроком переконується вчитель у фальшивості більшовицької влади. Безсонними ночами тривожать душу його тяжкі болі:

- відречення від церкви і духовності;
- численні вбивства і репресії;
- втрата пісні;
- порожня хата-читальня;
- суцільна брехня...

Весь вік він учив дітей “поклонятися талантам... а ще вчив, що нічого в світі не пропадає: ні зло, ні добро, ні краса” [8, 46]. Через десятиліття згадуватимуть вдячні учні його життєву науку. Щасливі учні, які мали таких учителів. Вдумаймося у “Молитву учня” (автор її нам, на жаль, невідомий, що теж видається символічним, оскільки ця молитва сприймається як учнівське звернення до кожного вчителя):

Слухай мене, щоб я умів слухати.

Поважай мене, щоб я поважав інших.

Вір мені, щоб я повірив.

Не принижуй мене, щоб я не принижував.

Говори зі мною, щоб я умів говорити.

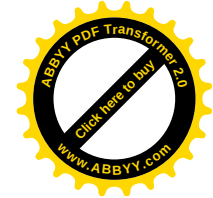
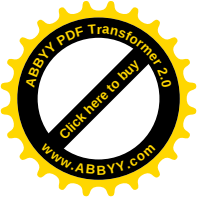
Вибачай мені, щоб я вмів вибачати.

Допомагай мені, щоб я став помічником.

Не насміхайся з мене...

Не ігноруй мене...

Почуй мене, щоб я це відчув.

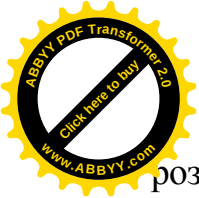
Люби мене, щоб я умів любити.

До описового типу характеротворення вдається Р.Федорів, виводячи образи матерів – берегинь роду і народу. Психологічно точно і вмотивовано подано у романі внутрішній світ жінок-матерів: Софії Корчуватої, Ірини Гайдаш, Докії Ключар, Одарки Пилипівни, Анни Когутяк. Митець співає осанну Матері-берегині. Він проникає у храм материнської душі та з ювелірною точністю змальовує внутрішню святість неньки, її здатність відроджувати зачерствілі й зашкарублі душі дітей, сіяти в них любов і добро, прощати зраду, терпіти забуття, дарувати милосердя: “Ніхто у світі не прощає зради, а матері її інколи виправдовують...; ніхто у світі не прощає вбивці, а мати обцілює свого сина, засудженого за вбивства на смерть, і просить у суддів милосердя; й тоді, коли син відцурається від неї, ... мати, проте, просить Бога не карати її сина...” [8, 157]. Образи матерів у романі сприймаються як своєрідні символи вічності, обереги долі дітей та України. Сотні обездолених людей виростають у романі до висоти справжніх героїв. Так, гарячу материнську любов, вірність і самопожертву втілено в образі нещасної Софії Корчуватої, яка навіть ціною власного життя прагне поховати за християнським звичаєм тіла своїх трьох синів-повстанців, полеглих у боях із більшовиками. Звертаючись до оперуповноваженого Ступи, мати вимагає-благає: “...віддай тіла моїх синів. Я не прошу їх у тебе живих, ти не Ісус Христос, щоб їх воскресити, – віддай мені їх бодай мертвими. Я їх поховаю і буду знати, на якому гробку поставити свічку. Я так мало прошу: свічки на гробку. Розумієш? Чуєш мене? Ми ж бо християни, які хоронять своїх небіжчиків...” [8, 24].

Скидає полуду з очей Одарка Пилипівна, мати енкаведиста Сашка Козаченка, яка приїхала у Горопахи з Черкащини, щоб дізнатися більше про обставини, за яких у “Западенці” загинув її син. Учителька української словесності, побувавши у школі, побачила портрет Шевченка і запитала п'ятикласника Данилка: “Що ти розумієш під Україною?” Вона була подивована відповіддю хлопчика, який вперто доводив, що Україна для нього – то шмат поля, “пасовище і півморга лісу”, з яких живуть троє дітей і мати-вдовиця. “Своє – то і є, прошу вас, Україна” [8, 283], – твердить Данилко. Але ж “забирають у нас совіти ґрунт, сиву кобилу і плуг, і ще будуть розбирати стодоли... видирають у нас із рук Україну... Коби мені автомат” [8, 283].

Жінці розповіли, як загинув її син, а разом з ним 15-річний Михасько і його родина. Залишається відкритим питання: чи повинна „мати нести хрест за те, що її син зблудив з барвінкової дороги?”

“Саморозкриттєвий” тип характеротворення притаманний образу Василя Бережана та Івана Слободяна, який розповідає художнику-реставратору про страшну таємницю свого життя. Він, як і герой оповідання Івана Франка “Терен у нозі”, не може піти з життя, не повідавши свою правду про “рогатих з пекла”. Його

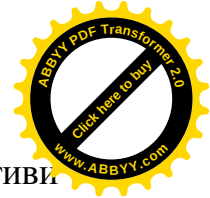
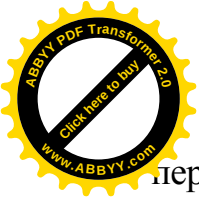

розповідь – це вставна новела, емоція-згусток, що жахає своєю натуралістичністю й жорстокістю (згадаймо епізоди глумління “стрибків” над “сімнадцятилітніми пуп’янками”, гімназистками, які благали “незбезчещеної смерті”).

У романі, крім трьох означених типів образотворення, можна вирізнити ще один – “міжрядковий”. Вдумливий читач пізнає ці образи “між рядками” – це образи Страху, Байдужості, Лицемірства, Гріха, Зради.

Характерно, що автор обдуманно і прискіпливо обирає кожному із героїв, які “живуть” у романі, ім’я, прізвище чи прізвисько, що увиразнює його характер та лінію поведінки. Одного з головних героїв роману – вчителя історії, “внутрішнього емігранта”, “вільного поета”, хранителя церкви Святого Духа найменовано Павлом Ключарем. Ім’я Павло у перекладі з латини означає “малий”, тобто звичайний, простий. Із його пращура триста літ назад ізограф із нижніх світів змалював одного зі страдників Голгофи у церкві Святого Духа; над головою цього молодого посполитого чоловіка “із довгим білявим волоссям, рівним великим носом і густими пшеничними бровами” митець дрібними буквицями вимережав: “А се, братіє, ми з вами” [8, 475]. Подібною зовнішністю наділений і його нащадок: “Біляве, гейби з льону вичесане довге волосся, що спадало на плечі дрібними кучериками, дугасті пшеничного кольору брови і вуса підковою, довгобразе і аскетичне обличчя” [8, 83]. Обидва Ключарі загинули в ім’я майбутнього: сучасник Б.Хмельницького наклав головою у бою з польсько-шляхетськими військами, боронячи рідний край, зокрема церкву Святого Духа, від руйнації, а його праправнук був убитий “єфрейторами”, коли оберігав фреску у цій же церкві. Отже, і перший, і другий – ключарі, тобто люди, поставлені на сторожі найціннішого – пам’яті людської, народної історії, що всупереч волі можновладців жила і пускала коріння. Прізвище Ключар має незатемнену етимологію: утворене від іменника “ключ” з допомогою суфікса -ар, що вказував на рід занять. Загальний іменник “ключар”, не втративши свого попереднього, здавна закріпленого за ним значення, переходить у розряд власних назв – антропонімів. Недарма прозаїк підкреслює, що Павло – “сторож церковного ключа, ключар, отже. Втім, ніякий це не збіг... може, його роду так приписано з правіку: знати, де сховано ключ. Це дуже важливо – знати” [8, 82].

Добре продумав автор семантико-функціональне значення антропоніма Василь. Це ім’я грецького походження і позначає “царів”. У контексті, роману воно тлумачиться як “володар душ”. Ним романіст нарікає двох персонажів: мистця-ізографа Василя із XVIIст., який на одній із стін Святого Духа змалював Голгофу рідного краю, і сучасного професора-мистецтвознавця Василя Бережана (прізвище – від дієслова “берегти”), який не тільки відновлює старовинну фреску, а й “реставрує” людські душі, приспану національну свідомість, немов святий, збираючи страждання, наругу, сльози, насильницькі смерті своїх краян... Прозаїк

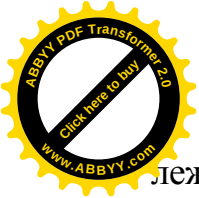
передає своє ставлення до Бережана різноманітними номінантами. Апелятиви *майстер, художник, професор* вказують на талановитість і соціальний статус; *добродій* — на шанобливе ставлення.

Василій-ізограф із нижчих світів — це першопочаток, праджерело таланту Бережана. Недарма Василій говорить своєму спадкоємцю: “...я — це ти, ти — це я з минулих світів. Ми не повторилися, брате, ми продовжилися” [8, 476].

Подібну роль відіграє у романі й ім'я Данило, яким автор нарікає трьох персонажів, що “жили” у різних часопросторових локусах. Ігумен Данило восени 1648 р. очолив боротьбу повстанців проти польської шляхти і змушений був зробити нелегкий моральний вибір: загинути героями чи здатися на милість ворогам, але продовжити рід. Він виходить до поляків із шаблею, що виступає символом смерті, та хрестом, який символізує милосердя, і гордо заявляє: “...кидаю до ніг свою шаблю... але духом не скоряюся” [8, 109]. Священик висуває ворогам єдину вимогу: не зачіпати жінок і дітей, бо розуміє, що “не буде прийдешнього, якщо нині вигибнемо до ноги” [8, 104]. Служитель культу в “Єрусалимі на горах” іменується канонічним варіантом імені, до якого додається апелятив, наприклад: *отець* Данило (“...йди й скажи *отцю* Данилові, що нема іншої ради...” [8, 103]). Однак найбільш частотно вжито у романі апелятиви *ігумен* (“Чому мене обрала, жінко, для того, щоб я поговорив з *ігуменом?*” [8, 104]) або *чернець* (“*Чернець*, правда, до нікого не обзивався” [8, 106]). Зрідка зустрічається у тексті субстантивованій прикметник-апелятив *старий* (“*Старий* далі журився” [8, 107]).

Ім'я Данило — з д.-євр. — суддя, тобто той, кому дано право судити, обирати істину. Своє право морального вибору, важке, але правильне, реалізував і закоханий в українську старовину пенсіонер Данило Вербень, який змалював для нащадків десятки храмів, сотні криниць і старих мостів, предковічне газдівське начиння і дитячі народні забавки, записав чимало переказів і легенд... У його прізвищі відбилася віра у магічну силу і витривалість життєлюбної верби, що вважається у слов'ян священним деревом. У часи язичництва наші пращури вірили, що верба охороняє людей і житло від злих духів та пожежі, береже від нечистої сили худобу. Верба з давніх-давен вважалася символом безперервності та постійності життя. Таке прадавнє семантичне осердя зберігає і прізвище Вербень. Та й сам Данило стверджує, що відчуває себе “ланкою єдиного ланцюга, початок якого губиться у пільмі історії” [8, 82]. Сином і захисником своєї землі відчуває себе й малий Данилко, який готовий зі зброєю в руках боронити власний ґрунт — бо то його життя, життя матері і молодших братиків.

Прикрим поодиноким недоглядом автора вважаємо подвійне найменування дружини Вербень. На початку роману прозаїк розповідає, що Данило, побачивши красуню Дарку, яка позувала чоловіку-художнику, мимоволі почав “згадувати іншу жінку, молоде, пружне тіло моєї *Юстини*... моєї *Юстини* котра уже третій рік

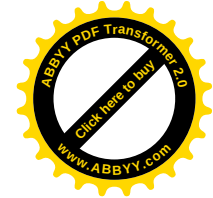
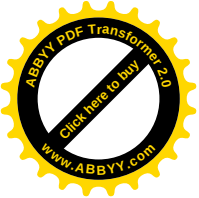
лежить паралізована, й нічого від неї, тієї молодії не залишилося, окрім очей, повних запитання: чому мене Бог покарав паралічем, чому мене Бог покарав колгоспними цукровими буряками, під час копання яких восени у дощ, у грязюці мене обвіяло студеним вітром? Ой, смутку мій *Юстино*” [8, 63]. В іншому ж місці прозаїк вкладає в уста Ключара фразу: “...начальство має тисячі інших державних і партійних проблем... а ніхто не приїде до Вербеневої *Катерини*, яку спаралізувало восени на буряках, і не спитає: “Що тебе болить, жінко?” [8, 88]. Очевидно, таке помилкове перейменування пояснюється “густонаселеністю” роман і другорядною роллю героїні, про яку у творі фрагментарно згадано тільки тричі.

Об'єктом дошкульного глузування і водночас авторського співчуття виступає у романі поет Богдан Плетун, який “тонко відчував світ і бачив його не тільки очима, а й своїм єством” [8, 125]. Його ім'я свідчить про даний Богом талант, але прізвище Плетун, співзвучне з “брехун”, вносить певний дисонанс, оскільки поет займається “літературною проституцією”.

Характерно, що прізвища яничар-можновладців Р.Федорів найчастіше вживає без імен: Подолук, Пополудень, Непийвода, Василенко та інші. Прозорою є семантична наповнюваність і роль прізвища Ступа, даного прозаїком на позначення негідника і вбивці (атрибут нечистої сили); не знаємо ні його імені, ні по батькові, хоча мимовільно згадуємо, як кажуть у народі: “Дурний, як ступа”. Характеристично-оцінні апелятиви вживає автор для позначення більшовиків-енкаведистів: “... відповів мені тільки *молодик у сірому*” [8, 350]; “Я міг простягнути руку й *сірий молодик* вивів би мене на безпечне місце” [8, 351]; “*Рудий енкавидист* був безтямний у своїй злості” [8,50]. Прізвищами, вжитими без імен, наділено “районного начальника кадебе майора Василенка” та “людину теж із органів” [8, 433] Сергєєва.

Автор роману надзвичайно влучно добирає і дає обґрунтування збірному апелятиву “*єфрейтори*”, що узагальнює, типізує ревних місцевих службовців, “яким понашивали на погони по одній личці... Генерали, як водиться, далеко, полковники і майори теж неблизько, а *єфрейтор* завжди під рукою і завжди він послухний. Йому тільки пообіцяй ще одну личку” [8, 84].

Отже, Р.Федорів у романі “Єрусалим на горах” влучно добирає велемовні антропоніми й апелятиви, які найчастіше досить точно відбивають лінію поведінки персонажів, оскільки мають цікаву, інколи складну, а часом і незатемнену етимологію та семантику. Вдумливо підібрані імена, прізвища і прізвиська героїв роману глибоко символічні, бо стають не тільки допоміжним засобом характеристики дійових осіб, а й однією із досконалих індивідуально-стильових особливостей твору, що доповнюють і увиразнюють художньо змодельовану письменником історичну минувшину українського народу, його менталітет і високу духовність.

Домашнє завдання

Поміркуйте над запитаннями:

1. Хто із героїв роману імponує Вам найбільше? Чому?
2. Кого і чому зобразив на стіні церкви Святого Духа древній ізограф?
3. Які факти, художньо змодельовані у творі, жахають своєю жорстокістю та натуралістичністю?
4. Чому автор добирає епіграф зі “Слова о законі і благодаті” (1140) митрополита Іларіона? Яка ідея роману?

Література

1. Єременко О. Антропоніми у романі “Єрусалим на горах” Р.Федоріва: семантично-функціональний аспект” //Нова філологія. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – № 31. – С.270–275.
2. Єременко О. “Коваль, що виковує душі” (Рецепція образу вчителя Северина Гайдаша за романом “Єрусалим на горах” Р.Федоріва) // Українська література в ЗОШ. – 2008. – №10. – С. 5–6.
3. Ільницький М. Два десятиліття поряд (Про Романа Федоріва) // Дзвін. – 2005. – №12. – С.131–133.
4. Масляник О. Дорога до Єрусалиму (Роздуми над новою книжкою Романа Федоріва) //Молодь України. – 1995. – 14 лютого. – С.11.
5. Погрібний А. Жага черпати з витоків //Федорів Р.М. Твори: У 3-х т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – С. 5–28.
6. Релігієзнавчий словник /А.Колодний, Б.Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392с.
7. Скрипник Л., Дзятківська Н. Власні імена людей. – К.: Наукова думка, 1986. – 308 с.

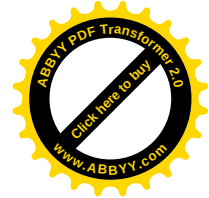
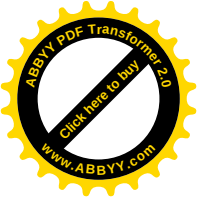
“ЦЕ РОМАН ПРО КОЖНОГО З НАС, ПРО НАШІ СТРАЖДАННЯ, ПРО НАШУ ЗЕМЛЮ, ЇЇ МИНУЛЕ Й СУЧАСНІСТЬ”

Урок другий

(матеріали до бінарного уроку позакласного читання у 10 класі за романом “Єрусалим на горах” Р. Федоріва)

Мета:

- навчальна: з’ясувати жанрову та індивідуально-стильову специфіку роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва;
- розвиваюча: розвивати вміння і навички аналізувати текст; зіставляти і коментувати уривки з літературознавчих праць;
- виховна: виховувати любов і повагу до минулого та історико-культурних надбань рідного народу.

ПЛАН

1. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва.
2. Роман “Єрусалим на горах” Р. Федоріва в оцінці критики.

Епіграф:

“Не зачаровуймось на Схід, не задивляймось на Захід, а подивімось у очі німих і неприкаяних земляків, що замкнулись у своєму терпінні...”

Г.Пагутяк

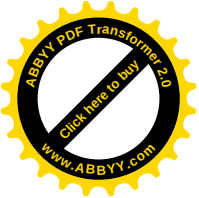
1. Жанрова та індивідуально-стильова специфіка роману “Єрусалим на горах” Р. Федоріва.

У підході до історичної теми спостережено дві тенденції: перша – репрезентована “вальтерскоттівським” типом (центральный – вигаданий герой, історичний – на другому плані, вагома роль вимислу; згідно з другою тенденцією, основний структурний елемент – документ, вимислу менше). Різні пропорції вимислу і домислу творять різні жанрово-видові контури історичного роману; у кінці ХХ ст. утворилися нові жанрові модифікації, насичені різноструктурними елементами – літописами, ретроспекціями, фантастичними перетвореннями. До умовно-історичних романів відносяться “Єрусалим на горах” Р.Федоріва, “Тисячолітній Миколай” П.Загребельного, де історія подана “крізь серце” прозаїків.

У романі “Єрусалим на горах” злютовані воєдино різні часопросторові локуси. Виокремити і розрізнити їх часом досить складно, хоча, на нашу думку, це необхідно зробити з метою більш повноцінного аналізу, зокрема того часопросторового континууму, у якому відбуваються художньо-реконструйовані автором події, що стали зламними моментами в нашій історії. Увага письменника сконцентрована на трьох часових пластах:

1. Відступ військ Б.Хмельницького восени 1648 року.
2. Період Другої світової війни, починаючи із “золотого вересня звільнення” 1939 року, коли Червона армія, перейшовши польський кордон, захопила західноукраїнські землі. Часові рамки цього локусу замикаються періодом повоєння, оскільки у романі найбільш докладно змодельовано події 1944-1953 років, коли військові формування ОУН-УПА вели боротьбу проти насильницької радянської заходноукраїнських земель, що здійснювалася жорсткими командно-адміністративними методами. Місце подій – Західна Україна, а точніше – Галичина.
3. Часовий відтинок приблизно 60-80-ті рр. минулого століття.

Просторові координати роману марковані мікротопонімами і топонімами, семантико-функціональне наповнення яких теж, на нашу думку, є однією з визначальних рис індивідуально-стильової специфіки роману “Єрусалим на горах”.

Мікротопонім – власне ім'я (частіше) природного фізико-географічного об'єкта, (рідше) створеного людиною, що має вузьку сферу вживання: функціонує у межах мікротериторії, відоме вузькому колу людей, які живуть поблизу мікрооб'єкта. До мікротопонімів відносяться: мікрогідроніми, мікроойконіми, мікроороніми (назви хребтів, гір, впадин, долин, ярів); мікрохороніми (назви місцевостей); мікроспоруди (криниць, мостів, будок, кордонів). За походженням, мікротопоніми, вжиті у “Єрусалимі на горах”, можна, на нашу думку, поділити на три групи:

1. Відапелятивні (ті, що утворилися від загальних назв – апелятивів) – поле Вдовині помірки, Козацька могила, Чортова гора, Ксьондзів окіп.

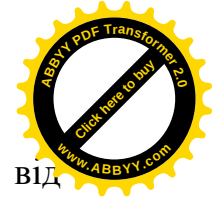
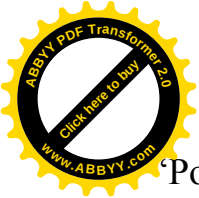
2. Відантропонімічні – с. Черчен; урочище Дмитрова покута; пагорб Петрів хрест.

3. До третьої групи відносимо ті мікротопоніми, що дійшли із сивої давнини і часто пов'язані з історичними подіями, найменуваннями родів, древніх народів: мікроороніми – ярлок Татарщина, пагорб Вартовня, сідловини Билень, Дуб Перуна; мікрохоронім Страдча // Стратча долина; мікроспоруди – Турецький міст; церква Святого Духа.

Чіткої демаркаційної лінії між означеними групами немає, а межі кожної з них досить умовні, однак така класифікація дозволить розглянути мікротопоніміку роману у певній логічній послідовності.

Р.Федорів часто вдається до прийому етимологізації онімів, надає їм конотативного (додаткового) значення, що сприяє експресивності та інформативності тексту. Автор змушує читача думати, шукати і знаходити відповіді на поставлені запитання. Чому, приміром, поле, що раніше називався Вдовині помірки, було перейменоване на поле чекіста Решитилова? Чому полям, що мали свої імена, у період радянської влади присвоєно номери? Прозаїк слушно переконує, що мікротопоніми тісно пов'язані з долею людей, які проживали, живуть і будуть жити на ній. Поле мало назву “Вдовині помірки”, бо добропорядна сільська громада завжди пам'ятала про обездолених вдів і наділяла їм “ по черзі... якийсь морг поля” [9, 195]. Реставратор Бережан стверджує: “перейменовували, щоб люди забули про те, що колись громада була “великим чоловіком” і мала Бога в серці” [9, 195]. Знищуючи назви, запопадливі службісти намагалися нівелювати і пам'ять людську, але “нумера” на дерев'яних табличках, що мали замінити назви полів, нагадували людям “в'язнів у таборах”, а ще – депортації, руйнування, смерть, що прийшли у Західній Україні разом із „визволителями”.

Окремі мікротопоніми, вжиті у романі, цілком реальні, наприклад, Чортова гора. В “Єрусалимі на горах” письменник зазначає: на ній “ростуть трави, яких давним-давно нема на навколишніх луках, і лише на горі вони збереглися з-перед тисячоліття” [9, 191]. Цікаво, що і П.Загребельний у

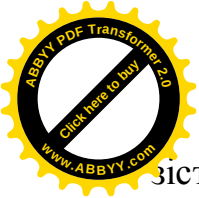
“Роксолані” теж згадує легенду про Чортову гору, яка височіє на схід від Рогатина, ніби похмура купа землі, висипана нелюдською силою на рівнині: “Бог розгнівався, покликав до себе чорта і звелів йому засипати грішне місто землею, щоб і сліду ніякого не зосталося. Чорт набрав повну свою чортячу торбу чорної-пречорної землі й поніс до Рогатина. Чи то він зблукав, чи, може, ледачий був, але не доніс тої землі до Рогатина, бо саме запіяв когут, нечистий злякався, кинув землю, де був, і щез. А на тім місці виросла Чортова гора. І тепер щовесни дітлашня бігала туди рвати горицвіт весняний, рутницю й синяк червоний” [2, 37].

Авторці цієї публікації довелося почути версію про походження назви гори з уст місцевого жителя : “З незапам’ятних часів стояла у Рогатині невелика церква, на одній половині брами якої художник зобразив святого Миколая, що завжди допомагав людям, а на другій – чорта, що чинив шкоду прихожанам. Люди вирішили зняти і спалити частину брами із зображенням нечистого, тому чорти вночі накопали на полі землі та почали нести її, щоб засипати нею Рогатин. Але не донесли, бо заспівали треті півні і нечиста сила, висипавши землю поблизу містечка, зникла. На полі, звідки чорти брали землю, утворився глибокий яр, а поблизу Рогатина виросла гора, яку люди нарекли Чортовою” (розповів В. Овсянецький 1954 р.н.).

Отже, походження відапелятивних мікротопонімів (Вдовині помірки, Чортова гора, Козацька могила, Ксьондзів окіп) автор трактує на основі семантичного зв’язку з назвами певних об’єктів; часто вживає мікротопоніми, ставлячи їх у залежність від минулого краю, маркуючи ними просторовий континуум роману, надаючи достовірності зображуваним подіям.

Мікротопоніми другої групи (утворені від антропонімів) випрозорюють етимологію та семантику назви географічного об’єкта, співвідносячи із реальними обставинами, що покликали мікротопоніми до життя. Вони зберегли чимало імен і прізвищ людей, які часом дають вдячний матеріал для історичної ономастики і можуть стати в нагоді при вивченні історії заселення.

Велемовною назвою *Дмитрова покута* нарікає автор “Єрусалима на горах” урочище поблизу Черчена, де стояла напівзруйнована церковця. Сільський газда Дмитро сам наклав на себе нелегкий обов’язок сповняти все життя покуту. Який гріх став спонукою до каяття, не знав ніхто з односельчан. Таємниця гріха зійшла з ним у могилу, але покута лишилася, бо серед власного поля все життя власноруч будував Гараздюк церковцю: сам возив каміння, мурував товсті стіни, кував двері і ґрати, увінчав хрестом єдину баню, виклав підлогу шліфованими плитами... Знайшов і маляра, який мав прикрасити церкву образами... А повісивши на стіну перший образ Святого Миколая, старий Дмитро довго і щиро молився. Поштиві й делікатні односельці не допитувалися про скоєний ним гріх, але “стали допитуватися “перші совіти” [9, 371]. Автор

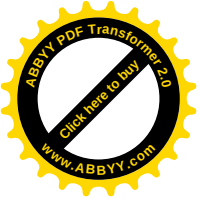
зіставляє мудру народну мораль і ницість “визволителів”. Незабаром родину Гараздюків було вивезено у Казахстан. А церква стояла серед полів, нагадуючи “про гріхи людські, про покаєння, і про Дмитра Гараздюка, який колись жив серед нас, орав і засівав поле” [9, 371]. Однак темної ночі (сакральний час, коли оживає нечисть!) “наїхали з району комсомольці: лупали стіни й викорчувували з долівки кам'яні плити. Що не здолали ломами, кирками й сокирами – те віддали вогневі” [9, 371]. Письменник персоніфікує Божу обитель: “Церковця корчилася в полум'ї цілий досвіток і цілий день” [9, 371]. З того часу хтось вечорами запалює у зруйнованій святині свічку, що кличе душу Дмитра на вистраждане й покутне місце, що нагадує людям про їхні гріхи, каяття і духовне очищення. Ясний пломінець свічки освітлює руїни церковці, розлоге поле, а головне – душі людські, сповнюючи їх теплом, вдячністю і пам'яттю про тих, хто уже відійшов за життєвий пруг...

Події, художньо змодельовані у романі, відбуваються у селі Черчен. Конкретно-реальний ойконім – село Черче, що розташоване за 5 км від районного центра Рогатина, зазнає незначної авторської трансформації. Топонімісти стверджують, що назва мікроойконіма Черче походить від поля, що належало монастирю, тобто чернечого [3, 441]. Р.Федорів подає у романі іншу версію: назва села походить від прізвища шляхтича Черченського, який був захоплений мужністю оборонців церкви Святого Духа і задовольнив їхню вимогу – залишити живими жінок і дітей, що згодом заснували поселення.

Отже, відантропонімічні мікротопоніми (Дмитрова покута, Петрів хрест, Черче) автор “наділяє” індивідуальною історичною долею, що тісно пов'язана з життям людей.

Цікаво, що мікротопоніми, якими інкрустований текст роману, найчастіше складаються з іменника і прикметника, як-от: мікроороніми – Монастирський ліс, Кам'яне поле, Страдча долина, Чортова гора, Ксьондзів луг; мікрогідроніми – Золота Липа, Гнила Липа та інші. Деякі з таких мікротопонімів з плином часу втратили іменникову складову і перейшли до розряду субстантивованих: Закривавлена (дорога), Боярське (поле). Ці назви первісно були прикметниками-означеннями при загальних іменниках, але із конкретної ситуації було зрозуміло, про який географічний об'єкт іде мова й без називання іменникової частини, тому вона вийшла із вжитку, а її прикметникова складова субстантивувалася (перейшла до розряду іменників).

Цілком очевидно, що прозаїк, уродженець Івано-Франківської області, неодноразово бував у селі Черче, на Чортовій горі, у церкві Святого Духа, що в Рогатині. З цієї одноверхої дерев'яної церкви, побудованої без жодного цвяха у 1598 р. (датується за написом в інтер'єрі на північній стіні центрального зрубу), була викрадена у ясир Анастасія Лісовська, яка стала могутньою султаншею Османської імперії Роксоланою.

Основна сюжетна лінія роману Р.Федоріва пов'язана з віднайденням і відновленням фрески у церкві Святого Духа. Вірогідно, що творчим імпульсом до написання “Єрусалиму на горах” була реставрація (1980-1983) п'ятиярусного ренесансно-барокового іконостасу, створеного у 1650р. на замовлення і коштом Рогатинського братства. На дерев'яній таблиці перед входом на церковне подвір'я зазначено, що церква Святого Духа та її іконостас належить до кола найвизначніших пам'яток давньоукраїнської дерев'яної архітектури та монументально-декоративного мистецтва. З 1983 р. у споруді діє експозиція галицького іконопису, скульптури і різьби XVI – XIX сторіччя. Поблизу церкви справді знаходиться старовинний цвинтар, про який неодноразово згадується і в романі Р.Федоріва.

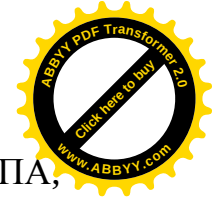
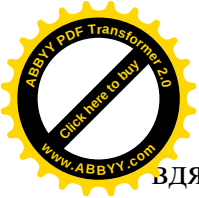
Чому реально-конкретний мікротопонім – церкву – названо іменем Святого Духа? Чому автор “Єрусалиму на горах” обирає саме її центром всесвіту свого роману? Спробуємо відповісти на ці запитання.

Святе – це категорія релігійної свідомості, що “характеризує віру в найвищу визначеність цінностей у їх трансцендентному вимірі – як абсолютну довершеність і передвічну благодатність” [6, 297]. Отже, святе – це божественне, а звідси – “святість” і “священне”, тобто наділеність благодаттю. Німецький теолог і релігієзнавець Р.Отто визначає “святе” як “зовсім інше” щодо профанного, як божественне, зустріч з яким викликає у віруючого почуття благоговіння і жаху.

У філософському потрактуванні “дух” – це “самосвідомість людини як суб'єкта пізнання, волі і дії. Поняття не просто психологічне (сукупність функцій свідомості), а й суспільно-історичне: дух як здатність до цілепокладання і перетворювальної діяльності, продукт становлення і розвитку людини, її суспільної практики” [6, 100]. За релігійними уявленнями, дух – це безплотна істота, “надприродна сутність з властивою їй функцією впливу на стани людини, природні явища і сфери” [6, 100]. Таким чином, Святий Дух – це Божий Дух, у християнстві – третя особа (іпостась) Божеств (зображається у вигляді голуба). За Біблією, той, на кого зійде Святий Дух, “отримує інше серце”. За уявленнями віруючих, Святий Дух має здатність наділяти людину даром пророкування та відпущення гріхів.

Саме таким незвичайним даром володіє у романі Р.Федоріва художник-реставратор Василь Бережан, який через страх, душевне сум'яття, розуміння власної нікчемності, переосмислення пройденого життєвого шляху, врешті-решт очищається й оновлюється духовно. Жителі довколишніх сіл вбачають у ньому Святого, котрий збирає у торбу і відпускає людські гріхи...

Але “єфрейтори” боялися людської прощі до церкви Святого Духа, боялися, що тисячі українців скинуть полуду з очей, з подивуванням, благоговінням і жахом споглядаючи Голгофу рідного народу. І тоді оживуть у

вдячній пам'яті людській мужні оборонці Святого Духа, повстанці ОУН і УПА, невинно убієнні у 1932 -1933 рр., замордовані по Сибірах і Соловках. Фреску було знищено, її хранителя, поета, вчителя-історика Павла Ключара, вбито. Перед Бережаном постала понівечена церковна стіна, покраяна карбами, а згодом – і старець-ізограф у білій одежі. Він промовив слова, що цілющими краплинами роси відживили душу митця: "...ти маєш перед собою чисту стіну, маєш пензель, маєш талант, а мучеників у твоєму верхньому світі на нашій землі для нової Голгофи вистачає. Ти чуєш їх біль і крик? Твоє призначення – їх чути. Амінь" [9, 501].

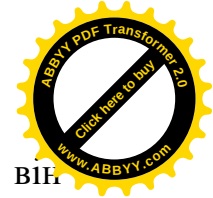
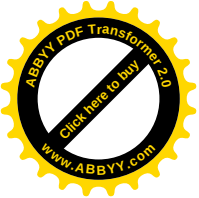
Отже, назва церкви – Святий Дух – набуває оновленого глибинного не тільки релігійно-філософського, а й національного звучання, бо символізує духовне самовдосконалення, національну самосвідомість і пам'ять, бо спонукає йти шляхом "до Єрусалиму, що на горах, до висот і до волі..." [9, 501].

Оздобивши текст роману мікротопонімами, Р.Федорів маркує простір подій змістовно наповненими об'єктами, репрезентантами українського світу, що увиразнюють авторську історіософську концепцію національного буття, виступають історико-географічним і духовним реліктом.

У романі "Єрусалим на горах" Р. Федоріва простір, найчастіше означений топонімами, виступає важливим жанротворчим чинником. Топоси, входячи у свідомість героїв (і читачів) твору, поглиблюють їх здатність пізнавати минуле, осмислювати сучасне, проектувати майбутнє.

Вжиті у романі топоніми – це своєрідна "печать віків", якою зафіксована етнічна приналежність землі, її історія, біль і радість людей, що проживали на ній. А ще ці назви свідчили, свідчать і віками свідчитимуть, що "тут ми були, тут ми жили, тут ми сіяли і жали, тут ми лягли кістками і тут будемо перебувати, поки сонце" [9, 249].

Більшість реальних топонімів, вжитих у романі позбавлені емоційно-експресивного відтінку, тобто мають денотативне значення (Тернопільщина, Бойківщина, Америка, Японія, Польща, Волинь, Галичина). Однак окремі власні назви-денотати під вправним пером прозаїка набувають емоційно-експресивного забарвлення, тобто конотативного значення, оскільки символізують вільнолюбиве прагнення українців мати незалежну державу : у 1939 році "*Карпатська Україна* оголосила себе на цілий світ самостійною державою...державою, щоправда, була, як кулачок, без свого війська й без зброї, без усякої закордонної помочі – таке собі полум'я свічки, що засвітилося у *Хусті*" [9, 218]. Очевидно, з ідеологічних міркувань автор "Топонімічного словника-довідника Української РСР" (– К.: Радянська школа, 1973. – 179с.) М.Т.Янко не вніс до нього ойконім Хуст, однак у "Топонімічному словнику України" (К.: Знання, 1998. – 432с.) цей же автор відновлює справедливість і подає потрактування цієї назви [10, 377].

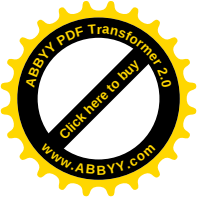
Хоронім *Сибір* теж позначений виразним конотативним значенням, він стає синонімом до слів “неволя”, “чужина”, “знущення”, “смерть” :

“...перестрілки, бої, смерті в полі та в криївках, пожежі, арешти, виселення в Сибір” [9, 278]; “...висилка в Сибір означає глумлення над твоєю душею, бо тебе виривали з коренем від землі, де ти народився, виривали від усього того минулого – сумного чи й радісного – від сусідів, добрих і не вельми, від татової й маминої могилок...” [9, 56]. Автор “Єрусалиму на горах” був очевидцем депортації своїх краян до Сибіру. Уболівання за долю безвинних знайомих, близьких вихлюпуються на сторінках роману низкою розпачливих риторичних запитань, що нагнітають відчуття безпорадності й страху людей перед несправедливістю і жорстокістю більшовицьких “єфрейторів” : “Світ напrawdę валився: із Горопах вивезли на Сибір родину Бойчуків, Василюка, Драгомирецького та ще кількох...Чи знали вони колись відпочинок? Чи з їхніх рук сходили мозолі? Чи не косили, не орали власноручно й чи не кидали землю в ріллю? Хіба це вина? То за що їх карати, виселяти на чужину?” [9, 269] або “Тафію з дітьми, геть чисто здерев'янілих та онімілих, забрали з собою до району, а звідти відправили в Сибір. Чи доїхали вони до Сибіру, чи згинули в дорозі – хто про це розкаже?” [9, 295].

Реальний хоронім *Опілля* (територія, вільна від лісу), що означає місцевість на Подільській височині, є найбільш частотно вживаним у романі. Він функціонує як слово-денотат, що у відповідних контекстах теж набуває конотативного значення “рідний край”, “мила сторона”, “рай”.

Окремі конкретно-реальні топоніми зазнають у романі авторської трансформації. Трохи видозмінена у романі й назва села Братківці, що на Івано-Франківщині, звідки родом Р.Федорів. У тексті “Єрусалиму на горах” фігурує ойконім *Братишани*, який не зафіксований у двадцятишеститомній енциклопедії “Історії міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська обл.” (– К.: Інститут історії АН УРСР. – 1971. – 639с). Співзвучні, але не ідентифікуються назви реальних географічних об'єктів : Лисиничі – село в Пустомитівському районі Львівщини; Лисовичі, Лисяничі – такі населені пункти є у Стрийському районі, що на Львівщині. Виокремлені ойконіми, як і назва, що вжита у романі Р.Федоріва, *Лисичани*, утворилися за видами тварин (порівняймо : вершина Кобила, річка Щучна, села Ведмеже, Вовчкове, Волівка, Жеребецьке).

Ойконім *Горопахи* не знаходимо у “Топонімічному словнику України” [10], тому припускаємо, що це авторське новоутворення, яке має виразний емоційний відтінок, оскільки походить від лексеми “горе” та продуктивного суфікса –ах (співзвучного з розпачливим вигуком), що означає носія певної ознаки. Семантика ойконіма увиразнюється художньо модельованими подіями, що відбувалися у Горопахах після 1939 року, коли у селі запровадили порядки більшовики, очолювані енкаведистом-вбивцею з велемовним прізвищем Ступа.

Подієві й просторові реалії роману Р.Федоріва конкретизують і підсилюють вжиті автором гідроніми (назви річок, джерел, водоспадів, потоків, океанів, морів тощо). Етимологію назви річки Дністер більшість дослідників виводить зі сполучення двох апелятивів – *дон* + *стрий*. “У своїй нижній течії річка мала назву *Дон* у значенні “вода”, а у верхній – *Стрий*, що означає “швидкий” [10, 121]. Подібне етимологічно-експресивне потрактування персоніфікованому образу річки подає Р.Федорів у своєму творі : “*Дністер* нічого не бачить, бо в нього скаламучені, здичавілі очі” [9, 85] (очевидно, йдеться про верхню течію). Від слів “бистрик, бистрий потік” утворено і назву річки Бистриця, від якої походить ойконім Бистричани. Так само гідронім Коноплянка співвідноситься із однойменним населеним пунктом.

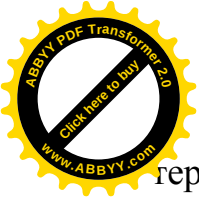
Отже, прозаїк залюблений у рідний край, добре обізнаний з його легендами й переказами, маркує простір України у своєму романі реальними, часом видозміненими, але впізнаваними, інколи й авторськими топонімами, що виступають своєрідними карбами землі та скарбами пам'яті народу, єднають воєдино “і мертвих, і живих, і ненарождених...” Земля, як стверджує Р.Федорів, “не безіменна, все, що є на ній, має ім'я, його тільки треба знати” [9, 188], бо кожна назва – “це немовби печатка на вічне наше користування”.

Індивідуальний стиль Р.Федоріва виявляється у романі:

– нечасто стріваною соковитістю письма, семантично наповнюваною музичністю і колористикою: “струменів тонкий дух опалого листа” [9, 27]; “призахідне проміння підпалило село, мою веранду, і виноградне листя, що було схоже на розпростерті людські долоні” [9, 29]; “розповідав про тополі, що мерехтіли на горбах, світилися зеленими ніжними німбами” [9, 46]; “дні бувають витончені й ніжні, як скрипки, а бувають також дні чорні, сірі чи й червоні; або ниці, або ж простромлені наскрізь вилами, і кров капає на осінні садки” [9, 71]; “І ти, чоловіче, малюєш біле там, де розлито чорний біль?” [9, 252];

– розгалуженими складними періодами; “багатоповерховою фразою” (М.Слабошпицький) з екзотичними лексемами, прислів'ями, парафразами. Письменник використовує діалектизми, характерні для південно-західного наріччя: скорочені форми слів (*хло'*), народні перекручення неологізмів (*стовп із радіволу*), лексичні діалектизми (*гендель, не пуджий, моровиця, слоїк*). За допомогою діалектних слів автор поглиблює місцевий колорит, повнокровно змальовує життя і побут українців Галичини;

– риторичні запитання, що мають виразну авторську інтонацію, яскраве емоційне забарвлення, посилюють увагу читача: “Хіба автомат щось добре посієш? І чи насправду добро повинно утверджуватися автоматом... і взагалі жорстокістю, смертями, примусом?” [9, 34]; “Хіба я не знав давньої істини, що ніщо на цьому світі не минає безкарно?” [9, 18]; “Хіба ви не були дітьми? Хіба ви забули про вразливість дитячої душі?...такої вразливої, як пелюстка на

герновому цвіті? [9, 17]; “Хочете кинути у мене каменем, звинувативши, що довгі роки блукав по світу з горбом, не помічаючи ні його потворності, ні не відчуваючи його тягару?” [9, 115];

– важливу роль відіграє символотворення, “потужний символічно-романтичний струмінь” (А.Погрібний);

– визначальною художньо-стильовою особливістю роману “Єрусалим на горах” є сповідальність, яка “визволяє” героїв від панцерних кайданів, руйнує стереотипи їх мислення, розкриває перед читачем сутність внутрішнього світу персонажів. Часто у формі оповіді-медитації подано авторські екскурси у минуле, роздуми про сучасне, історико-філософські узагальнення про нинішнє життя; проникнення у психологію героїв;

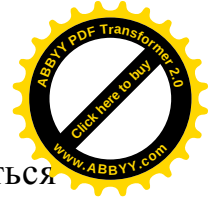
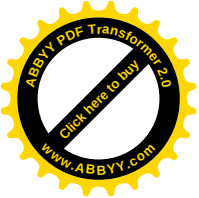
– глибока закоріненість у народні звичаї і традиції (зачитайте і прокоментуйте уривки з тексту, в яких ідеться про святкування Різдва та Великодня [9, 401–402; 414–415];

– Р.Федорів – прекрасний майстер пейзажу, з допомогою якого створює у романі загальну настроєвість, підсилює емоційне звучання, опосередковано впливаючи на розгортання сюжету (прокоментуйте уривок, починаючи зі слів: “Дністро вмивав Неділю, як дівчину, що необачно увійшла в його стремінні води...” [9, 369];

– автобіографічність, бо, як зазначав Р. Федорів, кожен письменник пише частково себе. У романі є епізод, пов'язаний із дитячими роками Данила Вербеня. Навчаючись у школі, хлопчик-напівсирота прочитав учительці свій твір, у якому щиро зізнався, що хоче бути письменником, щоб від написаного ним скапнула сльоза або щоб хтось зціпив кулаки. За це його було вилаяно й висміяно перед усім класом. Схожий епізод із власного життя запам'ятався і майбутньому прозаїку Р. Федоріву. За першу письменницьку спробу – оповідання “Сиротина” – він був побитий своєю тіткою. Пізніше, навчаючись у польськомовній школі, хлопець звівся вчительці, що мріє стати письменником, а та його висміяла, обізвала “лайдаком”. Через багато років прозаїк вустами Василя Бережана висловить свою невимовну образу на її нерозуміння, байдужість і жорстокість: “Було їй смішно ... було їй заздрісно, що хлопська дитина, сирота, горобець сіренький, намірився випурхнути через вікно кудись поза вила й гній” [9, 185];

– ретардація – гальмування прямого розвитку сюжетної лінії, уповільнення розповіді про зображуване – один із важливих чинників, з допомогою якого автор залишає події на перспективу читацького доосмислення;

– самостійне легендотворче начало, тяжіння до фольклорно-поетичних джерел, ліризм. “Поетом у прозі” слушно називав Р.Федоріва його побратим по перу О.Гончар.

А ще – роман “Єрусалим на горах” Р.Федоріва вигідно виокремлюється своєю актуальністю, дієвим історизмом, злютованим із проблемами сучасності. До кожного із нас, українців, звертається зі сторінок свого роману автор: “Чи ми Богом обрані, чи Богом прокляті? Чи ми заколінчилися й не можемо встати з колін? А коли ми зі скрипом пробуємо лише піднести голову, то наші сусіди справа і зліва, звідусіль беруть нас за чуба і назад гнуть донизу, копають нам яму і розплodжують яничарів” [9, 219].

2. “Єрусалим на горах” Р.Федоріва в оцінці критиків.

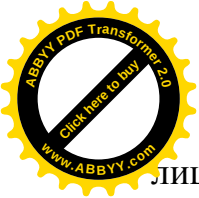
Прокоментуйте уривки зі статті “Апологія страху” Галини Пагутяк: “Єрусалим на горах” – “книга, здатна розповісти всьому світові правду про Україну. Ми ще не оплакали всіх невинно убієнних і не очистились від зради”; “... повітря і земля, води нашої Батьківщини насичені сльозами і кров’ю. І попри все – любов’ю”; “Не зачаровуємось на Схід, не задивляймося на Захід, а подивімося у очі німих і неприкаяних земляків, що замкнулись у своєму терпінні” [4].

Салига Тарас: “У романі село не тільки тло, на якому відбуваються події та живуть герої, а значно складніший організм. Крізь нього пропливають історія, час і полишають на його обличчі, на його душі свої карби” [7, 251].

“Він (О.Є. – Р.Федорів) з дослідницькою ретельністю простежує шлях падіння своїх героїв, їх здатність протистояти, виживати і тоді, коли життя ставало пеклом. Зрозуміло, що для цього йому необхідно аналізувати найрозмаїтіші реальності життя, входити в атмосферу людських клопотів, гризот, соціальних упосліджень часу, сприймати людські трагедії та драми не через скельця сентиментальних окулярів, а розуміти їх як конкретну історичну даність, яку треба об’єктивно оцінити і вилуштити з неї зерно досвіду. Він, для його письменницької честі, те зерно вилущує і засіває його в читацьких душах” [7, 254].

Сидоренко Борис: “Цей твір за архітектонікою я порівняв би із зовні тихоплинною рікою, яка несе свої води розлогою долиною задуму письменника, в цій ріці – події нашого (О.Є – ХХст.) століття. А над цією рікою сучасності можна завважити серпанок ручаю, де формується майбутнє України. Тихоплинність ріки оманлива – досить зануритися в ці води, щоб дізнатись, які вири в них нутрують, якими трагедіями вщерть наповнене життя” [8, 5].

Авторка “Сестер Річинських” Ірина Вільде, з якою Р.Федорів познайомився на одній з літературних вечірок, навчаючись у педучилищі, після виходу у світ першої книжки його новел не без лукавства пригадувала, як забула рекомендувати для журналів оповідання початківця. “Однак є у моїй забудькуватості й позитивний момент: “... можете чесно сказати, що свій перший крок у літературі зробили без протекції” [5, 12]. А ще вона скаже про нього слова, які, на нашу думку, стосуються усього доробку прозаїка: “Я вірю

лише тому письменнику, котрий пише так, що я бачу людину, траву, відчуваю, наприклад, запах соняшникового насіння, вловлюю інтонацію голосу. Коли читаю Федоріва, здається, що за дверима стоїть він сам і наговорює мені про Кам'яне Поле, яке він полюбив, може, за те, що так тяжко працювати на ньому, бачу його краян, радуюсь разом з ними, навіть плачу, тужу... Він пише совісно, він не вигадує, він відчуває нашу людину" [5, 13].

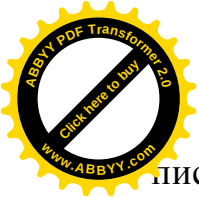
Література

1. Єременко О. Топоніміка роману "Єрусалим на горах" Р.Федоріва: семантико-функціональний аспект // Філологічні науки. Зб. наук. праць.–Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. - С. 181-187.
2. Загребельний П. Роксолана. Роман. У 2-х кн. – Кн.1: Вознесіння. – Харків: Фоліо, 2003. – 382 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Івано-Франківська область. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1997. – 639 с.
4. Пагутяк Г. Аполіогія страху. Rahutjak.boot.ru
5. Погрібний А. Жага черпати з витоків / Федорів Р. М. Твори: У 3-х т. - К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. - С. 5-28.
6. Релігієзнавчий словник / А. Колодний, Б. Лобовик. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
7. Салига Т. Свічка на осінньому вітрі // Салига Т. Імператив: Літературознавчі статті, критика, публіцистика. - Львів: Світ, 1997. - С. 249–257.
8. Сидоренко Б. Єрусалим на горах або Книга про Голгофу нашого народу: Перше враження // Голос України. - 1994. - 16 вересня. - С. 9.
9. Федорів Р. Єрусалим на горах: Роман. - Львів: Червона калина, 1993. – 501 с.
10. Янко М. Топонімічний словник України. – К.: Знання, 1998. – 429 с.

АПЕРЦЕПЦІЯ ХАРАКТЕРІВ І СЕМАНТИКА ВЛАСНИХ ІМЕН ТА ПРИЗВИЩ У ДИЛОГІЇ «ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Минуло вже дев'ятнадцять років з того часу, коли було вперше опубліковано роман-дилогію П. Загребельного "Тисячолітній Миколай" (1991), однак читацький і літературознавчий інтерес до твору не згасає, бо на тлі сучасної історичної романістики він вигідно вирізняється глибиною філософізму, зображенням психологічно-рельєфних характерів, хитросплетінням історичної правди та художнього домислу, специфічністю конструювання хронотопосу.

Переконливо художньо змодельовавши події тисячолітньої історії і відносно недалекого минулого (радянського тоталітарного режиму), спроектувавши їх у сьогодення та подавши власне розуміння минувшини,

письменник-ерудит змушує читача задуматися над уроками історії, усвідомити себе дітьми української землі, справжніми патріотами, які не цураються материнської мови, пишаються історією, культурою, прадавніми традиціями свого народу.

Дилогія П.Загребельного не була обділена увагою літературознавців. У статті Т. Хом'як та Н. Гринькіної "Історія як об'єкт художнього осмислення в романі П.Загребельного "Тисячолітній Миколай" наголошено на поліфонічності твору, оскільки у ньому йдеться не тільки про події тисячолітньої історії, а й про морально-етичні шукання особистості.

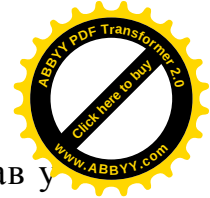
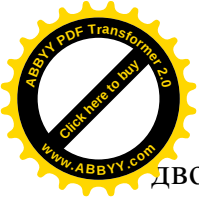
А.Шпиталь у статті "Тисячолітній Загребельний", зосередившись на художніх прийомах та засобах психологічного впливу, назвав дилогію кращим здобутком української історичної романістики останнього півстоліття. Своєрідне трактування образів-символів прози письменника подають О.Галич та С. Нестерук [1; 130–135, 5; 62–65].

Однак проблема семантики власних імен і прізвищ, їх наповнюваності та ролі у поведінці героїв не стала предметом дослідження, тому і буде здійснено спробу усунути цю прогалину.

Головний персонаж дилогії Микола Сміян (Несміян за часів князування Володимира; Микола Несміяновський за часів козакування) – постать не історична, а цілком зроджена авторською фантазією. Він – речник автора і водночас син народу України, який усвідомлює себе на крутозламах нашої історії. Характер головного героя – складний і суперечливий. Він, як і кожна людина, припускається помилок, страждає і любить, мучиться і пізнає хвилини найвищого блаженства, але з усіх екстремальних життєвих ситуацій намагається вийти достойно, не втративши людської гідності та честі. Водночас Микола Сміян ніби не реальний, бо "багатоликий і великий, смертний і безсмертний, присутній ось тут і в цей час і всюдишущий у всі часи на цілу тисячу років" [1; 23].

У першому розділі дилогії "Смерд" прозаїк дає своєму герою ймення – Сміяно, у якому знаходить вияв його природна кмітливість, розум, гумор і вміння висловлюватися іронічно-афористично. Наділяючи свого героя таким іменем, автор ніби стверджує думку, висловлену ним задовго до написання "Тисячолітнього Миколая": "...в українському національному характері справжній інтелектуалізм завжди поєднувався з усміхом, з яким українець дивився на світ, зі здоровим скепсисом, з мудрим оптимізмом" [4; 345].

Із примусовим введенням християнства роздвоїлися не тільки людські імена (наприклад, язичник Сміяно став християнином Миколаєм), а й душі людей, які не могли і не хотіли забувати віру пращурів, але змушені були волею всесильних обставин прихилитися до нової віри. Так, на думку письменника, вибруньковувались у людському естві лицемірність і

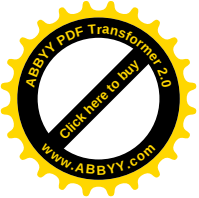

двоєдушність: "Кожен мав дві маски – святкову і буденну – одну натягав у себе вдома, іншу виносив на вулицю, до церкви, до князя; мав "два лиця", "два одяги", "дві страви", "два настрої" (київський і царгородський). Молилися по царгородськи, а плакали і плясали – по-київськи, вірили – по-царгородськи, а вже сумнівалися тільки по-київськи" [2; 441].

Не зазнали трагедії роздвоєння лише ті з русичів, котрі, збунтувавшись проти суворого аскетизму нової віри, намагалися щезнути у лісах та пустошах, щоб жити з молитвами пращурів, зі своїми язичеськими богами, дотримуватися споконвічних обрядів і традицій. Відрікшись від нового християнського світу, вони жили у злагоді і повній гармонії з природою, "ловили рибу, били звіра, дрібного й більшого, збирали ягоди й сухе гілля" [2; 62]. А ще – дотримувалися предківських свят – Калити, Корочуна, Купала, Щедрого вечора... Автор змальовує, як гнані новою вірою, княжою волею і силою, приречені на спаленнзну люди, "холодні й голодні, в плачах, скорботі й знеможі заривалися в байдужу землю, щоб знайти бодай тимчасовий прихисток, самі вперто жили надіями, і ридаючи, все ж виспівували " [2; 73], бо рвалися ввись ніжні і тремтливі пісні, в яких виливалися і надія, і туга, і жадання любові...

Ромейська дружина князя Володимира – княгиня Анна – послала новохрещеного Сміянка-Миколая відшукати і повернути до нової віри його кохану Назимку, яка разом зі своїм родом безслідно зникла, не принизивши своєї душі, не віддавшись у рабство до чужого бога. Миколай, "розполовинений" християнством і язичництвом, позбавляється внутрішньої рівноваги і спокою. Він безтямно любить ніжну красуню Назимку, яка не гнеться і не ламається у своїх переконаннях. Зрозпачений хлопець говорить коханій: "Душа моя й так буде з тобою повсюди і вічно. А тіло мені не належить. Воно – князеве" [2; 57]. Але дівчина не розуміє його, бо вважає, що душа і тіло – єдині. Людина теж ототожнюється у її розумінні з природою, зливається з нею. У час, коли після зимового сну оживала природа, коли "земля і пуца звільнялися від снігів, ріка і ручаї – від криги, молоді бруньки народжувалися на деревах, повітря шумувало, як молоде пиво" [2; 78], Назимка босоніж бігала по ще не відталій землі. Вона була схожа на красуню-мавку "в широкий білій сорочці, боса, з розпущеним волоссям, легка і летюча" [2; 79].

Назимка і Миколай у далекій пуші стають щасливими дітьми природи, їхня перша близькість – то апофеоз красі лісу і людських почуттів: "І звуки лісу, переспіви невидимих птахів, тонкі передзвони комах, шелест листя, потріскування зеленої глици під сонцем, печальне зітхання землі під могутнім корінням дубів, – все вливалось в душу повільною силою солодкого ждання перед ще повільнішою радістю, яка наближалася" [2; 80].

Походження свого імення, такого ніжного і в той же час холодного (бо ж походить від кореня -зим-), юна язичниця пояснює так: "Везли мене малою до Києва, а над полями вітер закручував срібні серпанки сніговиці, та такі ж холодні, чисті і гарні, що моя мати Горина вигукнула: "Оце ж – як моя донечка Назимка!" [2; 38]. Дівчина, породжена заметілями, завірюхами і хурделицями, схожа "на тонкі золотисті снігові "хвости", які несе над засніженим полем морозний вітер під зимовим сонцем". Вона "летить, погрожує, лякає, але й кличе" [2; 77]. Отже, з іменем автор пов'язує і лінію поведінки та характер неупокореної героїні.

Усвідомлюючи, що заради християнства було нищено і плюндровано душу народну, прозаїк певною мірою ідеалізує поганство. І постає виболіле роками і тривалими письменницькими роздумами питання: чи дійсно прийняття християнства було позитивним фактом в історії Київської Русі?

Звісно, з такою постановкою питання можна і не погодитися, однак авторські медитації, стосовно релігійно-психологічного і "поіменного" роздвоєння душ, все ж видаються цілком слухними.

Кожен із новохрещених отримував друге ім'я: князь Володимир став Василієм – від гр. *basileus*, що означає "цар"; Сміянко стає християнином Миколаєм – від гр. *pīke* – і *laos* – народ (буквально: переможець народів) [6; 68]. Його брата-антипода Несміяна було названо іменем Марко, що має подвійну, але все ж ретельно продуману і підібрану автором роману, етимологію, оскільки "походить від лат. *Marcus* – молоток або від *marceo* – бути в'ялим, млявим" [6; 66]. Марко справді був надзвичайно впертим у досягненні своєї мети пробитися "наверх", хоча й слабим та кволим фізично.

Різноманітні події роману стягнуто в єдиний вузол міжчасся і об'єднано спільною морально-етичною проблематикою. У діалогії П. Загребельного "живуть" герої-брати, які рідні по крові, але мають протилежне, навіть вороже світорозуміння і світосприйняття: Тисячолітній Миколай і його брат-прагматик Маркерій Федорович Сміян; Гаврило Панасович та Іван Панасович – завідувач кафедрою марксизму-ленінізму, що зрікся рідного брата.

Мотив братів, часто двійнят, поширений у світовій міфології. Коренями він сягає Біблії, зокрема євангельського пророкування про Христа і Антихриста, Авеля і Каїна, про вічне добро і зло, що бумерангом повертається до його інспіратора. Т. Шевченко у "Великому льосі" в момент містеріальної кульмінації подав повідомлення української ворони про народження двох близнят Іванів:

Сю ніч будуть в Україні / Родиться близнята.

Один буде, як той Гонта, / Катів катувати!

Другий буде... оце вже наш, / Катам помагати [8; 132].

Новонароджені близнята – у майбутньому антагоністи, бо перший,

найвірогідніше Мазепа, буде національним провідником українського народу, намагаючись здобути йому державність, а другий, можливо, Виговський, стане "катам помагати".

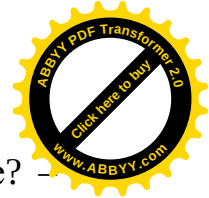
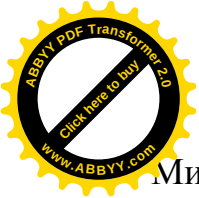
Автор у подібній філософсько-притчевій площині виводить образи Сміянів-братів у другій частині дилогії "Залізнi зуби". Розмірковуючи над тим, чому вони такі різні і часто виступають як непримиренні вороги, Микола думає: "Ми з братом жили ніби з двох боків прямокутного трикутника. Я добувався до вершини по короткому прямовисному катету, тяжко, в муках, зривався, падав, знову вперто і відчаєно дерся вгору, а Марко тим часом без ніяких зусиль, пританцьовуючи, з дрібушечками, як у гопаку, вискакував по некрутій похилості гіпотенузи і вже був нагорі" [3; 444].

Фізична сила і краса Миколиного тіла, пошматованого війною, контрастує з хирлявістю і кволістю Марка, "недогодованого за окупацію і голодні післявоєнні роки" [3; 174]. Повернувшись із фронту, Микола після довгої розлуки придивляється до брата: "Не вдався в Сміянів братик мій: дрібненький, з дрібненьким обличчям, тільки очі живуть, блискають, стріляють" [3; 10]. Ще будучи школярем, Марко, про якого старший брат говорить часто у середньому роді – "мале, уперте, затяте", – зіграв роль Леніна у п'єсі О. Корнійчука і вивчився "гарькати", тобто гаркавити, як вождь. Це часто повторюване Марком слово має не тільки прямий, а й переносний смисл: лукавити, пристосовуватись, лицемірити.

Старший брат розуміє, що хлопець потрапив під вплив авторитетного для нього російського словесника, але нічого вдіяти не може. Він усвідомлює, що доля меншого брата випурхує з його "долонь наполоханою пташкою, і не прикликати її назад, не зловити, не приголубити своїми загрубілими пальцями" [3; 181].

Дискусії, суперечки братів призводили до духовної віддаленості і ще більших непорозумінь. Врешті-решт Микола ставить сам собі питання: "Невже і мій брат – серед потвор?" [3; 414–415]. І зізнається, що людина, яка "почне гарькати", не перестане до самої смерті. І справді, до кінця свого життя молодший брат залишився кар'єристом і пристосованцем: то вчився "у Підгорного роздувати ніздрі, мов гієна", то "...у Шелеста матюкати підлеглих і пити молоко від персональної корови", то "...у Щербицького викурювати за день по дві пачки американських сигарет" [3; 447], хоча курити не любив і не пам'ятав, як зветься цигарки. Навіть на похороні Маркерія Федоровича були "не люди – ходячі стравоходи" і всі "під знаком трьох " і ": ікра, імпорт, інтриги" [3; 458].

Відповідно до власних уподобань кожен із братів обирає собі супутницю життя. Дружина Марка-Маркерія – Марія-Марсель вперто намагалася зробити кар'єру, "вибудовувала власну орбіту хай і не надто високу, але гордо незалежну" [2; 48]. Подвійність імен підкреслює двоєдушність, певно, тому

Микола часто дорікав братові за "перелицьовування": "Ну, що це, що це? – стогнав я. – Це ж плебейство – "прикрашати" себе навіть іменем, придбаним на барахолці марнослів'я". – "Плебеї не ті, кого називають, а хто називає", – спокійно пояснював брат. "Але ж ти не обурюєшся, не протестуєш, не забороняєш! Ні ти, ні Марія" [2;8].

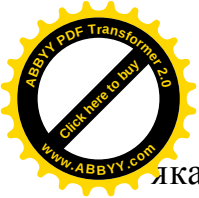
Микола іронічно думав про те, що подружнє життя брата "...не шлюбна постіль, а засідання бюро", яке "значилося суцільними "комами": рай-ком, міськ-ком, об-ком, ще вищий "ком" [2; 9]. Марсель називала себе "партійним керівником", хоча завжди перебувала "в невизначеності й необов'язковості", перекладаючи з місця на місце нікому не потрібні папери, збираючи якісь матеріали, ставлячи завдання, перевіряючи їх виконання... Вона завжди стежила за своєю зовнішністю, щотижня зранку просиджуючи в перукарні "для наведення блиску і польору" [2; 9].

Смерть чоловіка не збентежила її холодну і черству душу, не позбавила рівноваги. Вона була "тверда в своєму горі, рішуча і діловита", перебувала у такому "гордому вивищенні", що Микола, який хотів висловити їй співчуття, позадкував, відступив, злякався. Брат підкреслює, що таку лінію поведінки могла обрати лише жінка на ймення Марсель. "Марія з українських степів упала б мені на груди, зайшлася в риданнях, безпорадна і безборонна перед жахливою стихією смерті, але столична Марсель була холодна, як протокол, і діловита, мов комп'ютер" [2; 11].

Зовсім інших жінок, відвертих, емоційних, розумних, обирає Тисячолітній Миколай. За тисячолітнє життя їх у нього три: ніжно-лірична язичниця Назимка; Оксана, яка у війну, потрапивши до Німеччини, пройшла всі кола пекла, а потім зазнала зневаги і страждань, повернувшись в Україну; Ольга, яка після смерті Оксани зуміла повернути коханого до життя власною жагою і любов'ю. Якщо Назимка вражає твердістю духу, незрадливістю вірі предків, то Оксана – своєю тонкою психічною організацією, душевною вразливістю, вмінням передчувати лихо. Вона на рівні підсвідомості відчувала свою передчасну смерть. Це відчуття "жило в ній і подавало далекий голос перестороги" [3; 429], молода жінка серцем розуміла, що, вистраждавши так багато у своєму житті, вона не зможе розродитися здоровим дітям.

Оксана завжди уміла відчуті і побачити те, чого не відчували інші люди. Зазнайомившись, наприклад, із Сиротою, вона говорить чоловікові: "Якийсь він ніби з замазки зроблений, ... доторкнешся – так і вгрузнеш" [3; 98]. Недарма Микола зазначає, що душа її чула те, до чого він виявився безнадійно глухим.

По смерті коханої дружини Микола з гарячковістю і боєм розмірковує над фатальністю її імені: "Загроза чаїлася вже в самому імені – Оксана. Жахливий стиск двох безнадійних літер "к" і "с", крізь який незмога прорватися на вільний простір, а в початковому "О" – облудна порожнеча,

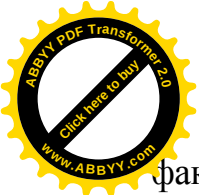

яка поглинула вже багатьох, як вогонь поглинає барвисті душі ніжних метеликів" [3; 430]. З таким трактуванням трагічності імені, звичайно, можна і не погоджуватися. Ім'я Оксана, як і інші ймення, має своє семантичне наповнення. Воно походить "від гр. Xenia – гостинність або xenios – чужий, чужоземний" [6; 148]. Із першим потрактуванням можна погодитися, згадавши незрівнянну майстерність Оксани-господині пекти пироги; і з другим, бо найчастіше вона залишалася чужоземкою не тільки в Німеччині, а і в Україні, де була чужою серед своїх.

П.Загребельний прискіпливо обирає імена і прізвища представникам тоталітарної влади, які уособлювали великодержавну міць. Насамперед йдеться про кар'єриста-блязня Сироту, змальовуючи якого автор часто вживає особовий займенник середнього роду – воно "непоказне й миршаве", постійно вдається до зменшувально-принизливої лексики: "дрібненький", "маленький", "студентик", який говорив з "бліденьким усміхом на сіренькому личику". На першому курсі "він вициганював собі в усіх викладачів трійки, на другому трійки ставили й без вициганювання, з пробачливим усміхом, з добрим зітханням: "Він же сирота" [3; С. 105], а до таких, як відомо, люди завжди ставилися зі співчуттям і жалем. Розгледіти сірість і нікчемність Сироти зумів тільки безапеляційний професор Черкас. Вельми цікаві і повчальні міркування, які стосуються не тільки Сироти, вкладає автор йому в уста: "Двієчники заперечують існуючий порядок речей, п'ятирічники створюють новий. А трієчники? Це невігласи, які породжують убожество життя, а убожество згодом породжує нових невігласів – так людство йде до своєї загибелі! Ви вічний трієчник, Сирота, трієчник за переконаннями, від народження, за походженням" [3; 105].

І така нікчема на останньому курсі, ставши комсоргом інституту, сидить у власному кабінеті, а вузівські викладачі шикуються у чергу, щоб він прийняв їх і дозволив поставити у заліковій книжці "п'ятірку". Бо він і такі, як він, можуть все. Це вони причепили "дивовижному чоловікові", науковцю Черкасу тавро "вейсманіста, морганіста, ідеаліста, метафізика, космополіта, імперіалістичного агента" [2; 94], виключили з інституту фронтовика-орденоносця, відмінника Миколу Сміяна... З допомогою підлості, брехні, підлабузництва такий "продукт епохи", "виплодок часу" Сирота стає керівником республіканського масштабу, за яким стоять "...великі НБІ: ніби-прогрес, ніби-НТР, ніби-розквіт і ніби-майбуття" [2; 117].

П.Загребельний з ущипливою іронією, гострим дотепом та сарказмом створює образи героїв-прагматиків, вершителів людських доль, які готові на все, аби сягнути вершин кар'єри, навіть ціною зламаних людських доль, зречення від найрідніших. Семантика імен та прізвищ стає важливим чинником у повноцінному сприйнятті їхніх характерів. Наприклад, замдекана агрономічного

факультету носить прізвище Охомуш. Микола розмірковує, що б воно могло означати? "Чи принесене колись на багатостраждальну нашу землю дикими ордами, а чи калікувато виплодилося в надрах прекрасної української мови, як кара за недбалість і нехтування нею та ще для того, щоб приліпитися до такої нікчемної істоти, як наш замдекана" [3; 116]. Інший приклад: секретар райкому має прізвище Стуконіг, яке, очевидно, походить від злиття основ двох слів *стукати ногами*, тобто сердитись. Товариш Стуконіг мало говорив і ще менше думав, бо не мав на це ні часу, ні здатності, ні бажання: "...він і секретарем став тільки тому, що якесь всевидяще око зазирнуло йому в голову і впевнилося: голова ця думати неспроможна, а здатна тільки на те, щоб сприймати веління, вказівки і штурляння, а тоді передавати їх за призначенням" [3; 219].

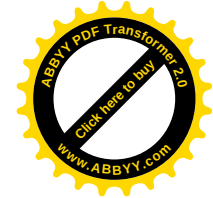
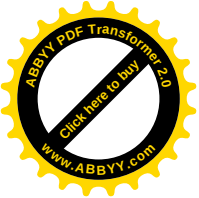
Галерею великодержавних лакиз поповнює і автор статті "Вейсманістсько-морганістське кубло в серці українських степів", який прибрав собі псевдонім Гаврило Карташ. "Ім'я наше рідне Гаврило. Прізвище якесь турецьке" [2; 324], (як відомо, українці донедавна часто називали "турком" людину недалеко). Письменник вживає власні імена та прізвища, співвідносячи їх із семантикою загальних іменників, як-от: Коляда, Сирота, Щириця тощо.

Образи цих моральних почвар змальовані автором колоритно та емоційно. Так, у Щириці – "змійні очі", щелепи, "як круто загнуті полозки гринджолів, губи – під самий ніс", [2; 198]. Оксана, вперше побачивши Щирицю, була подивована і вражена його "фізіономією": "...лискучий, мов наолієний, ніс з нюхливими ніздрями, задерте, як свинячий п'ятачок, підборіддя, кругленькі щічки, що вигідно вгніздювалися на круто загнутих, як полозки, щелепах" [2; 283]. "Гад", "курдупелик", "чума", – називає його Микола. Така жорстока і лаконічна, але справедлива характеристика достойна поведінки персонажа.

Цілком відповідають характерам своїх носіїв прізвища з прозорою етимологією – Ляпка, Дурас; директора агростанції, людину "без хребта в душі" поименовано Паталашка, що співзвучне з "бідолашка" і точно відбиває лінію його поведінки.

Не можна не погодитися зі слушним спостереженням С. Нестерук: "У плані семантики для П. Загребельного те чи інше ім'я не може бути заміненим: адже денотат перетворюється на символ і вживається з різною точністю і обдуманістю" [5; 65].

Отже, підбираючи для своїх персонажів "промовисті" імена і прізвища, які б вирізнялися на тлі масових, автор роману-дилогії "Тисячолітній Миколай" індивідуалізує кожного з них, надаючи їм рельєфності і колоритності, особливого семантичного наповнення і виразного стилістичного забарвлення, що сприяють повноцінній аперцепції характерів.

Література

1. Галич О., Нестерук С. Символіка прози П. Загребельного 90-х років // Вітчизна. – 1999. – №5/6. – С. 130 - 135.
2. Загребельний П. Тисячолітній Миколай: Роман. – Т. 1. Полювання на хлястики. – Харків, 2003. – 399 с.
3. Загребельний П. Тисячолітній Миколай: Роман. – Т. 2. Залізні зуби. Харків, 2003. – 469 с.
4. Загребельний П. Спроба автокоментаря // Загребельний П. Нотатки письменника про свою працю. – К., 1976. – С. 146-167.
5. Нестерук С. Образи-символи в творчості Павла Загребельного // Слово і час. – 1999. – №8. – С. 62 - 65.
6. Скрипник Л., Дзятківська Н. Власні імена людей. – К., 1986. – 308 с.
7. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт П. Загребельний (Шкіц до портрета) // Дивослово. – 2000. – №2. – С. 57 - 59.
8. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1999. – 343 с.
9. Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – №8. – С. 60–61.

Анотація

У статті автор доводить, що П. Загребельний у романі-диалогії «Тисячолітній Миколай» ретельно і обдуманно обирає персонажам власні імена та прізвища, надає їм особливого семантичного наповнення, що сприяє повноцінній аперцепції характерів.

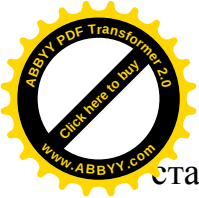
Summary

The author proves in the article, that Pavel Zagrebelny chooses carefully and deliberately the names and the surnames of the characters in his novel “One thousand – year – old Nikolay”, gives them special semantic meaning, that promotes full – bodied understanding of the characters.

ГЕРОЇ-КНИЖНИКИ І ЇХ ТВОРЕЦЬ (ЗА РОМАНОМ-ДИЛОГІЄЮ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО "ТИСЯЧОЛІТНІЙ МИКОЛАЙ")

У пропонованій статті йдеться про те, як талановитий читач Загребельний допоміг Загребельному-письменникові у написанні диалогії "Тисячолітній Миколай" та створенні яскравих образів героїв, для яких книга стала життєвою необхідністю.

"Україна не має досить української інтелігенції, для якої культура, а в першу чергу – книжка – була б органічною потребою душі, так, як хліб, як музика, як спілкування з близькими людьми", – пише Марта Тарнавська у

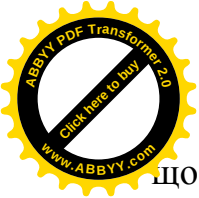
статті "Де читач української книжки? Крик душі" [5, 1]. Усе ж хочеться не погодитися з цією сентенцією, бо справжній письменник завойовує і зачаровує свою читацьку аудиторію, його книг чекають із нетерпінням і читають "одним подихом", часом повертаючись до них і вдруге, і втретє... Безсумнівно, хотілося б, щоб таких письменників та їхніх розумних книг було більше, тоді й читачів, які поспішали б на приємну і багатообіцяючу зустріч із ними, побільшало.

До найбільш читабельних прозаїків в Україні належить П.Загребельний, а його романи, що змушують кожного задуматися над неминучими загальнолюдськими цінностями, над проблемами минулого, сьогодення і майбуття, не залежуються у книгарнях навіть у наш комп'ютеризований час. Не можна не погодитися зі слухним твердженням М.Слабошпицького про те, що в романах П.Загребельного – "неспокійна думка, розбурхане море фактів, гостра ностальгія за тим, що нам дано відчутти, але неможливо з усіма тими нюансами й півтонами думки виразити... А ще в тих книжках – пристрасть, пристрасть, пристрасть, що палахкотить і клекоче вогненною субстанцією поміж ялових писань прозаїків його (та й чи тільки його) покоління" [4,131].

Пригадується уже віддалена у часі зустріч із письменником у вщерть наповненій студентами актовій залі Сумського педагогічного інституту ім.А.С.Макаренка у 1980 році. П.Загребельний очолював тоді Спілку письменників України, був лауреатом Державної премії УРСР ім.Т.Г.Шевченка і Державної премії СРСР. Та незабутня зустріч була присвячена презентації нового історико-психологічного роману "Роксолана", автор розповідав, що розпочав роботу над романом про непересічну особистість Б.Хмельницького ("Я, Богдан"), перечитав не тільки документи, а й народні перекази, думи, бувальщини та книги чеською, польською, англійською мовами, які зумів відшукати. Усіх присутніх вразила тоді ерудиція письменника, його незвичайна здатність зберігати у пам'яті безліч цікавих фактів та подробиць і при потребі послуговуватися ними.

Один з останніх романів П.Загребельного "Тисячолітній Миколай" – у котрий уже раз! – переконливо засвідчив глибоку ерудицію автора-інтелектуала, його рідкісне вміння читати і полемічно трактувати зламні моменти в історії України, очищаючи їх від усталених і часто упереджених суджень та оцінок.

Дилогія П.Загребельного викликала значний літературознавчий інтерес: на поліфонічності твору, в якому йдеться і про події тисячолітньої минувшини, і про морально-етичні шукання людини, наголошували Т.Хом'як та Н.Гринькіна у статті "Історія як об'єкт художнього осмислення в романі Загребельного "Тисячолітній Миколай"; А.Шпиталь, назвавши твір кращим здобутком української історичної романістики останнього півстоліття, розглянув художні прийоми та засоби психологічного впливу; образи-символи,

що конденсують настрій і думку, стали предметом дослідження О.Галича та С.Нестерук у статті "Символіка прози П.Загребельного". Однак нас зацікавили дещо інші питання:

– яким чином Загребельний-книжник, талановитий читач-ерудит допоміг Загребельному-письменникові у написанні дилогії, що пронизала нашу історію вглиб на тисячу років?

– яку роль в еволюції героїв роману і житті їх творця відіграли книги?

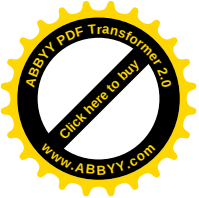
З'ясування поставлених питань і є метою нашого дослідження.

Стрижнем дилогії, що стягує вузли міжчасся в єдине ціле, виступає головний герой Микола Сміян (Сміянко у період язичництва; Несміян за часів князювання Володимира; Микола Несміяновський за часів козакування) – постать не історична, а витворена авторською уявою. Він ніби і нереальний, бо живе і вмирає впродовж тисячі літ, і водночас цілком реальний, бо помиляється, любить і ненавидить, радіє і страждає. У поглядах та шуканнях головного персонажа сконденсовані світоглядні позиції самого письменника, який осмислює історію власного народу. У цьому – і першому, і другому – допомагають не тільки люди, а й мудрі порадики – книги.

Ієромонах Братського монастиря, даскал Києво-Могилянської колегії Микола Несміяновський (а передусім, звісно, автор) добре розумів, що за князювання Володимира і Ярослава Київ уславився "високою вченістю, мужами просвіщенними" [1,97]. За часів Б.Хмельницького Київ хотів "осяяти й засліпити темнощі московські київським світлом ученості й просвіщенності, мовляв, ваша сила, а наш розум, ваша армата, а наш атрамент, ваш меч, а наше писало"[1,98]. Кращі уми, високоосвічені київські мужі – священики, монахи, перекладачі – примусово відправлялися в Росію, а "київська книга завойовувала Москву без гарматної стрілянини, тихо мирно, але всевладно" [1,103].

Україна, яка вела визвольну війну з польською шляхтою, возносила свій гордий і незалежний дух у навчанні та книгах, намагаючись "просвітити і, може, впокорити своєю мудрістю саму Москву, молодого її царя і новопоставленого патріарха" [1,106], однак, на жаль, відкритість і щирість Києва вкотре розбилася об московські "двоєдушність і віроломство": "ушнипливі московські дяки вгризалися в кожне слово тих книг з єдиним наміром: чи немає в них "укоризнених" його царській величності статей або слів, щоб одразу зробити вимову тому уряду, в землі якого книга напечатана" [1, 109]. Переписувачам і перекладачам "дякували" засланням до віддалених монастирів.

Автор, проектуючи події минулого у пізніші часи радянського тоталітарного режиму, справедливо стверджує: "Почавши палити книги, палитимуть і людей з невпокореним духом і незалежним розумом" [1,109].

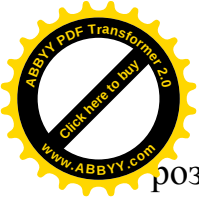

Образ автора-оповідача часто (не завжди!) ідентифікується з головним персонажем діалогії, який виступає речником авторської позиції. Спершу Миколай вважав виправлення богослужебних книг справою честі, радів, коли давав "іржавим, затканим павутиною, поточеним шашелем" книгам нове життя. Повільно приходить до нього прозріння. "Молодий і дурний, хоч і перевчений" київський даскал поступово починає розуміти, що водночас із правкою відбувається і підміна внутрішньої суті, що спочатку виправляють книги, "тоді людей, тоді цілі епохи, все життя, і вже незмога зупинитися" [1,129]. Автор застерігає усіх нині сущих і їх нащадків берегти книги такими, "як вони народилися! Бо книги – як люди. В них свій біль, своє горе, своя погроза і любов своя. Коли піднімають руку на книги, гине милосердя, і тільки нечутні ридання в просторах" [1,130].

Книги і навіть слова у П.Загребельного живі, персоніфіковані. Вони, як і люди, бувають різними: "Болісні слова були в давніх книгах, а в нових – сухі, як потерть" [I, 129]. Найстрашнішим гріхом він вважає вбивство слова, оскільки воно зовсім беззахисне: "Вбивати слова – гріх і злочин ще більший, ніж убивати людей. З чим же прийдемо до нащадків? Безсловесні, дурні, затуркані. Тіло знищать, але дух воспарить, він бо наповнює світ, він вічний, а з ним вічні й ми. Слово ж – це дух, а дух – це слово" [1,129].

Побутує думка, що книги схожі на автора. Романи П.Загребельного дійсно схожі на нього, письменника-інтелектуала, наділеного титанічною працездатністю і незвичайною допитливістю. Книгу-новинку завжди розшукає у перекладі англійською, якоюсь із слов'янських чи інших знаних ним мов, щоб скласти про неї власну, часто "єретичну" думку. В одному зі своїх інтерв'ю прозаїк підкреслював, що кожна людина повинна мати жадобу знати все найвидатніше зі світової літератури. Недарма М.Слабошпицький підкреслював, що П.Загребельний прийшов у літературу, аби проілюструвати приклад, як корисно письменникові бути допитливим і очитаним, аби своїм прикладом блискуче потвердити Ренарову сентенцію: "Література – труд волів". І сам П.Загребельний у "Спробі автокоментаря" зазначав, що письменник повинен багато писати, а ще більше читати. Цієї вимоги, що стала його життєвим кредо, письменник дотримувався повсякчас.

Талановитий читач П.Загребельний завжди допомагав письменнику П.Загребельному. Авторська ерудиція стала у нагоді йому при створенні образу доктора сільськогосподарських наук, справжнього вченого Черкаса, який не терпить стандарту й одноманітності. Ефектом авторської присутності позначені інформаційні відступи, історичні екскурси, часом задовгі промови, вкладені в уста професора Черкаса. Відомо, що людина живе словами, які промовисто свідчать і про її походження, і про час та землю, де вона зростала, про її культуру та професію, навіть про душевний стан у хвилини переживань та

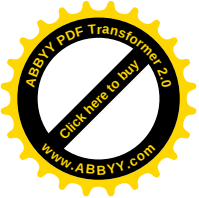

роздумів. Мислення і мовлення Черкаса колоритне, часто афористичне, насичене науковою лексикою. Своє знайомство зі студентами він розпочинав улюбленою фразою, якою визначав єдність двох стихій – творення і руйнації: "Сарданапал і Валтасар". Знаючи, що не всі зрозуміли суть сказаного, він пояснював: "Перший з них – ассірійський цар, який до купи зібрав всі землі і забезпечив їхній розквіт, а другий, сидячи в казковому Вавілоні, все проциндрив і довів до згуби землю, державу, народ" [2, 50]. А як лаконічно, влучно, в образній формі подає він своє розуміння унікальної долі українського народу, що нагадує йому "бджолу, в якій постійно забирають назбираний нею мед. Але в нас пограбували не сезонні взятки, а цілі століття одразу! Тисячолітня бджола і вічний грабунок" [2,211]. Роздуми, монологи, афоризми професора Черкаса демонструють велич і красу людського розуму, силу українського слова, незнищенне прагнення до істини. Наприклад, розмірковуючи про долю селянства у перші пореволюційні роки, учений лаконічно зазначає: "Взявши душу, придуть і за тілом" [2,78]; "Інквізиторський соціалізм тримається на принципах дикої орди: страх і брехня" [2,334] або "...боротьби ідей немає, є тільки боротьба людей. А в ній найчастіше перемагають нікчеми" [2,209].

Професор Черкас – один із найскладніших образів діалогії, що репрезентує в українській романістиці тип інтелігента-філософа, героя-інтелектуала. Він зумів безпомилково розгледіти сірість і підлість кар'єриста Сироти, кинувши йому у вічі справедливі, але терпкі слова, що, певно, зацікавлять і нинішніх студентів: "Двієчники заперечують існуючий порядок речей, п'ятирічники створюють новий. А трієчники? Це невігласи, які породжують убозтво життя, а убозтво згодом породжує нових невігласів – так людство йде до своєї загибелі! Ви вічний трієчник, Сирота, трієчник за переконаннями, від народження, за походженням" [2, 105].

Безпартійний Черкас, розмірковуючи над тим, чому Сталін став великим, справедливо зазначає: "Бо захопив усю владу, знищив суперників, усунув противників і конкурентів. Хто захоплює владу? Тільки той, хто ставить її понад усе" [2, 74]. Без сумніву, ці думки співпадають з позицією автора "Тисячолітнього Миколая".

Побачивши у Сміянові свого наступника, професор допомагає йому влаштуватися на роботу, закінчити інститут, захистити кандидатську і докторську дисертації. Саме Сміяну він заповідає свою найбільшу цінність – бібліотеку, бо знає, що Микола оцінить цей дар по-справжньому, адже книги для нього – живі: "Книжки мудро мовчали, загадково мружилися, іноді вчувалися тихі шепоти, болісні зітхання, гіркі скарги, були там розважливі настанови, полум'яні заклики, плачі й регіт, повчання й хвастощі" [2, 82].

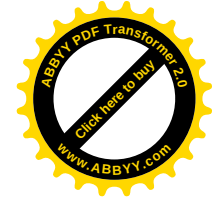
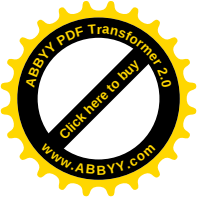
Черкас розповів Миколі про ботаніка зі світовим ім'ям Миколу Івановича Вавілова, арештованого у день, якого він чекав усе своє життя (знайшов на Буковині кущик дикої скіфської пшениці), і замученого голодом у Саратовській тюрмі. Професор уперше назвав допитливому студенту імена "випадково уцілілих інтелігентів... Ключова, Кличкова, Ганіна" [2,76], процитував рядки з вірша "Деспотам" Т.Осьмачки, а згодом висловив кілька слушних зауваг (актуальних і сьогодні!) укладачам шкільних програм з української літератури. Він порадив юнакові ознайомитися із творами Г.Косинки, В.Підмогильного... У його бібліотеці Микола почувався, "як у райському саду, де було повно заборонених плодів, споживати які тут не заборонялося" [2, 82]. Глибоко вразили душу юнака правдиві слова наставника: "Осьмачку довели до божевілья, прозаїка Косинку, новели якого не можна було читати без здригання, розстріляли, активісти бігали по хатах і зривали з стін ікони і портрети Шевченка..."[2,76]. Врешті-решт Сміян не може не погодитися зі страшними, але справедливими у своїй суті словами професора: "Весь розум, цвіт народу або розстріляні, або в концтаборах, або вигнані за кордон" [2,275].

Згодом Микола навчиться у свого старшого друга лаконічно і точно висловлювати свої думки. Над афоризмами, вкладеними в уста Сміяна, можна довго розмірковувати. Вдумаймося, наприклад: "Краще бути голодним горобцем під холодною стріхою, ніж райською пташкою в золотій клітці" [1,81]; "Темні пастирі – темна й паства" [1,117]; "Любов – це сила і краса життя, запорука його вічного тривання" [1, 209]; "Людина народжується для любові, а жити вимушена серед ненависті, жорстокості й крові" [1,218]; "Не буде баба дівкою, а озимка яриною" [1, 304]; "Душу в золото не сховаєш" [2 ,48]; "Душу, як руки, не відмиєш" [2,219].

Афоризми героїв "Тисячолітнього Миколая" – це результат авторського життєпізнання. Вони тяжіють до словесно-змістової концентрованості, завжди доречні, засновані на логічному умовиводі. Афоризми Загребельного-мислителя соціально і політично актуальні: "Вершина безглуздя: перший третій заступник" [2, 435]; "А життя – це ждання" [2,321]; "Камінь кинуто, і він повинен впасти" [2,113]; "Найдоблесніші не завжди найщасливіші" [1,271]; "Життя принижує нас, на жаль, частіше, ніж возносить" [2,48]; "Голий народ з голою вірою в голі роки" [2,277]; "Зло в світі незнищимо, так само, як матерія" [2,313] та багато інших.

Дилогія «Тисячолітній Миколай» – значною мірою автобіографічна. Сам письменник пройшов вогненними колами Другої світової війни, тому так життєво достовірно зумів змалювати Сміяна-фронтовика і його поступове прозріння. Часто спливали у пам'яті юнака улюблені рядки з вірша А.Малишка, що зроджували надію і плекали любов у мільйонах сердець у час розпуки й смерті:

Ти ізнов мені снишся на стежці гіркої розпуки

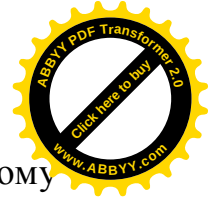
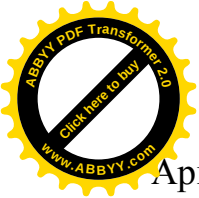
Синім лугом, ромашкою, птицею з канівських круч,
Так візьми ж мою кров і візьми моє серце у руки,
Тільки снами не муч і невипитим горем не муч [1, 381].

З ущипливою іронією моделює автор діалогії цілком імовірну, життєво правдиву ситуацію, коли професора Черкаса було оголошено "вейсманістом, морганістом, ідеалістом, метафізиком, космополітом, імперіалістичним агентом" [2, 94], а його одностудента, колишнього секретаря факультетського партбюро вигнано з інституту. "Розвінчуючи" Сміяна, нікчема, кар'єрист і підлабузник Сирота звинуватив його у багатьох "гріхах", зокрема наголосив на тому, що він читає і цитує "націоналістичні твори Рильського, Яновського, Сенченка, а також Малишка" [2, 111]. Спрощено і цинічно, заідеологізовано "аналізує" Сирота вище цитовану строфу поезії А.Малишка: "Синій луг і жовта ромашка – це ж жовто-блакитні кольори українського буржуазного націоналізму! І саме до цієї петлюрівської України звертається поет: "Так візьми ж мою кров і візьми моє серце..." Питається: а де ж Радянська Україна і чому не червонозоряній Москві хоче поет віддати свою кров і своє серце, а запеклим ворогам соціалістичного ладу..." [2, 111].

П.Загребельний – свідок розправ над письменниками у 1947 р., устами Тисячолітнього Миколая він засуджує і тих, хто "громив за так званий націоналізм Рильського і Яновського", Тичину, Панча, Малишка, Сенченка і тих, хто не став на захист. Згодом "б'ють Сосюру, донищують українське слово, душу українську – і знов усе мовчить" [2,308]. На жаль, уроки історії часто не беруться до уваги, а "поетів ніхто не береже, вони змушені робити це самі" [2,307]. Інколи не завжди достойно. Роздумуючи над "корозією таланту" П.Тичини, автор іронічно переінакшує його рядки: "Всіх людей до 'дної ями, злидарів за злидарями будем, будем бить" або "О, кривавий час, о, потворний час!" [2,307]. І коротка констанція: "Колись чорніло тіло, тепер чорніє душа" [2,308].

Керівники-партійці, прикриваючись лозунгами про добробут народу, нічого не знали, а часто й не хотіли знати про його справжню культуру та історію. Сперечаючись зі своїм братом-прагматиком Марком про "непогрішиме керівництво", Миколай доводить, що турбота про народ є суцільною облудою, і цитує йому слова Г.Сковороди про те, що головне для чинів "угли панські терти, брехать при аршині, плести панегірик со лжей" [2,44]. Він також наводить повчальну сентенцію Паскаля про те, що людина не ангел і не тварина, а нещастя її у тому, що чим більше вона намагається уподібнитися ангелу, тим більше перетворюється на тварину.

І героям-книжникам, і їх творцеві болить довгий час плюндрована і замовчувана історія України, яку "розсмикали, перепаскудили, затоптали в бруд і ницість царі, псарі, писарі..." [1,83]. Здається, до кожного з українців, поставлено питання: "Хто в нас знає імена Грушевського, Яворницького,

Аркаса, Дорошенка, Крип'якевича?" [2,93]. Знають, але небагато, певно, тому автор і вдається до розлогих історико-біографічних довідок, наприклад, про Михайла Грушевського, українського академіка-історика, першого президента Української Народної Республіки, згодом проголошеного буржуазним націоналістом і реабілітованого не так давно.

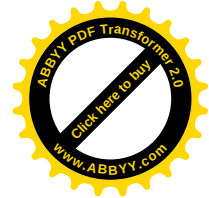
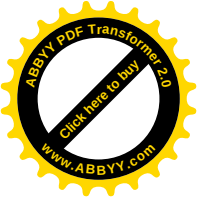
Історія оживає у книгах, яким судилося уцілити. Не зникли у мороці століть літописи, "Слово о полку Ігоревім", що збереглося в одному-єдиному списку, дійшло до нас у кількох списках "Повчання Володимира Мономаха"... Як гіркий докір і пророча пересторога звучать слова про те, що книги не повинні вмирати: "Мали б це собі зятати всі оті наші недолугі керівнички, що й досі знай забороняють книжки, кидають їхніх авторів до таборів, оголошують божевільними" [1,94].

Автор діалогії, очевидно, і сам був свідком того, як намагалися люди у часи лихоліття та гоніння на українське слово вберегти книги "і від Сталіна, і від Гітлера". Як найбільшу святиню, беріг книги професор Черкас, а допомагали йому прості люди "з незграбними, привченими до тяжкої роботи на землі руками", але з високими душами, що "линули до неба і вище неба", кожен із них "пам'ятав про своє походження, про своїх славних предків, про славних лицарів незрадливих і знав, що в найтяжчому приниженні він все ж зостанеться тим, ким заповідано йому історією, – нащадком великих прадідів, козаком..." [1,94].

Повинні пам'ятати про це й ми, тому наприкінці діалогії "Тисячолітній Миколай" П.Загребельний застерігає нас від історичного безпам'ятства та "мовного отупіння" гіркими, і віриться, що все ж не зовсім справедливими словами П.Куліша: "Народе без пуття, без честі і поваги...".

У романі П.Загребельного "Тисячолітній Миколай" зустрічаються століття, а вдячні читачі завдяки письменнику-ерудиту збагачуються новими знаннями, осмислюють себе спадкоємцями минулого й учасниками сьогодення України, адже "історією, – як писав у передмові до "Роксолани" автор, – треба не тільки втішатися, у неї треба ще й учитися". Ці слова стосуються і книг, якими так захоплюється автор "Тисячолітнього Миколая" і його герої-книжники.

То ж прислухаймося до голосу літописця, що долинає до нас із сивої далечі століть: "Книги – мов ріки, які напоюють собою увесь світ; це джерело мудрості, в книгах – бездонна глибина; ми ними втішаємося в печалі, вони – узда для тіла і душі. В книгах – світило мудрості... І якщо старанно пошукати в книгах мудрості, то знайдеш велику втіху і користь для своєї душі. Бо той, хто часто читає книги, той веде бесіду з Богом і наймудрішими мужами" [3, 105].

Література

1. Загребельний П. Тисячолітній Миколай. Роман. – Т. 1: Полювання на хлястики. – Харків: Фоліо, 2003. – 399 с.
2. Загребельний П. Тисячолітній Миколай. Роман. – Т. 2: Залізні зуби. – Харків: Фоліо, 2003 – 469 с.
3. Повість минулих літ. Літопис. – К : Веселка, 1989. – 222 с.
4. Слабошпицький М. Він – Загребельний, бо він – Загребельний // Київ. – 1999. – № 7-8. – С. 130-132.
5. Тарнавська М. Де читає української книжки. Крик душі // Літературна Україна. – 2004. – № 16. – С. 1.
6. Шпиталь А. Тисячолітній Загребельний // Слово і час. – 1999. – № 8. – С. 60–61.

Yeremenko O.R. Book-heroes and Their Creator (by the Work of P. Zagrebelny “One thousand – year – old Mykolay”).

The article deals with the fact how Zagrebelny’s reader helped the writer Zagrebelny in his writing “One thousand – year – old Mykolay” and creating bright images of the heroes, for whom a book has become a vital necessity.